

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**İSLÂM EĞİTİM MODELİNE BİR ÖRNEK:
DÂRÜ'L-ERKAM
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Zübeyda KODAMAN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA EĞİLMEZ

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**İSLÂM EĞİTİM MODELİNE BİR ÖRNEK:
DÂRÜ'L-ERKAM
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Zübeyda KODAMAN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA EĞİLMEZ

KASTAMONU 2019

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLÂM EĞİTİM MODELİNE BİR ÖRNEK: DÂRÜ'L-ERKAM

Zübeyda KODAMAN

**Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL**

KASTAMONU 2019

TEZ ONAYI

Zübeyda KODAMAN tarafından hazırlanan " İslâm Eğitim Modeline Bir Örnek: Dârü'l-Erkam " adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve oy birliği ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TARİH Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof.Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Kastamonu Üniversitesi

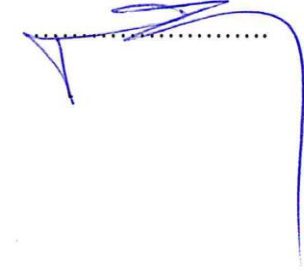
Jüri Üyesi
(Danışman)

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa EĞİLMEZ
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr.Öğr.Üyesi Fatih GÜZEL
Çankırı Karatekin Üniversitesi

22/05/2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Cevdet YAKUPOĞLU...

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çevresinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Zübeyda KODAMAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İSLÂM EĞİTİM MODELİNE BİR ÖRNEK: DÂRÜ'L-ERKAM

Zübeyda KODAMAN

Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Eğilmez

İnsan, yaradılışı gereği hayatının başlangıcından itibaren ömrünün sonuna kadar öğrenmeye muhtaçtır. Bu ise eğitim öğretim ile gerçekleşmektedir. İslâm, eğitim ve öğretime çok önem vermiştir. İslâm'ın insanlığa sunduğu takdire şayan ve hayranlık bıraktıran hususiyetleri vardır. Bu konuda bütün Müslümanlara ve insanlığa en güzel rehber Hz. Muhammed (S.A.V.)'in modelliğidir. “İdeal İslâm modeli nasıl olunur?” sorusunun cevabını teoride ve pratikte bizzat kendisi göstermiştir. İslâmiyet'i kabullerinden itibaren İslâm'a tam manasıyla bağlanan Türkler, tarih boyunca gerek fetih politikası olarak ve gerekse de ortaya koydukları kültür ve medeniyetleri ile öne çıkmışlardır. İnsanlık tarihi boyunca eğitim, hızlı bir şekilde gelişerek, toplumlararası etkileşimi sağlayarak bu günkü seviyesine ulaşmıştır. İslâm toplumunda eğitim, Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen “Oku” emriyle başlamıştır. Bundan maksat öncelikli olarak mahlûkatı ve onun ustasını tanımak, anlamak ve hayata tatbik etmektir. Bu noktada bütün insanlığa faydalı olunması gerekmektedir. İslâmiyet, eğitim hayatında evrensel mesajlar sunmaktadır. Hz. Muhammed (S.A.V.) İslâm dininin mesajlarını, tebliğ merkezleri kurarak yaymaya çalışmıştır. Bu noktada İslâmiyet'in doğuşundan itibaren Hz. Muhammed (S.A.V.) ve sahabeler Erkam'ın evi Dârü'l-Erkam'da bir araya gelerek ilk eğitimi başlatmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed (S.A.V.), İslâm'da Eğitim, Dârü'l-Erkam, Tebliğ, Merkezleri.

2019, 111 Sayfa

ABSTRACT

Master's Thesis

ISLAMIC EDUCATION IS A MODEL EXAMPLE:
ETC. WERE USED AL-ERKAM

Zübeyda KODAMAN

University of Kastamonu
Institute of Social Sciences
Department of History

Thesis Supervisor: Dr. Lecturer of Mustafa Eğilmez

From the beginning of the creation of human life in accordance with the rest of your life is in need of learning. This takes place with the education and training. Islam, education and training very seriously. It's admirable that Islam presents humanity and fascination makes this particularity. It's all about the best guide humanity to Muslims and the Prophet is the model. "How the Islamic Ideal model?" question in theory and in practice has shown himself. Since the adoption of Islam İslâm literally need to conquest the Turks throughout history that connects to the policy and put forward with the culture and civilization of the country. Throughout human history education developed quickly, intercommunal has reached today's level by providing the interaction. Islamic society education, expressed in the Quran by order of "read". From now on, Ramona primarily who originates creation and his master is to exercise to understand and meet his life. At this point, all mankind must be useful. Islam, education offers universal messages in your life. Muhammad (peace be upon him) communicated the message of Islam by establishing centers tried to spread. At this point, since the birth of Islam's Prophet Muhammad and his companions are Government of Al-Erkam's House Erkam purpose, they first came together in training.

Key Words: In Islam, the Prophet Muhammad, Regierung von Al Erkam, Notification Centers.

2019, 111 Pages

ÖNSÖZ

Eğitim, toplumun maddi ve manevi bütün değerlerini, gelecek nesillere aktarma aracı olarak tanımlanmaktadır. Eğitimin toplumdaki temel işlevi, insanın kişilik özelliklerinin oluşmasını sağlamaktır. İslâm dininin eğitim ile ulaşmak istediği nokta, insanlara yaratılışının ve yaratıcının kim olduğunu anlatmak ve sonunda en güzel şekilde bütün yolları O (Allah c.c.)’ na doğrultmak yani doğru yolu göstermeyi amaçlamaktadır.

İlk ayet-i celilinin “Oku!” olarak gelmesi ve ardından okumanın kalemle tasdik edilmesi buyurulmuştur. Allah’ın kitabı, bizlerinde yol göstericisi Kur’an, insanlara okumak ile birlikte kalemle işaret ederek yazmayı göstermiştir. Buradan maksat okuyarak ve yazarak gelecek nesilleri cehaletin içinde bırakmamaktır.

İslâm’ın zuhurundan önce Arap Yarımadasında cehalet hayatın merkezi haline gelmiştir. Allah Teâlâ üstün olarak yarattığı insanlara cahilliği yakıştırmaması, cehalet ile doğru yoldan sapanları yeniden doğru yolu bulmaları için yeni bir din olan İslâm’ı göndermiştir. İslâm’ı insanlara öğretmesi için de muallim olarak ve bizlere rehber olarak Hz. Muhammed (S.A.V.)’i tayin etmiştir.

Hız. Muhammed (S.A.V.)’e vahiy gelmesi ile birlikte tebliğ faaliyetlerini oluşturacak ve insanları cehaletin içinden kurtaracak belli bir takım yerler mesken tutulmuştur. Hız. Muhammed (S.A.V.) mesken tutulan yerlerde Allah’ın ilmini anlatarak insanları doğru yola sevk etmeyi, vazifesi gereği insanları iyiliğe yönlendirmekle meşgul olmuştur. Hız. Muhammed (S.A.V.)’in kendi hane-i saadetlerinden sonra İslâm tarihinde, ilk eğitim öğretim yuvasını kurduğu mesken Dârü’l-Erkam olmuştur. İnsanların ilk eğitim öğretim hayatı Erkam’ın evinde gerçekleşmiştir.

Hız. Muhammed (S.A.V.) insanın mutlak surette aklını, iradesini ve bunları harekete geçirebilme gücünü eğitim ve öğretim ile kazandırmıştır. İnsanların bu kazanımları vahyin doğrultusu ile hayatlarının şekillenmesini sağlamıştır.

Allah Teâlâ, “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” uyarısı ile eğitim öğretimin tamamını kapsayacak olan ilmin, aslında ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Allah Teâlâ’nın bu sözünü kendimize bir kilit noktası seçerek, eğitim öğretim ile yeni nesillerin sağlam temeller üzerine oturtulması ve fayda görülmesi açısından bir çalışma hazırladık. Buradaki çalışmamızın konusu, İslâm Eğitim Modeline Bir Örnek: Dârü’l-Erkam’ dır. Birinci bölümde; İslâm öncesi eğitimin tarihi gelişimi ve ortaya çıkan eğitim kurumları anlatılmıştır. İkinci bölümde; İslâm sonrası eğitimin tarihi gelişimi ve sonrasında açılan eğitim kurumları ele alınırken, üçüncü bölümde; İslâm eğitiminde Dârü’l-Erkam’ın yeri ve önemine değinilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde ise Hız. Muhammed (S.A.V.)’in tebliğ merkezlerindeki eğitim anlayışından ve eğitimin temel ilkelerinin ne olduğu konusundan bahsedilmiştir.

Çalışma yürütülürken Milli Kütüphane başta olmak üzere Kastamonu'ya ait Nasrullah, Yakupağa ve İsmailbey adındaki önemli camilerin kütüphanelerinde bulunan kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Bu çalışmada öncelikli olarak her zaman yanımda olan sevgili annem Fatime KODAMAN, babam Rıza KODAMAN ve ablam Süheyla KODAMAN'a ve adını sayamadığım Kodaman ailesinin diğer üyelerine de desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Rabbimden isteğim, bu güzel ailemi başımdan eksik etmesin. Bu süreçte manevi yönden yanımda olan arkadaşım Mustafa ZENGİN'e ayrıca teşekkür ederim. Çalışmamızın ortaya çıkmasında kaynak bakımından beni yalnız bırakmayan değerli hocam Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU'na ve her aşamada yardımlarını esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zübeyda KODAMAN
Kastamonu, Mayıs, 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIII
1. GİRİŞ	1
1. 1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1. 2. Araştırmanın Sınırları, Metodu, Yöntemi ve Kaynakları.....	4
2. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ VE EĞİTİM KURUMLARI.....	6
2. 1. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'na Genel Bir Bakış	6
2. 2. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Eğitim	11
2. 2. 1. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Eğitim Kurumları	13
2. 2. 1. 1. Küttâb.....	13
2. 2. 1. 2. Dâru'n-Nedve.....	14
2. 2. 1. 3. Dârü'l-Midras.....	16
2. 2. 1. 4. Midrasu's-Sikke	17
2. 2. 1. 5. Evler	17
2. 2. 1. 5. 1. Abdullah b. Darim Oğullarından Temim'in Evi	17
2. 2. 1. 5. 2. İmrü'l-Kays'ın Evi	18
2. 2. 1. 5. 3. Bekir b. Vail'in Evi.....	18
2. 2. 1. 5. 4. Züheyr b. Ebû Sûlmâ'nın Evi.....	18
3. İSLÂM DÖNEMİNİN BAŞLANGICINDA EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ VE EĞİTİM KURUMLARI.....	19
3. 1. İslâm Dönemi Arap Yarımadası'nda Genel Durum.....	19
3. 1. 1. Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Peygamberliğin Gelişi.....	19
3. 1. 2. Mekkeli Müşriklerin Tebliğ Faaliyetlerine Tepkileri	21

3. 2. İslâm Dönemi Arap Yarımadası'nda Eğitim ve Ortaya Çıkan Eğitim Kurumları	25
3. 2. 1. İslâmî Dönem Mekke'deki Eğitim Kurumları.....	29
3. 2. 1. 1. Evler	29
3. 2. 1. 1. 1. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Evi	30
3. 2. 1. 1. 2. Erkam'ın Evi.....	32
3. 2. 1. 2. Mescitler.....	35
3. 2. 1. 2. 1. Ammar b. Yasir'in Mescidi.....	36
3. 2. 1. 2. 2. Hz. Ebû Bekir'in Mescidi	37
3. 2. 1. 3. Küttâb.....	37
3. 2. 2. İslâmî Dönem Medine'deki Eğitim Kurumları.....	38
3. 2. 2. 1. Evler	39
3. 2. 2. 1. 1. Es'ad b. Zürâre'nin Evi.....	40
3. 2. 2. 1. 2. Kulsüm b. Hidm'in Evi	40
3. 2. 2. 1. 3. Sa'd b. Hayseme'nin Evi	41
3. 2. 2. 1. 4. Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin Evi	42
3. 2. 2. 1. 5. Mahreme b. Nevfel'in Evi.....	43
3. 2. 2. 1. 6. Tâbiin Ümmü Derda Küryme binti Hemman'ın Evi.....	43
3. 2. 2. 2. Mescitler.....	44
3. 2. 2. 2. 1. Kubâ Mescidi.....	44
3. 2. 2. 2. 2. Mescid-i Nebevî.....	45
3. 2. 2. 3. Küttâb.....	47
4. İSLÂM EGİTİMİNDE DÂRÜ'L-ERKAM.....	49
4. 1. Dârü'l-Erkam'a İsmini Veren Şahsiyet: Erkam b. Ebu'l-Erkam	49
4. 1. 1. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Nesebi	49
4. 1. 2. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın İslâm'a Girişi	49
4. 1. 3. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Vefatı	51
4. 2. Dârü'l-Erkam'a Geçiş Süreci	53
4. 2. 1. Dârü'l-Erkam'ın Kuruluş Dönemi.....	53
4. 2. 2. Dârü'l-Erkam'ın Tercih Edilmesindeki Sebepler ve Burada Müslüman Olan Şahsiyetler.....	57
4. 2. 2. 1. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Tercih Edilmesinin Sebepleri.....	57

4. 2. 2. 2. Darü'l- Erkam Öncesi ve Sonrasında Müslüman Olan Şahsiyetler	59
4. 2. 2. 2. 1. Hz. Hatice	59
4. 2. 2. 2. 2. Hz. Ali	60
4. 2. 2. 2. 3. Zeyd ibn Hârise	60
4. 2. 2. 2. 4. Hz. Ebû Bekir.....	60
4. 2. 2. 2. 5. Zübeyr b. Avvâm.....	61
4. 2. 2. 2. 6. Bilal-i Habeşî.....	61
4. 2. 2. 2. 7. Erkam b. Ebu'l-Erkam.....	61
4. 2. 2. 2. 8. Osman b. Affân	62
4. 2. 2. 2. 9. Talha b. Ubeydullah	62
4. 2. 2. 2. 10. Ümmü Eymen bint Salebe.....	63
4. 2. 2. 2. 11. Ebu Ubeyde ibn Cerrah ibn Abdullah.....	63
4. 2. 2. 2. 12. Abdurrahman ibn Avf, İbn Abdi Avf, İbn Abdi, İbn el-Haris	63
4. 2. 2. 2. 13. Sa'd b. Vakkas, Malik b. Vuheyb b. Abdi Menaf b. Zühre.....	64
4. 2. 2. 2. 14. Said ibn Zeyd ibn Amr ibn Nüfeyl.....	64
4. 2. 2. 2. 15. Fatıma bint Hattab İbn Nüfeyl	64
4. 2. 2. 2. 16. Osman b. Maz'un b. Hubeyb b. Vehb.....	64
4. 2. 2. 2. 17. Ubeyde ibn Haris ibn Abdulmuttalib.....	64
4. 2. 2. 2. 18. Ebu Seleme ibn Abdulesed b. Hilal	65
4. 2. 2. 2. 19. Hind binti Abdullah ibn Haris.....	65
4. 2. 2. 2. 20. Mikdâd ibn Amr el-Kindi.....	65
4. 2. 2. 2. 21. Habbab ibn Eret ibn Cendel ibn Sa'd	65
4. 2. 2. 2. 22. Abdullah İbn Mesud İbn Gafıl ibn Habib.....	66
4. 2. 2. 2. 23. Mes'ud b. er-Rebi	66
4. 2. 2. 2. 24. Amir b. Rebia b. Malik	66
4. 2. 2. 2. 25. Amir b. Füheyre.....	66
4. 2. 2. 2. 26. Abdullah b. Maz'un	66
4. 2. 2. 2. 27. Vakıd b. Abdullah	67
4. 2. 2. 2. 28. Huneys b. Huzâfe.....	67
4. 2. 2. 2. 29. Ebu Ubeyde b. el- Cerrah.....	67
4. 2. 2. 2. 30. Cafer b. Ebu Talib	67
4. 2. 2. 2. 31. Ma'mer b. el-Haris.....	67
4. 2. 2. 2. 32. Ebu Huzeyfe.....	68

4. 2. 2. 2. 1. Ammar b. Yasir	68
4. 2. 2. 2. 2. Suheyb b. Sinan	68
4. 2. 2. 2. 3. Mus 'ab el- Hayr	68
4. 2. 2. 2. 5. Tuleyb b. Umeyr	69
4. 2. 2. 2. 6. Akil b. Ebü'l-Bükeyr	69
4. 2. 2. 2. 7. Ömer b. el-Hattab.....	69
4. 2. 3. Dârü'l-Erkam'ın Tarihi Önemi	69
5. HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN TEBLİĞ MERKEZLERİNDEKİ EĞİTİM ANLAYIŞI	72
5. 1. Mekke'de Kurulan Tebliğ Merkezlerinin Eğitim Anlayışı	72
5. 2. Medine'de Kurulan Tebliğ Merkezlerinin Eğitim Anlayışları.....	74
5. 3. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Tebliğ Merkezlerindeki Uyguladığı Eğitimdeki Bazı Usuller.....	76
5. 3. 1. Sevgi	77
5. 3. 2. Güven, Samimiyet ve Süreklilik.....	77
5. 3. 3. Sabır	78
5. 3. 4. Tevhid	79
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	82
EKLER.....	91
Harita 1: İslâmiyet'ten Evvel Arabistan.....	93
Harita 2: Arabistan Yarımadası.....	94
Harita 3: Cahiliye Döneminde Meşhur Arap Pazarları	95
Harita 4: Dârü'l-Erkam'ın Krokisi.....	96
Harita 5: Mescid-i Nebevî'nin Muhtemel Krokisi	97
Resim 1: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mekke'de Yaşadığı Evin Sonradan Yapılmış Resmi.....	98
Resim 2: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Doğduğu Ve Yirmi Beş Yaşına Kadar Yaşadığı Sokaktan Bir Görüntü	99
Resim 3: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in İnzivaya Çıktığı Hira Mağarası'ndan Görüntü	100

Resim 4: Hz. Muhammed (S.A.V.)’e Vahyin Gerçekleştiği Hira Mağarası Tepesinden Bir Görüntü	101
Resim 5: Dârü’l-Erkam’ın Günümüzdeki Hali	102
Resim 6: Dâru’n-Nedve’nin Görüntüsü	103
Resim 7: Akabe Biatının Yapıldığı Yerden Bir Görüntü.....	104
Resim 8: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in ve Hz. Hz. Ebû Bekir’in Medine’ye Hicretinden Önce Gerçekleşen Müşriklerden Korunmak İçin Üç Gece Kaldıkları Sevr Mağarasından iki görüntü	105
Resim 9: Kubâ Mescidinden Bir Görüntü.....	106
Resim 10: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Devesinin Çöktüğü İlk Yerin Görüntüsü..	107
Resim 11: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Medine’ye Vardığında Misafir Olarak Kaldığı İlk Ev	108
Resim 12: Mescid-i Nebevî’ye Ait Tasvir	109
Resim 13: Mescid-i Nebevî’nin Geçmişteki Halinin Tasviri Ve Şimdiki Halinin Görüntüsü	110
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
b.	: Bin, İbn, Oğlu,
bt.	: Bint, Kız,
C.	: Cilt
Der.	: Derleyen
Düz.	: Düzenleyen
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
H.	: Hazreti
M.	: Miladi
Sad.	: Sadeleştiren
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
t.y.	: Tarih Yok
y.y.	: Yayın yeri yok

1. GİRİŞ

1. 1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu; Hz. Muhammed (S.A.V.)’e ilk vahyin gelmesi ile okumayı, öğrenmeyi ve bilmeyi temel ilke olarak benimseyen ve amaçlayan bir tebliğin başlamış olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple onun rehberliğiyle bütün insanlara bu yeni dinin ilke ve esasların öğretimi başlamıştır. İnsanların öncelikli olarak evrenin bir yaratıcısı olduğunu, onu tanıma ve itaat etme ile sorumlu olduğunu anlama ve idrakine ulaşmasını sağlayan bir eğitimi esas almıştır. Bu amaçla İslâm’ın ilk eğitim kurumları arasında bulunan Dârü’l-Erkam’ın, gelen vahyin mesajları, insanlara öğretilmesi ve uygulanması açısından bir merkez olduğu görülmektedir. Dârü’l-Erkam’ın İslâm eğitiminde nasıl bir model oluşturduğunu, insanlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığını, sonraki dönemlerde açılan eğitim kurumlarına ne şekilde öncülük ettiğinin incelenmesi bu araştırmanın esası olmuştur.

İslâm’da eğitim, İslâm ve eğitimin birleşmesi sonucu oluşan bilginin, İslâmi literatürde şekillenmesi ile birlikte yüklediği anlamlar derinlemesine incelenmesini gerektirmiştir. İslâm, ilim dinidir.¹ İslâm, öğrenme, öğretme, eğitme, yetiştirme ve belirli bir olgunluğa erişirme dinidir. Çünkü Kur’an’daki bütün ayetler öğreticidir. Hz. Muhammed (S.A.V.) vahiy yoluyla Allah’tan gelen mesajları yani Allah’ın ilmini Müslümanlara öğretmiştir.²

Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim’de eğitim öğretime konu olan ayetlerin olduğu görülmektedir. Bunun yanında bilgisizliği yani cehalet hakkında ayetlerin sayısı da bir hayli fazla bulunmaktadır.³ Buradan İslâm’ın eğitim ve öğretime verdiği önem anlaşılmaktadır.⁴

¹ Cemil Osmanoğlu, “İslâm Eğitim Kavramı Üzerine Bir Literatür İncelemesi”, **Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi**, S: 3, s. 56; http://dem.org.tr/dem_dergi/3/dem3mak10.pdf 08.11.2018.

² Fahri Kayadibi, “İslâm Dini’nin Eğitim Ve Öğretime Verdiği Önem”, **Darulfunun İlahiyat**, S: 4, C: 0, Ocak 2001, s. 33.

³ Bakara Sûresi 67; Nisa Sûresi 17; En'am Sûresi 35; Araf Sûresi 138; Hud Sûresi 29; Yusuf Sûresi 33; Nahl Sûresi 119; Furkan Sûresi 63; Kasas Sûresi 55; Ahzab Sûresi 72; Zümer Sûresi 64; Ahkaf Sûresi 23.

⁴ Kayadibi, a.g.m., s. 33.

İslâm başlı başına cehaletin içinden gelen gelenek, inanış ve yaşayış her şeye karşı olmaktadır.⁵ Toplumların sağlam bir şekilde eğitim öğretime önem vermeleri durumunda maddi ve manevi olarak da ilerlemeleri güç olmayacaktır. Allah Teâlâ'nın en güzel biçimde yarattığı kullarının en güzel şekilde de eğitim ve öğretim ile eğitilmesi gerekmektedir. Bilginin insanlara kazandırılması ancak eğitim ve öğretim ile mümkün olmaktadır.⁶

Bilindiği gibi dinimizde ilk emir “Oku!”⁷ şeklinde gelmiştir. Böylece daha başlangıçta Hz. Peygamber (S.A.V.)’e gelen ilk vahiy ile okumak emredilmiştir. İnsanın bilmediği öğrenirken istifade ettiği kaleminden ve öğretmekten bahsedilmiştir. Kur’an’ın Alak Sûresi’nin 1/5 ayetlerinde şöyle buyurur: “Yaratan Rabbinin adıyla oku!”⁸ O, insanı bir aşılانmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.”⁹

İslâm öğrenmeye, öğretmeye, incelemeye ve araştırmaya büyük önem vermiştir. Bu sözleri en güzel biçimde tasdikleyen, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.” şeklinde Zümer Sûresi’nin 9’ncu ayetinde görmekteyiz.¹⁰

İslâmiyet’in doğuşu sırasında Mekke ve çevresinde okuma yazma oranının çok az olduğu bilinmektedir.¹¹ Bu durum bölge halkının ilmi seviyesinin ne kadar düşük olduğunu göstermektedir.¹² Okuma yazmanın az olduğu Arap toplumunda bilgiler sözlü gelenek ile nesillere aktarılmıştır. Arapların sözlü gelenek ile bilgilerini inanılmayacak derecede hafızalarında tutması, okuma yazmaya olan ilginin

⁵ Ahmet Önköl, **Resullullah’ın İslâm’a Davet Metodu**, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2016, s. 108;

Kayadibi, a.g.m., s. 34.

⁶ Kayadibi, a.g.m., s. 34.

⁷ Hüseyin Atay, “İslâm’da Öğretim”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, C: XXIII, Ankara 1979, s. 7.

⁸ İbn Haldun, **Mukaddime**, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, C: II, İstanbul Ekim 2009, s. 775; Adem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 152; Abdurrahim Zapsu, **Büyük İslâm Tarihi (Hz. Muhammed Dönemi)**, Risale Yayınları, İstanbul 2006, s. 301.

⁹ Alâk Sûresi 1/5; İbn Sa’d, **Kitâbü’t-Tabakâtü’l-Kebir**, (Çev: Musa Kazım Yılmaz), Siyer Yayınları, C: I, İstanbul 2015, s. 183-184; Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, (Ed: Kenan Seyithanoğlu), Çağ Yayınları, C: I, İstanbul 1986, s. 201; Varol, a.g.e., s. 504; Kayadibi, a.g.m., s. 34.

¹⁰ Zümer Sûresi 9; M. Ahmet Varol, **Kur’an-ı Kerim Meali**, (Ed: Erdem Bilgin), Madve Yayınları, İstanbul 2006, s. 376; Osman Keskinoglu, **İslâm’da Eğitim Ve Öğretim**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 11.

¹¹ Şakir Gözütok, **Hız. Peygamber Döneminde Eğitim Ve Öğretim**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 53.

¹² Gözütok, **Hız. Peygamber Döneminde...**, s. 83.

azalmasına neden olmuştur.¹³ Bin dört yüz yıl önce okuma yazmanın az olduğu, ilimden nasibini alamamış bir toplumun, tarihçilerin karanlık çağ diye isimlendirdikleri, İslâmi anlamda cahiliye olarak bilinen dönemin içinden çıkan Hz. Muhammed (S.A.V.), karanlık dönemden aydınlığa ışık tutmuştur.¹⁴

Arap yarımadasında Karanlık dönemin yani Cahiliye döneminin cehalete dayanan hiçbir şeyi kabul etmeyen Hz. Muhammed (S.A.V.): “Allah’ım! İlmimi arttır.” şeklinde Allah’a yakarmıştır.¹⁵ İlim insanı sonsuz mutluluğa, dünya ve ahirette insanlara zarar veren şeylerden korunmak ve Allah’a yaklaşmayı sağlamaktadır. İlim, insanı hata yapmaktan alıkoymaktadır. Bu durumda Allah’a yaklaşmanın yolu ilim olmuştur.¹⁶

Arapların bazıları ümmî (okuma-yazma bilmez) dir.¹⁷ Arapçada ‘Üm’ anne demektir. Ümmî ise annesinden doğduğu gibi kalmış anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed (S.A.V.) de Peygamberlik görevi öncesine kadar ümmiydi.¹⁸ Kur’an-ı Kerim’de Resulün ümmî olduğunu açıklamıştır. Şöyle ki: “Sen bundan evvel hiçbir kitap okur değildin. Elinle de onu yazmadın. Böyle olsaydı batıl söyleyenler elbette şüphelenirlerdi.”¹⁹

Hz. Muhammed (S.A.V.) kendisine Peygamberlik gelmesiyle, ilimden nasibini alamamış bir topluma, Allah’ın mesajlarını duyurmak için öğretmen olarak vazifelendirilmiştir.²⁰ Hz. Muhammed (S.A.V.)’in, “Allah beni muallim olarak gönderdi.” sözüyle de eğitici ve öğretici olarak gönderildiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.²¹ Muallim olarak gönderilen Hz. Muhammed (S.A.V.)’in eğitim anlayışının temelinde, iyilikten şaşılması ve kötülükten de uzak durulması vardır.²²

¹³ Şakir Gözütok, “İslâm Ve İlim”, **Dini Araştırmalar**, S: 22, C: VIII, 2005, s. 78.

¹⁴ Gözütok, **H. Peygamber Döneminde...**, s. 81.

¹⁵ Tâhâ Sûresi 113/114; Kayadibi, a.g.m., s. 35.

¹⁶ İmam Burhanuddin Ez-Zernûci, **Tâ’lim’ül-Müteallim (İslâm’da Eğitim Öğretim Metodu)**, (Ter: Y. Vehbi Yavuz), İlim Ve Kültür Yayınları, Bursa t.y., s. 13.

¹⁷ Hasan İbrahim Hasan, **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi**, C: I, Kayhan Yayınevi, İstanbul 1991, s. 17.

¹⁸ Ahmet Cemil Akıncı, **Peygamberler Tarihi**, C: VIII, Sinan Yayınevi, İstanbul 1985, s. 38.

¹⁹ Ankebut Suresi, 48; Akıncı, a.g.e., s. 38.

²⁰ Yasin Yılmaz, “Hz. Peygamber Dönemi Eğitime Genel Bir Bakış”, **Dini Araştırmalar**, S: 40, C: XV, Ocak-Haziran 2012, s. 204.

²¹ Bakara Sûresi 129; Kayadibi, a.g.m., s. 38; İbrahim Sarıçam, “Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı”, (Ed: Mustafa Genç), **Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretim**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu 2015, s. 12.

²² Yılmaz, a.g.m., s. 205.

H.z. Muhammed (S.A.V.), “İlim talep etmek her Müslümana farzdır.”²³ buyurarak ilmi merkeze alan bir anlayışla, Müslümanların ilme yönelmeleri konusunda zorlanmalarının önüne geçmiştir.²⁴ “Muhakkak ki, ilim, amelin imamıdır.”²⁵ Müslümanlara farz olan ilim, insanları hatalı adımlardan koruyan ve doğru yola sevk eden bilgi bir araçtır.²⁶

İslâm dini, insanlara doğru yolu göstermenin ancak eğitim ile olacağını vurgulamaktadır. Bilgi, eğitimin ve uğraşın sonucunda kazanılmaktadır. Bu nedenle eğitim ile insan, bütün kâinatı yaratan Rabbini tanımasının temel başlangıcı olmuştur.²⁷

İlim, âlim, öğrenme ve talebelik Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yüceltilmiştir. Bundan maksat öncelikli olarak mahlûkatı ve onun yaratıcısını tanımak, anlamak ve hayata aktarmaktır.

1. 2. Araştırmanın Sınırları, Metodu, Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmanın konusu gereği H.z. Muhammed (S.A.V.)’in önderliğinde başlatılmış İslâmî eğitim merkezlerinin günümüze kadar ulaşmamış olması ve ana kaynaklara erişme konusunda çekilen sıkıntılar çalışmanın sınırlarındandır.

Çalışmanın metodu bilimsel anlamda yazılmış yazıların ele alınıp değerlendirilmesi ile elde edilen bilgilerin karşılaştırılması doğrultusunda bir düzenlenip toparlanma şeklinde yapılmıştır.

Çalışmaya eğitim öğretim ile ilgili bilgilerin araştırılıp kaynakların incelenmesi ile başlanılmıştır. İncelenen her bir kaynak bilgilerin karşılaştırılması yönünden zeminin oluşmasında ve çalışmanın seyrini de ona göre şekillenmesinde katkısı olmuştur. İslâmî eğitim noktasında konunun daha iyi anlaşılması doğrultusunda din eğitimi ve

²³ Gazali, *İhyâu ‘Ulûmî’ d-dîn*, (Ter: Mehmet A. Müftüoğlu), Tuğra Neşriyat, C: I, İstanbul 1993, s. 44.

²⁴ Gözütok, “*İslâm Ve İlim*”, s. 79.

²⁵ Şeyh Abdurrahman Bin Yusuf, *İmadü’l-İslâm* (Büyük İslam İlmihali), (Sad: Mehmet Rahmi), Sağlam Kitapevi, İstanbul t.y., s. 12.

²⁶ ez-Zernûcî, a.g.e., s. 9.

²⁷ Zeki Salih Zengin, “*Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi*”, (Ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş), *Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 23.

eğitim öğretim tekniklerinin nasıl olması konusunda temel konular öncelikli olarak ele alınıp araştırılmıştır.

Araştırmada izlenen yöntem ilk aşamada ana kaynaklar incelenmiştir. Bu çerçevede İslâm Tarihi'nin birinci derece kaynaklarından faydalanılmıştır. Bunlar; Kur'an-ı Kerim, Kütüb-i Sitte, Tefsir, Hadis, Siyer, Tabakât kitapları kaynakların arasında gösterilmektedir. Ana kaynaklara erişme konusunda çekilen sıkıntılar, çalışmada tetkik eserlere olan yönelimi arttırmıştır.

Çalışmada fişleme yöntemi kullanılarak toplamda üç bin fiş çıkartılmıştır. Bu fişler tasnifi yapılarak çalışma içerisine yerleştirilmiştir. Fişleme yöntemi zamanı iyi kullanma bakımından ve araştırma sürecinde oluşturulacak başlıkların daha düzenli bir şekilde oluşturmasını sağlamada faydalı olmuştur.

Çalışmada istifade edilen kaynaklar şöyledir:

- a. Hadis kitaplarından; İmam Malik'in Muvatta'sında²⁸ geçen hadis-i şeriflerinden faydalanılmıştır. İmam Malik'in hayatına bakıldığında, Hicri 93'te (M. 712)²⁹ Medine'de doğduğu ve küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i hıfz ettiği bilinmektedir.³⁰ Devrin ilim merkezi doğduğu yer olarak bilinen Medine'de yetişmiştir. İlim hayatına adım atmadan önce güvercinlerle ilgilendiği ve bir gün babasının sorduğu soruya kendisinin yanlış cevap vermesi üzerine babasının “Güvercinler seni oyaladı.” sözleri onu öğrenim hayatına atılmasını sağlamıştır. Bu sırada Kur'an-ı Kerim'i hıfz ettiği rivayet edilmektedir.³¹ Doğup büyüdüğü ve ilmi anlamda yetiştiği Medine'de 14 Rebî'ü'l-evvel 179/ 7 Haziran 795 tarihinde vefat etmiştir.³²
İkinci eser; Gazali'nin Kudsi Hadisleri adlı eseridir.
Üçüncü eser; Müslim'in Sahih'i,
Dördüncü eser; el-Buhari'nin Sahih'i
- b. Siyer kitapları; İbn Hişam'ın “es-Siretü'n Nebeviyye” adlı eseridir.

²⁸ Malik b. Enes, **Muvatta Hadisleri**, (Haz: Ahmet Çelik), Konevi Yayınları, Konya 2009.

²⁹ Ahmet Özel, “*Mâlik b. Enes*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C: XXVII, Ankara 2003, s. 506.

³⁰ Malik b. Enes, a.g.e., s. 7.

³¹ Özel, a.g.m., s. 507.

³² Malik b. Enes, a.g.e., s. 8.

- c. Genel tarih kitapları; Ebu Cafer'in Tarih-i Taberi'nin üçüncü cildinden faydalanılmıştır. İkinci genel tarihi kitap; İbn Kesir'in el-Bidaye'sidir. Üçüncü kitap; İbn Esir'in "el-Kamil Fit Tarih" adlı eseridir. Çalışma sırasında İbn Esir'in ikinci cildinden istifade edilmiştir.
- d. Şehir tarih kitaplarından; Belazuri'nin "Fütûhu'l-Büldân" adlı eseridir.
- e. Biyografik kitaplardan; İbn Sa'd'ın Tabakat adlı eserinden faydalanılmıştır.
- f. Toplum tarih ve sosyoloji felsefesi üzerine yazılan İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinden istifade edilmiştir.
- g. Toplumun eğitim öğretim safhasında: Burhanuddin ez-Zernuci'nin "Talimu'l-Müteallim" adlı eserinden faydalanılmıştır.

2. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE EĞİTİMİN TARİHÎ GELİŞİMİ VE EĞİTİM KURUMLARI

İlk çağlardan beri insanlar bir yandan yaşamlarını sürdürürken bir yandan da edindikleri bilgi ve deneyimlerini aktarmak için uğraşmışlardır. Böylece kuşaklar arası bilgi aktarımı sağlanmıştır. İnsanın belirli amaçlar doğrultusunda eğitimi, İslâm eğitim tarihinde bu sürecin özellikle din eğitim alanında Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Peygamberliği ile başladığı söylenilmiştir.³³ Ancak ilk olarak eğitimin temellerini atan Hz. Muhammed (S.A.V.)'in doğduğu, büyüdüğü kısaca yaşadığı topraklar olan Arap Yarımadası'nın sosyal, ekonomi ve dini durumu genel hatlarıyla ortaya konulması gerekmektedir.³⁴ Zira, İslâm'da eğitimin tarihi süreci tam anlamıyla idrak edilemeyecektir. Bu yüzden İslâm'da eğitim sürecini; İslâm öncesi eğitim ve İslâm sonrası eğitim şeklinde incelemek mümkün olacaktır.

2. 1. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'na Genel Bir Bakış

Arap Yarımadası, Asya ve Afrika'nın kesiştiği önemli bir noktadadır. Arap Yarımadası coğrafi konum itibariyle, üç milyon kilometrekare genişliğinde olup, üç tarafı Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Körfezi ile çevrili³⁵ ve çöl vasıtasıyla da karaya

³³ Mahfuz Söylemez, "İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim Ve Öğretim Faaliyetleri", *Dini Araştırmaları*, S: 13, C: V, Mayıs-Ağustos 2002, s. 58.

³⁴ Apak, *Ana Hatlarıyla...*, s. 48.

³⁵ Hasan, a.g.e., C: I, s. 20.

bağlı olan bir ülkedir. Batısında Kızıldeniz, güneyinde Hint Okyanusu ve Aden Körfezi vardır.³⁶ Yarımada, Kızıl Deniz ile uzanan batıdaki dağlar ile artış göstermiştir. Güney kısmında Yemen, dağlar ve denizler arasında ise Tihama ovası yer almaktadır. Devamında ise, geniş bir çöl bölgesi olan Necid platosu, kuzeyde Nufud³⁷ ve güneyde er-Rub el- Hâlî bulunmaktadır. Arap Yarımadası'nın güneyinde elverişi bölgeler yer almaktadır. Bunlar; Necran, Yesrib, Fedek, Hayber, Madâin-i, Sâlih, Tebûk.³⁸

Büyük bir kısmının çöllere kaplı olduğu İslâmiyet'in beşiği olan Arabistan Yarımadası'nda, elbette Bedevîlerin ve yerli Arapların da otlatk bölgeleri bulunmaktadır. Arabistan'ın en zengin ve verimli bölgesi olarak Yemen, ön sırada yer almaktadır. Yemenin doğusunda ise Hadramut uzanmaktadır. Hadramut aynı zamanda Yemen kadar önemli bir memleketlerdir. Arabistan'ın ortasında ise yüksek bir yaylası, verimli toprakları ve hoş bir iklime sahip Necid bulunmaktadır. Son olarak Arabistan yarımadasının en önemli kısmı Hicaz'dır. Fakat Hicaz, Arabistan'ın diğer bölgeleri olan Necid, Hadramut ya da Yemen gibi verimli topraklara ve iyi bir iklime sahip değildir. Tam anlamıyla Hicaz, diğer bölgelere nazaran en fakir bölgedir.³⁹ Ancak bunlara rağmen Arabistan Yarımadası diğer memleketlerin en önemlisi olmuştur. Çünkü İslâmiyet'in iki kutsal şehri olan Mekke ve Medine burada yer almaktadır. Ancak Mekke İslâmiyet'ten önce de kutsallığını korumuş ve farklı şehirlerden birçok insana ev sahipliği yapmıştır.⁴⁰ Çünkü Hicaz bölgesinde bulunan Mekke'de Kâbe bulunmaktadır.⁴¹ Ayrıca Mekke'de Hubal⁴² ve Uzza gibi putlar yer alırken, Hicaz'ın diğer önemli şehirleri Medine'de Evs, Hazrec ve Gassan kabilelerin putu Menat, Taif'te Sakif kabilesinin putu ise Lat'dır.⁴³ Putların bu şehirlerde yer

³⁶ Ahmet İşleyen, **Siyer 1**, Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme, Ankara 2013, s. 14; Hüseyin Atay, “İslâm'dan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik Ve Yayılışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, C: VI, Ankara 1957, s. 80.

³⁷ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 49.

³⁸ Robert Mantran, **İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. yüzyıllar)**, (Çev: İsmet Kayaoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 61; Sabri Hizmetli, **İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s. 45-46.

³⁹ S. F. Mahmud, **İslâm Tarihi**, (Çev: A. Kevenoğlu- Ayhan Sümer), Varlık Yayınları, İstanbul Ocak 1962, s. 4; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 49.

⁴⁰ S. F. Mahmud, a.g.e., s. 5.

⁴¹ Hasan, a.g.e., C: I, s. 67

⁴² Hasan, a.g.e., C: I, s. 92.

⁴³ Mevlana Şibli, **Asr-ı Saadet (İslam Tarihi)**, (Ter: Osman Zeki Mollamehmedoğlu), (Mütercim: Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat, C: I, İstanbul 1977, s. 96; Hasan, a.g.e., C: I, s. 94.

alması, bu şehirleri büyük hac merkezi haline getirmiştir.⁴⁴ Bu sayede Mekke, dini ve ticari olarak tüm dünyanın gözdesi haline gelmiştir.⁴⁵

Mekke, dini öneminin yanında Mısır, Suriye, Mezopotamya gibi önemli yolların kesişmesiyle beraber, kervanlar için de önemli bir su noktası olmuştur. Mekke'den sonra Hicaz'ın ikinci önemli şehri ise Medine'dir.⁴⁶ Yesrib,⁴⁷ Medine'nin İslâmiyet'ten önceki adıdır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hicretinden sonra Yesrib isminin yerine Medine kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸ Yesrib'e ilk yerleşenlerin Yemenli Amâlikâlîler⁴⁹ olduğu bilinmektedir.⁵⁰

İslâm öncesi Arap yarımadasının toplum yapısına bakıldığında, bu coğrafyada yaşayan halk cahiliye toplumu olarak adlandırılmıştır. Çünkü Arap yarımadası, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, kumar, içki ve fuhuş gibi bir takım kötü alışkanlıkların başladığı, haktan ve adaletten uzak bir toplumdur.⁵¹ Cahiliye, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e peygamberlik gelmeden önceki dönem olarak da bilinmektedir. Cahiliye, bilgi ve ilmin tam zıddı olan “*cehl*” kelimesinden gelmiştir. Bu dönemdeki insanlar bilgisiz, düzensiz bir hayat yaşadıklarından dolayı bu dönem cahiliye olarak adlandırılmıştır.⁵² Süreyya ise cahiliye kelimesini farklı bir bakış açısıyla ele alarak şunları söylemiştir:

“Gerek İslâm tarihinin ve gerekse diğer İslâmî ilimlerde geçen cahiliye tabirinin kullanım alanlarına baktığımızda, bunun dindeki sapıklıklar olduğu görülür ki, bugünkü anlamda cehaletle, yani kültürel ya da sosyal bilgisizlikle çok fazla ilgili değil. Nitekim kültürel manada söz konusu dönemde, zirvede olan şairler, edipler vardı Mekke’de... Yedi Askî (Muallakatu’s-Seb’a)⁵³ denen ve bugüne değin edebi ve sanat değerlerinden

⁴⁴ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 96; Mantran, a.g.e., s. 66.

⁴⁵ Hayatî Ülkü, **İslâm Tarihi (Başlangıçtan Günümüze Kadar)**, Çile Yayınevi, 3. Bsk., İstanbul 1977, s. 45.

⁴⁶ Mantran, a.g.e., s. 66; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 58.

⁴⁷ Medine'nin en eski adı Yesrib olup, buraya ilk yerleşen kişi olduğu rivayet edilen Yesrib b. Vail b. Kayine b. Mehlabil'in isminden geldiği bilinmektedir. Bkz: Nebi Bozkurt, “*Medine*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: XXVIII, 2003, s. 305.

⁴⁸ Hizmetli, **İslâm Tarihi**, s. 71.

⁴⁹ Hz. Muhammed'in hicretinden sonra Medine adını alan Yesrib'in ilk sakinleri Amalikalılar olduğu gibi, İslâm kaynaklarına göre Mekke'nin de ilk sakinleri Amalikalılardır. Bkz: Hakkı Dursun Yıldız, “*Arabistan*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: III, 1991, s. 254; Hasan, a.g.e., C: I, s. 64.

⁵⁰ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 61-62.

⁵¹ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 100; Hasan Arıkan, **Muhtasar İslâm Tarihi Siyer-i Nebi** (Peygamber Efendimizin Hayatı), Fazilet Neşriyat, İstanbul t.y., s. 17; Ebu'l-Fida El-Hafız İbnü'l-Kesir, **El-Bidâye Ve'n-Nihâye**, (Çev: Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, C: II, İstanbul t.y., s. 311.

⁵² Mehmet Şeker, **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 76.

⁵³ Arıkan, a.g.e., s. 18.

hiçbir şey kaybetmeyen şiirler Arap Edebiyat Tarihinin birer şaheserleridirler. O halde cahiliye bizim anlaya geldiğimiz gibi, “bilgisizlik” demek değildir.”⁵⁴

Süreyya, toplumun bilgisizliğinin günümüz manasıyla kültürel ya da sosyal bilgisizlikle bir bağlantısı olmadığından bahsetmiştir. Süreyya’nın bu fikriyle örtüşen bir başka araştırmacı Atay, İslâmiyet’in doğuşundan önceki Araplara cahiliye Arapları denildiğini ve burada cahiliye kelimesinin manası cehalet (bilmemek) olmayıp, din ve toplum hayatının bazı yanlış adet ve geleneklerini ifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁵

Cahiliye dönemi Arap toplumu üç kısma ayrılmıştır: Bunlardan birincisi; hürler, ikincisi; cariyeler ve köleler, son olarak da esirler ve hürler arasında bir sınıf olan mevladır.⁵⁶ Cahiliye toplumun yaşayış tarzı iki şekildedir. Birinci; Bedevî⁵⁷ denilen göçebe hayat, ikincisi ise hadarî yani yerleşik hayatı benimseyen toplumdur. Bu yaşayış tarzı insanların kendi seçimleri doğrultusunda olmamıştır. İklim ve tabiat gereği toplum, bu yaşayış şeklini sürdürmüştür.⁵⁸ Ayrıca Bedevî yaşayış tarzını tercih etmelerinde düzenli ve sistemli bir teşkilata sahip olmadıkları gibi toplumun haklarını gözetecek bir idari sistemi oluşturamamış olmaları etkili olmuştur.⁵⁹

Cahiliye dönemi toplumunda kötü gelenekler ve hurafeler yaygındır. Şüphesiz Arapların hepsi bu şekilde değildir. Araplarda Hz. İbrahim’den kalan sünnetler vardır. Hacca gitmek, oruç tutmak, abdest almak, ağzını ve burnunu yıkamak, bıyığını kesmek, sakal bırakmak, tırnak kesmek ve avret mahallini temiz tutmak gibi.⁶⁰

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ve İran-Bizans-Mısır ticaret kervanlarının birleştiği bir konumda olan Arabistan, etraf memleketlerinin kültür, ahlak, adetlerinden de bir haylice etkilenmiştir. Bizans ve İran arasında gerçekleşen din

⁵⁴ İhsan Süreyya Sırma, **İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed**, Beyan Yayınları, 10. Bsk., İstanbul yayın yılı kapağının yıpranmış olmasından dolayı yoktur, s. 9-10.

⁵⁵ Hüseyin Atay, “İslâm’dan Önce Arap...”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, C: VI, Ankara 1957, s. 80; Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet...”, s. 25.

⁵⁶ Şeker, a.g.e., s. 76-77.

⁵⁷ Bedevî; "Başlamak, ortaya çıkmak, önce gelmek" anlamlarının yanında "çölde yaşamak, sahrada oturmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Arapçada bedâvet (bidâvet) kelimesi, "yerleşik hayat, medeniyet" anlamına gelen hadâretin karşıtıdır. Bkz: Mustafa Fayda, “Bedevî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: V, İstanbul 1992, s. 311-312.

⁵⁸ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 72-73.

⁵⁹ Şeker, a.g.e., s. 78.

⁶⁰ Kemal Cenk, **571- 1071 İslâm Tarihi**, Öztepe Matbaacılık, Ankara 2013, s. 62.

kavgaları, birçok insana sığınak olarak Arabistan yollarına düşürmüştür.⁶¹ Bu yüzden İslâm öncesi Arap toplumunda farklı inanç çeşitliliğine rastlanmaktadır. Bunlar; Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Sâbilik, Hanefilik ve putperestliktir.⁶² Bunların arasında en yaygın olanı ise şüphesiz Putperestlik olmuştur.⁶³ Arapların büyük bir kısmı en önemlisi de Putperest Araplar olmak üzere mutlak güç sahibi Allah'a birlikte inanmak yerine, O'nunla kendi aralarında bağ kurabildikleri putları ikinci dereceden ilah kabul etmişlerdir.⁶⁴ Cahiliye döneminde Araplar arasında putlara tapmayanlar da bulunmaktadır. Azınlıkta olan bu kişilere Hanif⁶⁵ denmektedir. Hanifler, Hz. İbrahim dinine mensup olanlara söylenmektedir.⁶⁶

Arap toplumunda dini yönden oluşan bu çeşitlilik ilmi anlamda da göstermiştir. Ülkü, eserinde Arapların ilmi hakkında şu sözlere yer vermiştir;

“Arapların tamamen kendi dehalarının ortaya koydukları ilimler; neseb ilmi, şiir ve hitabettir. Bu ilimlerin yanında milletlerden nakil yoluyla aldıkları ise; ilm-i nücum, tıp, ilm-i hayl (at ilmi), ilm-ü enva' (meteoroloji), ilm-ü esâtir, ilm-ü kehânet ve ilm-ü kıyâfet idi. Arapların ilm'ü nücumu: Arabistan'a hicret eden Babillerden öğrenmişlerdir. Burçların isimlerini onlardan alarak değiştirmişler ve kendilerine mahsus isimlerle adlandırmışlardır. Yıldızların çöllerde kendilerine rehberlik etmesi, onların gökteki yerlerinin iyice bilinmesine sebep olmuştur. Ayrıca yıldızların, insanların fiilleri üzerinde de müessir olduklarına inanmışlardır.”⁶⁷

Arapların burada ilmi anlamda ne kadar ileride olduklarını göstermektedir. Sadece edebi ilmi taşımadığı ayrıca yer-gök bilimi ile de ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu görüş Süreyya'nın da görüşünü destekleyerek, günümüz anlamıyla cehaletten bahsedilmediğini ve cehaletin din üzerinde bir bilgisizlik olduğunu belirtmektedir.

⁶¹ Hasan, a.g.e., C:I, s. 83-85; Ülkü, a.g.e., s. 39.

⁶² Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 96-98; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 92; Ahmet Önkâl-Adem Apak-Bünyamin Erul, **Hz. Peygamberin İzinde**, (Ed: Bünyamin Erul), DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 25.

⁶³ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 96; Yaşar Çelikkol, **İslâm Öncesi Mekke**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 147; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 96.

⁶⁴ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 101.

⁶⁵ Hanif adı, Cahiliye döneminde sünnet olunduktan sonra Kâbe'yi tavaf edene denilmekteydi. Fakat o dönemde Araplar Hz. İbrahim'in dininden sadece sünnet olmayı ve Kâbe'yi tavaf etmeyi koruyabilmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Putlara tapanlar kendilerinin Hanif olduklarını ileri sürmüşler ancak İslâmiyet'in doğuşu ile Hanif kelimesi Müslümanları ifade etmeye başlamıştır. Bkz: Şaban Kuzgun, “*Hanîf*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: XVI, 1997, s. 34.

⁶⁶ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 105; Ülkü, a.g.e., s. 39-40; Hizmetli, **İslâm Tarihi**, s. 74.

⁶⁷ Hasan, a.g.e., C: I, s. 90; Ülkü, a. g. e. , s. 44.

2. 2. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Eğitim

Araplar, İslâm öncesi dönemde bütünüyle cahil bir toplum değildiler. Mahmut Esad cahiliye⁶⁸ kavramını sadece “Cahiliyet din işlerindedir.” sözleriyle Arapların tamamen ilimden uzak olmadığını belirtmiştir.⁶⁹ İslâm öncesi dönemde Arabistan'ın güneyi kendine özgün bir medeniyet merkezi halindeyken aynı şekilde kuzeyinde de bu durum gözlenmekteydi. Arap Yarımadasının medeniyet merkezlerinden soyutlanmadığını, çevresindeki Hicaz'dan İran veya Bizans'a gidip öğrenim gören ve daha sonra memleketlerine dönüp eğitim öğretim alanında hizmet eden insanların varlığı, bu bölgenin milletlerarası yakın kültürel ilişkilere sahip oluşunun bunun bir kanıtı olmuştur.⁷⁰ Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yer alan Suriye'de Nebtî, güneyinde yer alan Yemen'de Himyeri, Irak'ta ise Süryani yazıları kullanılmaktadır. Suriye ve Irak'a ticaret maksadıyla seyahatlerde bulunan Hicaz Arapları bu sayede Arapçayı Nebti ve Süryani yazıları ile yazmayı öğrenmişlerdir.⁷¹

Yazı (hat) sanatı, insanlık hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Bugün gelinen noktada yazının ne kadar büyük yere sahip olduğu kaçınılmazdır.⁷²

Tayy kabilesinden Mürmir b. Müre, Eslem b. Sidre ve Âmir b. Cedere Arap yazısını icat etmişlerdir ve el-Ânbar halkının bazı kesimi bu yazıyı öğrenmiştir. Ardından

⁶⁸ Kur'an'da dört defa Cahiliye kelimesi geçmektedir. Bu ayetler şunlardır:

- Al-i İmran Suresi 154. ayeti kerimesinde: “Sonra o kaderin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grupta kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Cahiliye düşüncelerine kapılarak, “Bu işten bize ne? Diyorlardı. De ki: “İşin tamamı Allah'a aittir.” Bkz: **Kur'an'ı Kerim Meali**, (Haz: Hayrettin Kahraman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB Yayınları, İstanbul 2016, s. 75.
- Maide Suresi 50. ayeti kerimesinde: “Yoksa Cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?”. Bkz: **Kur'an'ı Kerim Meali**, s. 123.
- Fetih Suresi 26. ayeti kerimesinde: “İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Cahiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı...” Bkz: **Kur'an'ı Kerim Meali**, s. 549.
- Ahzâb Suresi 33. ayeti kerimesinde: “Evlerinizde oturun ve daha önce Cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin...” Bkz: **Kur'an'ı Kerim Meali**, s. 447; İhsan Süreyya Sırma, **İslâm Öncesi Mekke Dönemi Ve Hz. Muhammed**, Beyan Yayınları, İstanbul yayın yılı dış kapağının yıpranmış olmasından dolayı yoktur, s. 10-11.

⁶⁹ Mahmut Esad, **İslâm Tarihi**, (Çev: Sadi Irmak), Tan Matbaası Yayınları, C: I, y.y., Ocak 1965, s. 40. İbn Haldun, Arapların kitaptan ve ilimden anlamadığını yazmıştır. Arapların üstünlüğü Bedevilik ve ümmiliktir. Hayatları hakkında, oluşum sebeplerini sorgulamaya ya da araştırmaya başladıklarında kendilerinden önceki ehl-i kitap olan Tevrat'tan faydalandıklarını belirtmiştir. Bkz: İbn Haldun, **Mukaddime**, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, C: II, İstanbul Ekim 2009, s.787.

⁷⁰ Söylemez, a.g.m., s. 58.

⁷¹ İrfan Yücel, **Peygamberimizin Hayatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 15. Asırlar sonra Nebti yazısından “Nesih”, Süryani yazısından “Kûfi” yazı stilleri ortaya çıkmıştır. Bkz: İrfan Yücel, a.g.e., s. 15.

⁷² Bahattin Dartman, “Yazının Keşfi Konusuna Dinî Metin Ve Arkeolojik Bulgular Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S: 41, C: 16, Erzurum 2009, s. 2.

Hire halkı da el- Ânbar'dan öğrenmişlerdir. Dumetu'l Cendel⁷³ emirinin kardeşi Bişr b. Abdilmelik, Hire'ye gelmiş ve bir süre orada konaklamıştır. Bu süre zarfında Hire halkından yazıyı öğrenmiştir. Emir'in kardeşi Bişr, Mekke'ye işlerini halletmek için gittiğinde, Süfyan b. Ümeyye b. Abdişems ile Ebû Kays b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilab, onun yazı yazdığını gördüklerinde kendilerine yazı yazmayı öğretmesini istemişler, Bişr de önce heceyi sonra yazıyı göstermiştir.⁷⁴ Bişr'in yazı öğretimi bununla da kalmamıştır. Süfyan b. Ümeyye, Ebu Kays ve Bişr ticaret maksadıyla Taif'e geldiklerinde orada Gaylan b. Seleme es- Sakafî ile dost olduktan sonra yazıyı öğrenmiştir. Bişr, Taif'den ayrılıp Mudar ülkesine gittiğinde Amr b. Zürene b. Udes ondan yazıyı öğrenmiş Amr'a el-Katib adı verilmiştir. Kelb kabilesinin Tabiha kolundan bir adam da yazıyı öğrenmiştir ve Vadî'l-Kurâ⁷⁵ halkından birisine de öğretmiştir.⁷⁶ Bu adam Arap yarımadasında yazı öğretimini kendine meslek edinen ilk şahıstır. Bulunduğu yerleşim bölgelerindeki insanlara yazıyı öğretmiştir.⁷⁷

Hiz. Muhammed (S.A.V.)'den önce Arabistan Yarımadası cehaletin derinliklerinde bulunmalarına rağmen edebi yönlerinde ilerleme görülmektedir.⁷⁸ Arabistan'da; şiir, nesir ve hitabet yaygındır. Bilhassa şiir ve hitabet örnekleri, günümüzde dahi önemli yere sahiptir.⁷⁹ Araplarda bir kişinin kültürlü sayılması için şair, nâsir ya da sürükleyici bir hatîb özelliğinin olması gerekmektedir.⁸⁰ Okuma yazma bilmeyen çok fazla olmasına rağmen içlerinde güzel şiir söyleyenler bulunmaktadır. Arıkan eserinde, Arapların şehirlerde oturan ve Bedevî olarak yaşayanların şiir yazmadığını fakat şiir söylediklerini, Bedevîlerin şiirlerinin oldukça dokunaklı ve edebi olduğunu belirtmiştir. Her sene panayırlar düzenlenerek şiir yarışmaları yapılır ve en şerefli kabile olan Kureyş'e verilmektedir.⁸¹ İzin verildiği takdirde şiir sahibi

⁷³ Dumetü'l-Cendel, Arabistan'ın kuzeyinde yer alan eski bir ticaret merkezidir. Yemen-İrak Suriye önemli kervan yollarının kesiştiği noktada yer almasından dolayı Arabistan'ın önemli panayırların burada kurulması ve güçlü devletlerin oluşu da önemini ayrıca artırmıştır. Dumetü'l-Cendel ve civarında Hristiyanlığı benimsemiş üç kabile bulunmaktadır. Bunlar; Kelb, Tayy ve Cedile'dir. Bkz: Ahmet Güner, "Dumetü'l-Cendel", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: X, İstanbul 1994, s. 1.

⁷⁴ Ahmed Çelebi, **İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi**, (Ter: Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul 1983, s. 33.

⁷⁵ Vadî'l-Kurâ: Arabistan sınırları içerisinde bulunan bölge, ismini vadi üzerinde sıralanmış köylerden almış ve Suriye-Mısır'a giden eski ticaret yolunun önemli duraklarından biri olmuştur. İslâm'ın zuhurunda Vadi 'de hüküm süren kesim Yahudilerdir. Bkz: Elnure Azizova, "Vadî'l-Kura", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: 42, 2012, s. 421.

⁷⁶ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, **Fütûhu'l-Buldân**, (Ter: Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul Ocak 2013, s. 539.

⁷⁷ Çelebi, a.g.e., s. 33.

⁷⁸ Arıkan, a.g.e., s. 19.

⁷⁹ Ülkü, a.g.e., s. 43.

⁸⁰ Çelebi, a.g.e., s. 89.

⁸¹ Çelikkol, a.g.e., s. 65.

ödüllendirilerek mükâfatlandırılır ve ödül olarak Kâbe'nin duvarına asılırdı. Ancak Kâbe duvarına sadece yedi kişinin şiiri asılmaktadır. Bu yedi şiire ise “Muallekât-ı Seb'a”⁸² denilmektedir.⁸³

Akılca ilerletilemeyip duygularla hareket edildiği o dönemlerde şiir, ilim dilinden önce gelmiştir.⁸⁴

2. 2. 1. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Eğitim Kurumları

Çelebi eserinde, İslâm'ın zuhurundan önce okuma yazma eğitimi veren mekteplerin varlığından söz etmiştir.⁸⁵ Yukarıda bahsedildiği Vadi'l-Kura'dan bir adam bölgedeki sakinlere yazıyı öğretmiştir. Bu sayede okuma yazma yayılmaya başlamıştır.

2. 2. 1. 1. Küttâb

Araplarda yazılı kültürden ziyade sözlü kültür hâkim olmuştur. Bu yüzden dilin güzel ve hoş kullanımına ayrıca özen gösterilmiştir. Sözlü kültür geleneği, Bedevî hayat süren toplumda daha çok yaygındır. Güzel Arapça konuşan Bedevîlerin yanlarında kalıp, onlardan güzel ve düzgün konuşmayı öğrenmek o dönemin geleneklerinden olmuştur. Hatta bazı eğitimciler Bedevîlerin yaşadığı çölleri birer eğitim kurumu olarak da ele almıştır.⁸⁶

Cahiliye dönemi olarak adlandırılan İslâm öncesi Arap toplumunda, yaşantıları gereği birkaç eğitim kurumu mevcuttur. Bunların başında “Küttâb” gelmektedir.⁸⁷ Hz. Muhammed (S.A.V.) öncesi Mekke'de, eğitim belli bir yaş grubunu ifade etmediğini ve Arap halkının kendi ihtiyaçlarını giderecek derecede okuma yazma eğitimi verildiği belirtilmektedir. Çocukların eğitim öğretim işlevinin sürdürüldüğü Küttâbın,⁸⁸ günümüz manasıyla sıbyan mektebi halini alışı ancak İslâm'ın

⁸² Yücel, a.g.e., s. 13.

⁸³ Arıkan, a.g.e., s. 18; Ülkü, a. g. e., s. 43; Hüseyin Atay, “İslâm'da Öğretim”, s. 9.

⁸⁴ Esad, a. g. e., s. 42.

⁸⁵ Çelebi, a.g.e., s. 33.

⁸⁶ Şakir Gözütok, “İslâm Eğitim Tarihinde Müesseseseleşme”, **Dini Araştırmalar**, S: 26, C: IX, Ankara Ocak 2006, s. 25; Gözütok, “İslâm Ve İlim”, s. 78.

⁸⁷ Çelebi, a.g.e., s. 33.

⁸⁸ Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 24.

zuhurundan sonra Hz. Ömer zamanında gerçekleşmiştir.⁸⁹ Bu eğitim kurumu İslâm sonrasında da devam etmiştir. Her ikisinin de işleyişleri farklılık göstermiş olsa da birer eğitim kurumunu oluşturmaktadırlar.

2. 2. 1. 2. *Dâru 'n-Nedve*

Mekke şehri, Hicaz'ın tam ortasında, dağlarla çevrili vadide kurulmuştur. Konum itibariyle de ticaret kervanlarının geçtiği bir kilit noktasındadır. Dinî anlamda da yeryüzünün ilk mabedi olan Kâbe'nin burada yer almasından dolayı her yıl panayırılar düzenlenmektedir.⁹⁰ Elbette ki bu derece önemli bir merkezin başında şehrin birliğini ve idaresinin sağlandığı bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur.

Ka'b b. Lüey'in çocuklarından Kureyş kabilesinin de atası Kusay, Huzaa kabilesi ile girdiği savaşta Mekke ve Kâbe'nin idaresini almıştır. Kusay b. Kilab, liderlik vasfı ve gücü ile çadırlarda yaşayan kavmini yerleşik düzene oturtmuş ve üzerinde itaatini sağlamıştır.⁹¹ Şehrin idaresini elinde bulunduran Kusay, şehrin bütün ihtiyaçlarının giderileceği ve arzu edilen bütün işlerin yürütülme kararının verildiği bir kurum olarak Dâru'n-Nedve'yi inşa etmiştir. Nedve'nin giriş kısmını da Kâbe'ye bakacak şekilde tasarlamıştır.⁹² Bu sayede Kâbe'ye gelen giden daha rahat şekilde görüle bilindiği gibi şehrin idare merkezi olmuştur.

Dâru'n-Nedve'nin kuruluş amacı; Kureyş halkının bütün işlerinin belirli bir düzen çerçevesinde kararların alınıp uygulanmasını sağlamaktır. Kureyş'in nikâh işlemleri, sünnet törenleri, savaşın olması ya da bir yönetimin başına kimin geçeceği hususundaki kararların alındığı, buluş çağına giren kız çocukların gömleklerinin Dâru'n-Nedve'de giydirildiği gibi bütün işlerin yapıldığı bir toplantı merkezi

⁸⁹ Şakir Gözütok, “Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim Kurumları Ve İşlevleri”, **Dini Araştırmalar**, S: 2, C: I, Eylül-Aralık 1998, s. 166.

⁹⁰ Ahmet Önkâl-Adem Apak- Bünyamin Erul, a.g.e., s. 22; Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 26.

⁹¹ Muhammed Emin Yıldırım, **Nebevi Eğitim Modeli Darü'l-Erkam (Vahyin Nuzûl Sürecinde Şahsiyet Eğitimi)**, Siyer Yayınları, İstanbul Mart 2016, s. 50.

⁹² İbn Sa'd, **Tabakat**, C: I, s. 55-56; Cenk, a.g.e., s. 119; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi - Hz. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, Öğretmenler Matbaası, Ankara 1966, s. 365; Belazurî, a.g.e., s. 58; Çelikkol, a.g.e., s. 56; Cahit Külekçi, “Mekke'nin Siyasal Yapısının Oluşum Sürecinde Kusay B. Kilâb”, **Şarkiyat Mecmuası**, S: 24, C: 0, İstanbul 2014, s. 107.

olmuştur.⁹³ Toplantıları yöneten kişi Kusay’dır. Dâru’n-Nedve denilmesinin sebebi⁹⁴ ise, Kureyş halkının burada toplanmış olmasındandır.⁹⁵

Dâru’n-Nedve’nin, Mekke halkına sosyal ve siyasi işlerinin yürütülmesinde önemli rol oynadığını ve eğitim yönünden de farklı bir uygulaması olduğu görülmektedir. Gözütok, Ebu’l-Velid Muhammed el-Ezrâkî’den, “Darünnedve’nin yalnızca köle ve cariyelerin eğitime tahsis edildiği” bilgisini aktarmıştır.⁹⁶ Dâru’n-Nedve’de eğitim adı altında pek bir şey söyleyebilmek mümkün olmamaktadır.

Dâru’n-Nedve, kabileler tarafından kabul edilmiş kanunların ve yasaların koruma altına alındığı cahili adetlerin hüküm sürdüğü bir meclistir.⁹⁷ Dâru’n-Nedve ismi kaynaklarda daha çok İslâm’ın zuhuru sırasında karşımıza çıkmaktadır.⁹⁸ Çünkü Dâru’n-Nedve, Dâr’ül-Erkam’ın faaliyetlerini öğrenildikten sonra, oradaki topluluğun çalışmalarını yıkmak için toplantılarını sıklaştırmış ve Dâru’n-Nedve’nin buradaki işlevi artık Dâr’ül-Erkam’a bir cephe konumuna geçmiştir.

İslâm’ın zuhuru sırasında İslâmiyet’in gizli duyurulduğu Dâr’ül-Erkam adında bir ev vardır. Bu evin amacı Allah’ın mesajlarını insanlara duyurmak ve İslâm’ı yaymaktır. Dâru’n-Nedve ise bu evden başlangıçta haberdar olmamıştır. Erkam’ın evi tam anlamıyla bir eğitim öğretim ocağıdır. Bu evde Allah’ın hükümleri öğretilirken Dâru’n-Nedve daha çok toplumun sosyal ve kültürel işleriyle meşguldür.⁹⁹ Ancak Nedve, İslâm’ın duyurulmaya çalışıldığını yani yeni bir dinin ortaya çıktığını ve bunun üzerine çalışmalar yapıldığını öğrenince kendisi de bu düşüncelere cephe alan bir ev modelinin temelini atmıştır.¹⁰⁰

⁹³ Yıldırım, a.g.e., s. 50; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi - Hz. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 365; Ethem Ruhi Fırlı, “*Darünnedve*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: VIII, 1993, s. 556.

⁹⁴ Darünnedve denilmesini iki şekilde anlatılmıştır; Birincisi, Kureyşlilerin geceleri toplanma yerine “es-samir” adı verilirken gündüzleri toplanma yerine ise “en-nadi” denilmektedir. Bu yüzden Araplar gündüzleri toplandıkları için de böyle bir isim verilmiştir. İkincisi, Şehrin ileri gelenleri aldıkları kararları yüksek sesle duyurmalarından dolayı böyle bir ifade kullanmışlardır. Bkz: Muhammed Emin Yıldırım, a.g.e., s. 51.

Arapçada kavmin toplandığı yere “en- Nedy” denilmektedir. Bkz: İbn Sa’d, Tabakat, C: I, s. 56.

⁹⁵ İbn Sa’d, Tabakat, C: I, s. 56; Hasan, a.g.e., C: I, s. 67-68.

⁹⁶ Gözütok, “*İslâm Eğitim...*”, s. 25-26; Gözütok, “*Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...*”, s. 166.

⁹⁷ Mustafa Çelik, **Darü’l-Erkam Darü’n Nedve Çarpışması**, Ölçü Yayınları, Devlet Nüshası, İstanbul 1991, s. 49.

⁹⁸ Darünnedve’nin tarihi Dârü’l-Erkâm’dan öncelere dayanmaktadır. Bizzat İslâm yayılışının önlemek için kurulmamıştır. Miladi 440 yıllarında Hz. Muhammed’in doğumundan 131 yıl önce inşa edilmiştir. Bkz: Muhammed Emin Yıldırım, a.g.e., s. 50; Kemal Cenk, a.g.e., s. 119; Ethem Ruhi Fırlı, a.g.m., s. 556.

⁹⁹ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 51-52; Arıkan, a.g.e., s. 46.

2. 2. 1. 3. *Dârü'l-Midras*

İslâm öncesi Mekke’de eğitimin tam anlamıyla kendisini göstermediği sonucuna ulaşmaktayız. Ancak bu durum Medine’de farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Medine’de, eğitim öğretim temelini okuma yazma olarak ilk atanlar nüfus olarak da fazla olan ve o bölgede yaşayan Yahudilerdir. Medine’de halk tabakası Mekke’de olduğu gibi sadece Araplardan oluşmamaktadır. Arapların, Hristiyanların ve Yahudilerin yaşadığı etnik bir yapıya sahiptir.¹⁰¹

Dârü'l-Midras'ın kaynaklarda kullanılan bir diğer adı Beytü'l-Midras,¹⁰² Yahudilere ait eğitim öğretim kurumudur.¹⁰³ Mekke ve Medineli Araplara karşın Yahudiler, eğitim öğretime önem veren bir toplum olmuşlardır. Yahudilerin eğitime vermiş oldukları bu önemin sebebi; Tevrat'a yani okudukları bir kitaba sahip olmalarıdır. Medineli Yahudiler, Dârü'l-Midras'ı hem idari işlerin çözüme kavuşturulacağı bir toplantı merkezi, hem de ilmi açıdan gençleri yetiştirmek amacıyla bir mektep vazifesi görevini yerine getirmek için kullanmışlardır. Kurumun eğitim öğretim amacı daha çok Tevrat eğitimi vermek üzere olmuştur. Yahudiler Tevrat eğitimi yetişkinlerden çok çocuklara vermeye özen göstermişlerdir.¹⁰⁴

Verilen bu bilgiler doğrultusunda Gözütok, Yahudilerin eğitim adı altında yaptıkları bu girişim tam anlamıyla günümüz ilkokulunun varlığının söylenebildiğini açıklamıştır.¹⁰⁵ İslâm öncesi dönemde elle tutulur bir örnek var olmuş diyebilmekteyiz. Dini eğitim vermiş olması nedeniyle bir Sıbyan Mektebi de denilebilir.

¹⁰¹ Gözütok, “Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...”, s. 167.

¹⁰² Beytü'l-Midrâs, Yahudilerin eğitim öğretim tahsil ettikleri yer olarak bilinmektedir. İbranicede “bet (ha) - midraş” çalışma evi demektir. Arapçaya ise Beytü'l-Midras şeklinde geçmiştir. Mektep, asr-ı saadette de varlığını devam ettirmiştir. Beytü'l-Midrâs'ta Tevrat eğitiminin dışında, Yahudilikle ilgili meselelerin konuşulduğu herkesin girebildiği öğretim merkezidir. Bkz: Ahmet Önkâl, “*Beytülmidrâs*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: VI, İstanbul 1992, s. 95.

¹⁰³ İbrahim Sarıçam, “*İlk Müslüman Toplumunda Bir Arada Yaşama Tecrübesi*”, (Der: Adnan Demircan), **Yeni Bir Toplum İnşası**, Sıyer Yayınları, İstanbul 2015, s. 30.

¹⁰⁴ Gözütok, “Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...”, s. 167-168.

¹⁰⁵ Gözütok, “Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...”, s. 168.

2. 2. 1. 4. *Midrasu's-Sikke*

Yahudilere ait Medine'de kurulmuş bir diğer kurum ise Midrasu's-Sikke'dir. Gözütok, iki farklı isimle ancak aynı amaç doğrultusunda kurulmuş iki mektepten bahsetmiştir. Birincisi yukarıda bahsettiğimiz Dârü'l-Midras diğer ismiyle Beytü'l-Midras, bir diğeri ise Midrasu's-Sikke'dir. Ancak iki farklı kurum olarak gözüken bu eğitim öğretim merkezlerinin belki de sadece aynı kurumdan bahsedip bahsedilmediği hakkında bilgilere ulaşılmamaktadır.¹⁰⁶ Zeyd b. Sabit'in, Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından Yahudi kitaplarını öğrenmesi için Medine'ye gönderildiği¹⁰⁷ ve bir ayın yarısı kadar Yahudi dilini öğrendiği yer Midrasu's-Sikke'dir.¹⁰⁸ Abdullah b. Hz. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın rivayetiyle, Zeyd b. Sabit'in Yahudi yazısını Mâsike medreselerinde öğrenim gördüğü ve on beş gün içerisinde Yahudi yazısını öğrendiği belirtilmiştir. Mâsike'nin kelime anlamı, Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerinden birinin adı olduğu ve çocukların toplanıp Tevrat eğitimi aldıkları okulların adı "Medarisu Mâsike / Mâsike Medreseleri" olarak isimlerinin verildiği alınan bilginin dipnotuna düşürülmüştür.¹⁰⁹

2. 2. 1. 5. *Evler*

Arapların toplanıp sohbet ettikleri ve Kâbe duvarına asılan şiirlerin yazıldığı yerler olarak evlerin, büyük bir önemi vardır. Araplar, şairlerin evlerinde şiir dinlemek ve sohbet etmek amacıyla toplanmışlardır.¹¹⁰ Önemli birkaç şairin evinden sırasıyla bahsedelim:

2. 2. 1. 5. 1. *Abdullah b. Darim Oğullarından Temim'in Evi*

Beni Zürâre kabilesinin Abdullah b. Darim oğullarından Temim'in evi halk tarafından rağbet görülen evlerden biri olmuştur.¹¹¹ İslâm öncesi Arap

¹⁰⁶ Gözütok, *Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim*, Nesil Yayınları, İstanbul 2014, s.y.;

https://books.google.com.tr/books/about/Resulullah_Döneminde_Eğitim_ve_Öğret.html 25.10.2018.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Çev: Mahmut Polat), Siyer Yayınları, C: II, İstanbul 2015, s. 364.

¹⁰⁸ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 168.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Çev: Mehmet Vehbi Şahinalp- Hikmet Akdemir), Siyer Yayınları, C: V, İstanbul 2105, s. 321.

¹¹⁰ Gözütok, "İslâm Eğitim...", s. 25.

¹¹¹ Gözütok, "İslâm Eğitim...", s. 25.

Yarımadasında okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdır. Ancak şiirle ilgilenen ve şiir yazan şairler Arap Yarımadasının büyük gözdesi olmuştur.

2. 2. 1. 5. 2. İmruü'l-Kays'ın Evi

Bu konu hakkında kaynak olarak ayrıntılı bilgilere ulaşamamaktadır. Gözütok, önemli şairlerin evlerinden Beni Feraze'den Kays'ın evi şeklinde bilgi vermiştir.¹¹² İmruü'l-Kays (Ö. M. 545), hac zamanı Kâbe duvarına asılan ilk şiirin sahibidir.¹¹³

2. 2. 1. 5. 3. Bekir b. Vail'in Evi

Adnanilere bağlı büyük kabillerden biri de Beni Şeyban kolundan Beni Bekir b. Vail'dir.¹¹⁴

2. 2. 1. 5. 4. Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın Evi

İslâm öncesi Araplarda büyük önem taşıyan, Kâbe duvarını süsleyen bir başka şair evi ise Ebû Sülmâ'nın evidir.¹¹⁵ Kaynaklarda Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın, ahlakının güzel, iffetli, sakın, kendi kabilesinin ve diğer kabillerinin de iyiliğini istemiş bir karakter olarak kayıtlara geçmiştir. Halk tarafından da şiirleri çok rağbet görmüştür. Çünkü şiirlerini ciddi bir üslup ve eğitici yönü ile insanlara açık, anlaşılır bir dille sunmuştur. Abartıdan ve yalandan uzak olmuştur. Bazı önemli şairler Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın en büyük Arap şairi olduğunu bildirmişlerdir.¹¹⁶

¹¹² Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 25.

¹¹³ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 101; Nusreddin Boleli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar Ve Tesbitleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, S: 11, C: 0, İstanbul Ocak 2007, s. 3.

¹¹⁴ Ahmet Önkale, “Bekir b. Vail”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: V, İstanbul 1992, s. 362; Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 25.

¹¹⁵ Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 25

¹¹⁶ Süleyman Tülüçü, “Züheyr B. Ebû Sülmâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXXIV, 2013, s. 541.

3. İSLÂM DÖNEMİNİN BAŞLANGICINDA EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ VE EĞİTİM KURUMLARI

3. 1. İslâm Dönemi Arap Yarımadası'nda Genel Durum

Arap Yarımadası çeşitli din ve mezheplerin, çirkin olan geleneklerin, batıl olan inançların ve ahlaki anlamda yoksun bir ülke olarak kaynaklara geçmiştir.

İçtimai ve ahlaki durum;

Arap Yarımadası'nda içki, kumar, hırsızlık ve zina gibi alışkanlıkların olması ayrıca savaşlarda veya baskınlarda esir edilen insanların diri diri canlarının alındığı ve durumdan zevk alındığı bildirilmektedir. Kız çocukların dünyaya gelmesi aile için ayıp olarak karşılanmaktadır. Bu yüzden kız çocuklarını diri diri gömülmesi gelenek haline getirilmiştir. Ahlaksız davranışlar şiirlere konu olunmuş ve bu durumdan da çekinilmeden Kâbe'nin duvarlarına takdir edilir şekilde asıldığı bilinmektedir.¹¹⁷

Dinî Durum;

Her şeyin inkâr edildiği, batıl inançların olduğu ve puta tapanların çok olduğu bir yerdir. Putların yanında havaya, Güneş'e, Ay'a tapanların da olduğu bildirilmektedir. Müşriklerin görüşüne göre Melekler Allah'ın kızları olarak bilinmektedir. Mekke'de her evde put bulunduğu, sefere giderken ya da seferden dönerken ilk iş olarak puta el sürülmesi gerektiği inancının olduğu bilinmektedir.¹¹⁸

3. 1. 1. Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Peygamberliğin Gelişi

Hz. Muhammed (S.A.V.) bazı işlerini halletmek için evden uzaklaştığında kendisini Mekke'nin ovaları ve dağlarında bulduğundan söz edilmektedir. Hz. Muhammed (S.A.V.) dağlarda gezindiği her taş ve bitki "Ey Allah'ın elçisi sana selam olsun!" nidalarını işitmeye başlamıştır. Ancak etrafına bakındığında hiçbir şey görememiştir.

¹¹⁷ M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi- Hz. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, Öğretmenler Matbaası, Ankara 1966, s. 134-135; Hasan, a.g.e., C: I, s. 92-93.

¹¹⁸ M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi- Hz. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 136-137.

Ancak bu sesleri günden güne farklı şekillerde işitmeye başlamıştır.¹¹⁹ Hz. Muhammed (S.A.V.), Ramazan aylarında günlerini Hira Mağarası'nda ibadet ile geçirmektedir. Hira Mağarası'nda inzivaya çekilmesiyle olağanüstü hallerle karşılaşmış, bir ses ona “Ya Muhammed! Ya Muhammed! Ya Muhammed!” diye seslendikten sonra şöyle devam etmiştir: “Bak! Sen Allah'ın Resulü olarak seçildin.”¹²⁰ şeklinde bir takım sesler işitip ancak hiçbir kimseyi görememesi onu hem endişe hem de korkuya büründürmüştür. Kırk yaşına girdiğinde¹²¹ aynı sesleri işitip, sonunda sesin asıl sahibini göreceğinden haberi olmaksızın yine bir gün Hira Mağarası'nda ibadetle meşgul¹²² durumda iken bir ses ona “Oku!” emrini ulaştırmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.): “Ne okuyayım?” sorusunu Cebrail'e yönelttiğinde Cebrail, elindeki kitapla Hz. Muhammed (S.A.V.)'in göğsünü sıkıştırıp sonra da serbest bırakıp yeniden “Oku!” demiştir.¹²³ Hz. Muhammed (S.A.V.), korku ve endişe içinde “Ben okuma bilmem.” şeklinde tekrarlanan bir muhabbet olmuştur. Cebrail en sonunda, Alak Sûresinin ilk beş ayetini okumaya başlamıştır. Bunun üzerine korku içinde kalan Hz. Muhammed (S.A.V.) yaşadıklarını bir bir Hz. Hatice'ye anlatmıştır. Hz. Hatice sevgili eşi Hz. Muhammed (S.A.V.)'i dinledikten sonra hiçbir şeyin olmayacağını, akrabayı gözetken ve ihtiyaç sahiplerini yalnız bırakmayan bir kişinin başına hiç bir şey gelmeyeceğini söyleyerek onu sakinleştirmeye çalışmıştır. Hz. Hatice, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in yaşadığı hadiseyi birde amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel'e gidip anlatmasını istemiştir. Varaka b. Nevfel yaşananları dinledikten sonra kendisine gelenin bir vahiy meleği olduğunu söyleyerek ona Peygamberlik müjdesini vermiştir.¹²⁴

¹¹⁹ İbn Hişam, **H. Muhammed'in Hayatı** (es- Siretü'n-Nebeviyye), (Çev: İzzet Hasan, Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C: I, Ankara 1971, s. 149.

¹²⁰ İbn Hişam, a.g.e., s. 149; S. F. Mahmud, a.g.e., s. 10.

¹²¹ İbn Hişam, a.g.e., s. 148.

¹²² Bazı kaynaklarda Hz. Muhammed ibadet ile meşgul olduğu sırada olmadığı uyurken yaşadığı bilinmektedir.

Hz. Muhammed'in uyurken yaşadığına dair şu sözler bulunmaktadır. Hz. Muhammed şöyle der: “Uyuyordum, elinde atlas bir kab içinde bir kitab olduğu halde Cebrail bana geldi. Bana: "Oku!" dedi. Bkz: İbn Hişam, **H. Muhammed'in Hayatı** (es- Siretü'n-Nebeviyye), (Çev: İzzet Hasan, Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C: I, Ankara 1971, s. 150.

¹²³ Ebu'l-Fida El-Hafız İbnü'l-Kesir, **El-Bidâye Ve'n-Nihâye**, (Çev: Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, C: III, İstanbul t.y., s. 9; İbn Hişam, a.g.e., s. 150.

¹²⁴ İbn Hişam, a.g.e., s. 150-151; İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 9-10; İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 561; Mevlana İbri, a.g.e., C: I, s. 151; H. D. Yıldız, a.g.e., s. 202; Hasan, a.g.e., C: I, s. 103; Çelikkol, a.g.e., s. 193; Apak, **Ana Hatları...**, s. 151-152;

3. 1. 2. Mekkeli Müşriklerin Tebliğ Faaliyetlerine Tepkileri

Allah Resulü Peygamberliğin gelişinden sonra ilk İslâm davetini ailesine duyurmuştur. Sonrasında yavaş yavaş aile dışına çıkarak Müslüman olanların sayısı artmıştır. Bu süre zarfında Hz. Muhammed (S.A.V.) tebliğ hareketini gizli yürütmeğe karar vermiştir. Müslümanlar imanlarını, Kur'an ayetleri ile güçlü kılacak ve ibadetlerini yerine getirebilecekleri yer olarak da Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evini kullanmışlardır.¹²⁵

Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in Erkam'ın evine yerleşmesi, İslâm Dininin Mekke'de yayılmasında büyük katkısı olmuştur. İslâm daveti ile Müslüman olanların, müşrikler tarafından işkencelere maruz kalmalarına göz yumamayan Hiz. Muhammed (S.A.V.), ashabının Habeşistan'a gitmelerini istemiştir. Risâlet'in beşinci yılı Recep ayının Miladi 615¹²⁶ yılında ashabından on bir erkek ve beş kadın kabile, Habeşistan'a doğru yola koyulmuşlardır. Habeş yoluna düşen sahabeler arasında, Dârü'l-Erkam'da Müslüman olmuş Mus'ab b. Umeyr de bulunmaktadır. Mus'ab b. Umeyr, Erkam'ın evinde toplandığını ailesinin ve halkın duymasından endişe etmiştir. Ancak sonunda duyulmuş ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Bir şekilde hapisten kurtulan Mus'ab b. Umeyr Habeşistan'a giden kabile ile yola çıkmıştır. Mekkeli müşrikler, Habeşistan'a giden kabileyi takip ettirip memleketin kralından Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in ashabının geri verilmesi talebinde bulunmuşlardır. Ancak Habeş Kralı gelen ashabın derdini dinlemiş ve müşriklerin talebini geri çevirmiştir.¹²⁷

Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in Risâlet'ine karşı çıkanlar arasında Ömer b. Hattab bulunmaktadır. Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri bir gece Dârü'n-Nedve'de toplanmışlardır. Toplanma amaçları Hiz. Muhammed (S.A.V.)'i öldürmektir. Toplantı da yapılan konuşmaların sonucunda, Hiz. Muhammed (S.A.V.)'i öldürme görevi içlerinden cesur olan Hattab'ın oğlu Ömer'e verilmiştir.¹²⁸ Hiz. Ömer, Hiz. Muhammed (S.A.V.)'i öldürmek için yola çıktığında, ¹²⁹ yolda tanıdıkları ile karşılaşmış ve nereye gittiğini sorduklarında, "Hiz. Muhammed (S.A.V.)'i bulmaya

¹²⁵ T. W. Arnold, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, (Çev: Hasan Gündüzler), Akçağ Yayınları, No: 9, Ankara 1971, s. 44; Hasan, a.g.e., C:I, s. 105; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 155.

¹²⁶ Apak, a.g.e., s. 204.

¹²⁷ Arnold, a.g.e., s. 44-46.

¹²⁸ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 167; Arıkan, a.g.e., s. 87.

¹²⁹ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 119; Apak, a.g.e., s. 210.

gidiyorum. Kureyşliler arasına ikilik sokan, onları deli telakki edip dinlerini tezyip ederek ilahlarının şöhretine halel getirmek isteyen o mürted adamı ortadan kaldıracam.” demiştir. Onlar ise: “Niçin önce akrabandan başlamıyorsun?” dediklerinde Ömer b. Hattab kim olduklarını sormuş ve cevap olarak: “Enişten Said ve kız kardeşin Fatıma İslâm’a gelmişler ve Hz. Muhammed (S.A.V.)’e tabi olmuşlar.” diyerek Ömer b. Hattab’ı eniştesinin evine yönlendirmişlerdir. Ömer b. Hattab eniştesinin evine vardığında, kız kardeşinin evinde Kur’an okunmaktadır. Ömer b. Hattab sesi işitince kız kardeşine sesin ne olduğunu sorduğunda Fatıma ise “Hiçbir şey değil” cevabını vermiştir. Sinirli halde olan Ömer b. Hattab kendisine söylenenleri eniştesine ve kardeşine söylemiştir. Ardından eniştesine saldırmış ve araya giren Fatıma’da yaralanmıştır. Bunu gören Ömer b. Hattab birazcık yumuşamış ve Fatıma’nın şu sözlerine kulak vermiştir: “Evet, Müslümanız; Allah ve Resulüne iman ediyoruz. İstersen ikimizi de öldür.” dedikten sonra Ömer b. Hattab ne okuduklarını görmek istemiştir. Fatıma ise temiz söylemek ile söylememek arasında kalmış ve Kur’an-ı Kerimin yirminci Sûresi “Ta-Ha”, Ömer b. Hattab sûresini okuduktan sonra Hz. Muhammed (S.A.V.)’e gitmek istediğini ve nerede bulabileceğini ona İslâm’ı kabul ettiğini söyleyeceğini haykırmıştır.¹³⁰

Ömer b. Hattab’ın İslâm’a girişi Mekkeli müşrikleri telaşlandırmıştır. İslâm tebliğinin hızlı yayılmasından dolayı tedbir almaya başlamışlardır. Ancak Hz. Muhammed (S.A.V.)’i akrabalık münasebetiyle Beni Haşim Kabilesi koruyup kollamaktadır.¹³¹ O yüzden Mekkeli müşriklerin ilk yapması gereken şey bu koruma kalkanının kaldırılması olacaktır.

Hz. Muhammed (S.A.V.), Mekke’nin önemli zamanlarında dışarıdan akın akın gelen kabile fertlerine İslâm dinini tebliğ etmiştir. Ancak Hz. Muhammed (S.A.V.)’in amcası Ebu Leheb yeğeninin anlattıklarını yalanmış ve onun bir sahtekâr olduğunu söyleyip durmuştur. Bunun üzerine Beni Haşim’den gelenler, Hz. Muhammed (S.A.V.)’i tanıyanın elbette kendi akrabaları olacaktır düşüncesiyle, Hz. Muhammed (S.A.V.)’e oluşturulan koruma kalkanı kaldırılmıştır. Bu olayların üzerine

¹³⁰ İbnü’l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 120; İbnü’l-Esir, **El-Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi**, (Çev: M. B. Eryarsoy). Bahar Yayınları, C: II. İstanbul 1991, s. 86-87; Arnold, a.g.e., s. 46-47.

¹³¹ İbnü’l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 106; Arnold, a.g.e., s. 48.

Nübüvvetin 10. Yılı, Ramazan ayı 10 Nisan 620 tarihinde¹³² eşi Hz. Hatice'nin ve her zaman yanında duran amcası Ebu Talib'in vefatı onu derinden etkilemiş ve bu mücadele ile baş başa kalmıştır. İslâm'a davet adına yaptığı çalışmalar, kendisine akrabaları tarafından kötülöklere maruz kalınca kendisini dinleyecek, İslâm dinini davet edebileceği Taif şehrine gitmiştir.¹³³ Hz. Muhammed (S.A.V.) Taif şehrine vardığında, Allah'ın birliğini ve onun Resülü olarak da tebliğ ettiğini açıklamış yalnız davet putperest halk tarafından anlaşılmayınca Taif'ten kovulmuştur.¹³⁴

Hz. Muhammed (S.A.V.) hac zamanı dışarıdan yabancı topluluklara İslâm'ı tebliğ etmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Ancak kabilelere yaptığı İslâm muhabbeti, kimisinin alay konusu kimisinin de el üstünde tutarcasına olan dikkatli dinleyişleri farklılık göstermiştir. Nübüvvetin 11. yılı (620)¹³⁵ yine aynı muhabbetle İslâm'ı anlatacağı yedi sekiz kişilik bir topluluk ile karşılaşmıştır.¹³⁶ Gelenler, Medine şehrinden Hazrec kabilesine mensuptur. Eski adı Yesrib olan Medine'de Hazrec ve Evs arasında aralıksız devam eden bir savaş vardır. Medine halkı bu savaştan bunalmış ve bir an önce barış ortamının oluşmasını istemektedirler.¹³⁷ Hz. Muhammed (S.A.V.) Hazrec'den geldiklerini öğrenir öğrenmez İslâm dinini anlatmaya başlamıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in tebliğı ile Medineli putperestler, putları terk ederek İslâm yolunu tutmuşlar ve bunu üzerine Hazrecliler Hz. Muhammed (S.A.V.)'e:

“Bizim vatandaşlarımız çoktan beri şiddetli bir süre sitte kan davası güdüyorlar ve birbirleri ile amansız bir şekilde dövüşüyorlar. İhtimal ki Allah onları senin dalaletinle ve telkin ettiğın hükümler vasıtası ile birleştirir. Binaenaleyh biz kendilerine hak dini öğretir ve bunu senden aldığımızı bildiririz.”¹³⁸

Bu konuşmanın ardından Hz. Muhammed (S.A.V.), yeni Müslüman olan Hazrecliler ile Medine'ye gitmek istediğini belirttiğinde, Hazrec kabilesi Hz. Muhammed (S.A.V.)'e, Benî Evs ile aralarındaki sorunların çözülmesi durumunda, daha sonra ki

¹³² Apak, a.g.e., s. 191.

¹³³ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 174; Apak, a.g.e., s. 213.

¹³⁴ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 174; İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 210; H. D. Yıldız, a.g.e., s. 223; Arnold, a.g.e., s. 48-49.

¹³⁵ Apak, a.g.e., s. 218.

¹³⁶ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 232; Arnold, a.g.e., s. 49-50.

¹³⁷ H. D. Yıldız, a.g.e., s. 247; Arnold, a.g.e., s. 52.

¹³⁸ H. D. Yıldız, a.g.e., s. 248; Arnold, a.g.e., s. 49- 50.

hac vaktinde yeniden buluşmaya geleceklerini belirtmiş ve sonrasında Medine'ye gitmek üzere yola çıkmışlardır.¹³⁹

İlk toplantıdan bir yıl sonra Hac vakti geldiğinde Hazrec'ten on ve Evs kabilesinden iki kişi,¹⁴⁰ sözleştikleri yerde Hz. Muhammed (S.A.V.)'e biat etmişlerdir. Bu buluşmada Hz. Muhammed (S.A.V.)'in uyarılarına itaat edeceklerine dair şu hususlarda söz verilmiştir:

“Gerek sıkıntı, gerekse sevinç halinde dinlemek ve itaat etmek boynumuzun borcudur. Sen bizim üzerimizde bir yere sahip olacaksın. Biz de emretme yetkisi olana karşı hiçbir itiraz ve muhalefette bulunmayacağız. Allah yolunda bizi küçük gören ve horlayan hiç kimsenin bizi ayıplamasına aldırmayacağız. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız, zinaya yaklaşmayacağız. Asla çocuklarımızı öldürmeyecek, aramızda hiçbir hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz.”¹⁴¹

Söz verdikleri hususların gerçekleştiği bu sözleşmeye, “Birinci Akabe Biatı” denilmektedir. Sözleşmeden sonra Hazrec ve Evs kabilesi yeniden Medine'ye yola çıkmıştır.¹⁴²

Evs ve Hazrec kabilesi yola çıktıktan sonra Hz. Muhammed (S.A.V.) yeni iman edenlere İslâm dinini öğretme vazifesini Mus'ab b. Umeyr'e vermiştir. Mus'ab b. Umeyr Medine'de Zürrare'nin evinde konaklamıştır. Medine halkının ibadetlerini gerçekleştirdiği, Kur'an'ını okuttuğu ve İslâm dinini öğrettiği yer olarak da Beni Zafer'in evi seçilmiştir.¹⁴³ Ertesi yıl Medine'den sayıları yetmiş olan bir kabile, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e yemin etmek için gelmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Medine'ye gelmesi için de teklifte bulunmuşlardır.¹⁴⁴ Önceki sene Medine'den gelenlerin yemin ettiği Akabe'de, Nübüvvetin 13. Yılı miladi 622 yılında ikisi kadın yetmiş beş Medineli Müslüman Mekke'ye gelerek yeniden toplantı düzenlemişlerdir.¹⁴⁵ Bu toplantının girişini Hz. Muhammed (S.A.V.)'in amcası Abbas yapmıştır. Abbas konuşmasında Medine halkına, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in en kıymetli evlatlarından biri olduğunu, kendilerine bir emanet olarak teslim ettiğini ve üzerlerine düşen görevi iyi düşünmelerini istemiştir. Adından Hz.

¹³⁹ Arnold, a.g.e., s. 52-53.

¹⁴⁰ Arnold, a.g.e., s. 53.

¹⁴¹ H. D. Yıldız, a.g.e., s. 248; Apak, a.g.e., s. 219.

¹⁴² İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 233; Arnold, a.g.e., s. 53.

¹⁴³ Arnold, a.g.e., s. 53-54.

¹⁴⁴ Arnold, a.g.e., s. 55-56.

¹⁴⁵ Apak, a.g.e., s. 220.

Muhammed (S.A.V.) Kur'an'dan bir ayet okumuş ve toplantıya katılanların hepsi iman etmiştir.¹⁴⁶

Mekkeli müşrikler bu toplantının yapıldığını öğrenir öğrenmez Müslümanları yeniden sıkıntıya sokmuşlardır. Müslümanlara yeniden baskılar, eziyetler ve işkenceler yapılmaya başlanmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.) hemen Müslümanlara Mekke'yi terk etmelerini ve Medine'ye yola çıkmalarını söylemiştir.¹⁴⁷

Mekkeli müşrikler, kitleler halinde Medine'ye giden Müslümanları gördüklerinde endişe duymaya başlamışlardır. Bunun üzerine Dâru'n-Nedve'de toplantı yapılmış ve Hz. Muhammed (S.A.V.)'i öldürme kararı alınmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Cebrail tarafından bu suikast durumu haber verilmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.) ve Hz. Ebû Bekir plan yapıp Medineli yolcular ile Sevr mağarasını kendilerine sığınak yapıp, mağaranın üçüncü günü kılavuz aracılığı ile 1 Râbiülevvel ayının yani 13 Eylül 622 tarihinde farklı bir yol kullanılarak Mekke'den Medine'ye yola çıkmışlardır. Böylece müşrikler tarafından fark edilmemiş ve 24 Eylül 622 tarihinde Medine'ye varılmıştır.¹⁴⁸

3. 2. İslâm Dönemi Arap Yarımadası'nda Eğitim ve Ortaya Çıkan Eğitim Kurumları

Arap Yarımadası, yukarıda da bahsedildiği gibi Cahiliye dönemi olarak adlandırılmıştır. Araplar cehaletten kaynaklanan gelenekler insanları yanlış olarak yaptıklarını doğru olarak kabul etmelerine mahkûm bırakmıştır. Bu yüzden karanlığın içinden aydınlığa giden yolu beklemekteydiler.¹⁴⁹ Kur'an'da cahiliye kelimesinin geçtiği dört ayetin dışında, "cahillerden yüz çevirmek" cümlesiyle açıkça cahiliye denilmeden cahiliye anlamı taşıdığı on bir ayet bulunmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ H. D. Yıldız, a.g.e., s. 249; Arnold, a.g.e., s. 57.

¹⁴⁷ Arnold, a.g.e., s. 57-58.

¹⁴⁸ Apak, a.g.e., s. 224-228.

¹⁴⁹ Yücel, a.g.e., s. 15.

¹⁵⁰ Bu ayetler; En'âm Suresi 106. ayeti, Nisa Suresi 81. ayeti, Araf Suresi 199. ayeti, Hier Suresi 94. ayeti, Kasas Suresi 55. ayeti, Secde Suresi 30. ayeti, Sâffât Suresi 174.ayeti, Zuhuf Suresi 89. ayeti, Zâriyât Suresi 54.ayeti, Necm Suresi 29. ayeti, Kamer Suresi 6. ayeti ve Müzzemmil Suresi 10. ayeti. Bkz: **Kur'an'ı Kerim Meali**, (Haz: Hayrettin Kahraman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB Yayınları, İstanbul 2016, s. 674; <https://kuranfihristi.net> 28.10.2018.

Cahiliye döneminin karanlık dönemlerinden aydınlığa kapılarını aralamasında yani yeni bir dönemin gelişini, “Ben, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”¹⁵¹ diyen Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)’in hayatından kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Hz. Muhammed (S.A.V.) 9 ya da 12 Râbiülevvel’e rastlayan 20 Nisan 571¹⁵² Pazartesi günü, Arabistan’da Beni Haşim soyundan dünyaya gelmiştir.¹⁵³ Anne ve babası maddi yönden zayıf, ancak soy bakımından üstün idiler. Babası Abdullah Haşimoğlu Abdülmuttalib’in oğludur. Cahiliye döneminde su dağıtma görevi Haşimoğulları’nındır. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in babası, kendi daha doğmadan vefat etmiş ve bakımını dedesi Abdülmuttalib üstlenmiştir. Dedesinin vefatı ile Resullullah’a, amcası Hz. Ebu Talib bakmıştır. Kureyş’in bir âdeti üzerine ileri gelenlerin çocuklarının büyütülmesi için, Hz. Muhammed (S.A.V.), Halime isminde Bedevî bir kadına emzirilmesi üzerine teslim edilmiştir. Bu yüzden çocukluğu çöllerde geçmiştir. Altı yaşına vardığında annesi Amine vefat etmiştir. Çocukluğu sütkardeşlerinin yanında çöllerde koyun güderekle geçmiştir. Çöldeki yaşamı ona vefalı olmayı, merhametli ve sakinliği ile güzel huyların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁵⁴ Hz. Muhammed (S.A.V.) cehaletin kaynadığı ve şirkin mesken yaptığı bir yerde doğup büyümüştür.¹⁵⁵ Hiçbir zaman putlara, cahilliği barındıran gelenek ve göreneklere inanmamıştır.¹⁵⁶ İçki içmemiş, putlar adına yapılan kurban etlerini yememiştir. Cömertliği, kahramanlığı, güzel ahlakı onu üstün yapmıştır. Mekke halkı

¹⁵¹ Malik b. Enes, a.g.e., s. 169; İbn Sa’d, **Tabakat**, C: I, s. 180; Akıncı, a.g.e., C: VIII, s. 35.

¹⁵² Astronomi hocası Mısırlı Mahmud el-Feleki’nin araştırmaları ile hesaplarının da göz önünde bulundurularak burada da irdelemek faydalı olacaktır:

- Hesapları neticesinde hicretin onuncu senesinde güneş tutulmasının, 7 Kasım 632 tarihinde saat 08. 30’da gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bu durumun esas alındığı taktirde geriye doğru 63 kameri seneyi hesap edildiğinde Hz. Muhammed’in doğumunun 12 Nisan 571 tarihinde olduğu görülmektedir.
- Doğum tarihi tamimiyle kesin olmamakla birlikte Râbiülevvel ayının Pazartesi günü ve 8’nci ve 12’nci günleri arasında gerçekleştiği kesindir.
- Pazartesi günü, Râbiülevvel 9’ncü gününe gelmektedir. Bu durumda Hz. Muhammed’in doğumu 20 Nisan 571 olmaktadır. Bkz: Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 127; Hasan, a.g.e., C: I, s. 99; İbn Kesir, a.g.e., C: II, s. 412.

¹⁵³ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 127; İbn Sad, **Tabakat**, C: I, s. 89; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt-Taberi, **Tarih-i Taberi**, (Ter: M. Faruk Görtunca), Sağlam Yayınevi, C: III, İstanbul t.y., s. 9; Afzalur Rahman, **Siret Ansiklopedisi**, İnkılâb Yayınları, C: I, İstanbul 1996, s. 22; Ahmet Önkâl-Adem Apak-Bünyamin Erul, a.g.e., s. 28.

¹⁵⁴ Hasan, a.g.e., C: I, s. 99.

¹⁵⁵ Rahman, a.g.e., C: I, s. 25.

¹⁵⁶ Ülkü, a.g.e., s. 72.

Hız. Muhammed (S.A.V.)'i her zaman güvenilir Muhammed olarak tanımış ve “el-Emin” diye isimlendirmişlerdir.¹⁵⁷

Hız. Muhammed (S.A.V.) kırk yaşlarına geldiğinde dünya işlerine eskisi kadar önem vermemeye başlamıştır. Arap halkında bazı kişiler Hız. Muhammed (S.A.V.)'in davranışlarındaki değişimini gördüklerinde “Artık Muhammed Rabbine âşık oldu.” şeklinde söylemlerde bulunmuşlardır.¹⁵⁸

Hız. Muhammed (S.A.V.), cehalet ve şirkin yaşadığı hayatı yani bu günah çevresinden kurtulmanın çıkış yolunu aramıştır. Bazı günler içine sıkıntı girdiğinde kendisini Hira dağına çekmiştir.¹⁵⁹ Hız. Muhammed (S.A.V.) Hira dağında yalnız kalmayı ve bazı geceler ailesine gitmeyip zamanını orada ibadetle geçirmiştir.¹⁶⁰ Ertesi gün Kâbe'yi tavaf eder sonrasında azığını almak için Hız. Hatice'ye uğrar ve yeniden Hira dağında kendisini ibadete verir.¹⁶¹

Hız. Muhammed (S.A.V.) kırk yaşını doldurduğu M. 610 yılında fil vakasının 41. yılında Ramazan ayının 27. gecesini yine bir Pazartesi günü Hira dağında ibadetten dolayı kendinden geçmiş bir halde aniden bir ışık belirmiştir.¹⁶² Cebrail gelir ve kendisine “Oku” emrini vermiştir. Sessizliğin ardından gelen bu ses Hız. Muhammed (S.A.V.)'i korkutmuştur. Hız. Muhammed (S.A.V.) “Ben okuma bilmem.”¹⁶³ şeklinde cevap vermiştir. Cebrail bunun üzerine Hız. Muhammed (S.A.V.)'i sıkıcı kucaklayıp sıktı ve yeniden “Oku” dedi. Hız. Muhammed (S.A.V.) aynı şekilde “Ben okuma bilmem” dedi. Cebrail, Hız. Muhammed (S.A.V.)'i bu sefer daha şiddetli ve bayılacak düzeye gelecek şekilde sıktı. Yeniden “Oku” dedi. Hız. Muhammed (S.A.V.) yine aynı cevabı vermiştir.¹⁶⁴ Cebrail, Alak Sûresi'nin ilk ayetleri “Yaratan Rabbinin adıyla

¹⁵⁷ Hasan, a.g.e., C: I, s. 101; M. Asım Köksal, **İslam Tarihi** (Hz. Muhammed ve Ataları), Şamil Yayınevi, C: I, İstanbul 1987, s. 113.

¹⁵⁸ Ülkü, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁹ Rahman, a.g.e., C: I, s. 25.

¹⁶⁰ Yücel, a.g.e., s. 41.

¹⁶¹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: I, s. 182; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt- Taberi, a.g.e., C: III, s. 65; Ahmet Önkale- Adem Apak- Bünyamin Erul, a.g.e., s. 30.

¹⁶² Ülkü, a.g.e., s. 73.

¹⁶³ Yazıcıoğlu Ahmed Bican, **Envârü'l-Aşıkîn** (Hak Aşıklarının Nurları), (Sad: Yakup Sevimli), Semerkand Yayınları, İstanbul 2015, s. 259.

¹⁶⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt- Taberi, a.g.e., C: III, s. 66-67; Ülkü, a.g.e., s. 73; Yücel, a.g.e., s. 42; R. V. C. Bodley, **Tanrının Elçisi Hazreti Muhammed**, (Çev: Semih Yazıcıoğlu), Nebioğlu Basımevi, İstanbul t.y., s. 68; Martin Lings, **Hız. Muhammed'in Hayatı**, (Çev: Nazife Şişman), İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 65.

oku.¹⁶⁵ O insanı alâktan yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O (insana) kalemle (yazmayı) öğretti.” şeklinde Hz. Muhammed (S.A.V.)’e duyurmuştur.¹⁶⁶

İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed (S.A.V.)’e vahiy geldikten sonra, bir süre Cebrail’i görememiş ve bu duruma çok üzüldüğünden dolayı kendisini Hira Dağına çıkıp atmak¹⁶⁷ istediği bilgisi bazı kaynaklarda belirtilmiştir.¹⁶⁸

İslâm eğitim noktasında en büyük zirve Hira dağında Hz. Muhammed (S.A.V.)’e vahiy gelmesiyle başlamıştır. Cebrail, Hz. Muhammed (S.A.V.)’e “Oku” kelimesi ile seslenişte bulunmuştur. Bu yüzden ilmin doğuşunu Kur’an’ın iniş yılı M. 610 yılından itibaren başladığını söylemek mümkündür. Çünkü ilmin ana kaynağı Kur’an’dır.¹⁶⁹ Eğitim safhası da İslâm’ın yayılışı ile gelişecek ve ilerleyecektir.

Hz. Muhammed (S.A.V.), İslâm’ın zuhuru ile başta yaşadığı şehirler Mekke-Medine olmak üzere ve bütün memleketlerdeki toplum hayatında Tevhid inancını merkez olarak uzun vadeli bir değişim için çalışmalar yapmıştır.¹⁷⁰ İlk olarak yaşadığı şehir olan Mekke’de tebliği duyuracaktır.¹⁷¹

Allah’ın biz kullarına duyurmuş olduğu Kur’an’ın özü, okumaktır. Kur’an’da inen ilk ayet, “Oku” dur.¹⁷² Hz. Muhammed (S.A.V.), “İlim ancak öğrenmekle elde edilir.” demiştir.¹⁷³ Allah, Kur’an’ı insanlara rehber olması için göndermiştir. Doğru bilinen

¹⁶⁵ İsmet Kayaoğlu, **İslâm Kurumları Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 122; S. F. Mahmud, a.g.e., s. 10; Yazıcıoğlu Ahmet Bîcar, a.g.e., s. 259.

¹⁶⁶ Alak Sûresi, 1/5; İbnü’l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 9; İbn Sa’d, **Tabakat**, C: I, s. 183; Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 151; Rahman, a.g.e., C: I, s. 25; Yücel, a.g.e., s. 42; İbnü’l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 13.

¹⁶⁷ Hz. Muhammed’in vahiy geldikten bir süre sonra Cebrail Meleğini görememesinin vermiş olduğu hüzdünden dolayı kendisini atmak istediğinden bahsetmektedir. “Kendisini atmak” ifadesi başka bir kaynaktan şu şekilde geçmektedir: “Beni deli sanacaklar. Korkusuna düştüm. Bu endişe ile kendimi yüksek dağdan aşağı atmak niyetiyle mağaradan çıktım.” sözleri Hz. Muhammed’in Peygamberlik sürecinde görmüş olduğu rüyalar, bir takım sesler ve insan kılıfına bürünmüş bir melekten dolayı kendisinin hiç sevmediği kâhinliğin kendisine gelmesinden korktuğu için bu şekilde bir ifade kaynaklara geçmiştir. Bkz: Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt-Taberi, a.g.e., C: III, s. 68.

¹⁶⁸ İbn Sa’d, **Tabakat**, C: I, s. 184. Kaynaklara geçmiş olan bu bilginin doğruluğundan pek emin olamıyoruz. Çünkü Allah-u Teâla Hz. Muhammed’i Peygamber olarak ilan etmiştir. Böyle güzeller güzeli, ümmeti için gözyaşı döken bir Peygamber’in kendisini Hira dağından atmak istemesi ne kadar doğru olabilir. Bizler Allah’ın kulu ve Hz. Muhammed’in yolundan gitmeye özen gösteren, kendimize onu örnek teşkil eden ümmetiyiz. Bu yüzden kaynağın vermiş olduğu bilginin kabul edilebilir bir tarafı olmadığı kanaatindeyim.

¹⁶⁹ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 26-27.

¹⁷⁰ Sabri Hizmetli, “İslâm Ve Değişim”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, C: XXXVII, 1997, s. 90; Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet...”, s. 23-24.

¹⁷¹ Robert Mantran, a.g.e., s. 70.

¹⁷² Hüseyin Atay, “İslâm’da Öğretim”, s. 7.

¹⁷³ Ed: Mehmet Emin Özafşar- İsmail Hakkı Ünal- Yavuz Ünal- Bünyamin Erul- Huriye Martı- Mahmut Demir, **Hadislerle İslâm**, DİB Yayınları, C: I, Ankara 2015, s. 379.

yanlışlardan, sapkınlıklardan yani cehaleti barından her şeyden kurtulmayı okuyarak öğrenme ile çözüleceğini ve okuduğunu hayata geçirmekle, tertemiz bir insan olmayı öğütlemektedir.¹⁷⁴

İslâm'ın zuhuru ile ortaya çıkan bu eğitim kurumlarını Mekke ve Medine döneminde eğitim kurumları şeklinde iki kısımda ele alınacaktır.

3. 2. 1. İslâmî Dönem Mekke'deki Eğitim Kurumları

Hz. Muhammed (S.A.V.) İslâm'ın doğuşundan sonra Allah'tan gelen mesajları halka duyurmak için davete, aleni davetten önce gizli davet ile başlamıştır. Bunun içinde kendisine inanları hem Müşriklerden korunmak hem de bir araya toplayıp Allah'ın kitabını yaymak için bir takım mekânlar belirlemiştir.¹⁷⁵

Bu dönem ashabin Mekke'de baskılara, işkencelere ve zulümlere maruz kalıp, yaşanan sıkıntılar içerisinde İslâm'ın tebliği konusunda dik duruşu, Allah'ın ilmine ne derece önem verdiklerini canlarıyla göstermişlerdir. Bu süre zarfında Kur'an ayetlerini okuma ve yazma öğretiminde Hz. Muhammed (S.A.V.) hiçbir zaman yılmamıştır. Kendisine verilen görevi layığıyla yerine getirmek ve yaşadığı yer olan Mekke'de ilk olarak cehaletin içinde kaybolan insanlığı eğitmek olmuştur. Bu yüzden Mekke halkına ilmi aşılayarak, İslâm temelleri üzerine oturttukları düzenli bir toplum oluşturacaktır. Ancak Mekke'deki şartlar her ne kadar zor olursa olsun mümkün mertebe İslâm ilmi gizliden gizliye de olsa duyurulacaktır.¹⁷⁶

3. 2. 1. 1. Evler

Muddesir Sûresi'nin ilk üç ayeti, "Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir"¹⁷⁷ mesajının gelmesi üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.) zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek demeden İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştır.¹⁷⁸ Ancak açıkça davet emredilinceye kadar bu davet gizli olarak yapılmıştır. Peygamber,

¹⁷⁴ Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet...", s. 23; Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 2, C: XIII, 2013, s. 118.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, C: I, s. 186; Hasan, a.g.e., C: I, s. 106.

¹⁷⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 207.

¹⁷⁷ Muddesir Sûresi 1/3; *Kur'an'ı Kerim Meali*, DİB Yayınları, İstanbul 2016, s. 621; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt- Taberi, a.g.e., C: III, s. 69; Hasan, a.g.e., C: I, s. 104.

¹⁷⁸ Kayaoğlu, a.g.e., s. 122.

tebliği ilk olarak güvendiği aile erkânına ve dostlarına¹⁷⁹ duyurmuştur.¹⁸⁰ Bu süre zarfında yapılanmanın güçlü hale getirilmesi için, Hz. Muhammed (S.A.V.) gizli davet yerleri olarak evleri uygun görmüştür.

3. 2. 1. 1. 1. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Evi

Hira dağında vahiy geldiğinde Cebrail meleğinin kendisiyle konuşması ve Allah'ın emirlerinin insanlığa duyurma görevinin kendisine verilmesinden dolayı şaşkındır. Evinin yolunu tuttuğunda yaşadığı olayları eşi Hz. Hatice'ye anlatmıştır. Hz. Hatice, Allah'ın kendisini her türlü kötülüğe karşı koruyacağını söyleyerek Hz. Muhammed (S.A.V.)'i teskin etmiştir. Ancak durumu daha anlaşılır hale getirmek için Hz. Hatice, Hz. Muhammed (S.A.V.)'i Varaka b. Nevfel'e götürmüştür. Hz. Hatice, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in yaşadıklarını harfiyen Varaka'ya anlatmıştır. Varaka, Cebrail'i önceki Peygamberlere de vahiy getiren bir melek olduğunu söylemiştir. Eğer ki Hz. Muhammed (S.A.V.)'de bir Peygamber ise kesinlikle onu desteleyeceğini de belirtmiştir.¹⁸¹

Peygamberlik geldiğinde Hz. Muhammed (S.A.V.) Hz. Hatice'ye İslâm'ı anlatmış ve ilk iman eden Hz. Hatice olmuştur.¹⁸² Bu sırada Cebrail'de orada bulunmaktadır. Hz. Muhammed (S.A.V.), eşi Hz. Hatice'ye abdest almayı ve namaz kılmayı öğretmiştir. Cebrail imamlık vazifesini alarak arkada Hz. Muhammed (S.A.V.) ve eşi iki rekât namaz kılmışlardır.¹⁸³ Bu hadise Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evinde yaşanmıştır. Yani ilk tebliğ çalışmaları Peygamberin hane-i saadetlerinde gerçekleşmiştir.¹⁸⁴ Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ihtiyaç oldukça kendi evinin yanında bulunan koyun ağıllarını da bir ibadet yeri olarak kullandığına dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Arıkan, a.g.e., s. 49.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: I, s. 186; İbrahim Sarıçam, **İlk Dönem İslâm Tarihi**, (Ed: Mustafa Fayda), Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2005, s. 70; https://books.google.com.tr/books?id=WtzaTWk1bzYC&pg=PA70&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false 20.11.2018.

¹⁸¹ Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 151; Rahman, a.g.e., C: I, s. 25; İbn Sa'd, **Tabakat**, C: I, s. 183; İbn Kesir, a.g.e., C: III, s. 26.

¹⁸² Sabri Hizmetli, a.g.e., s. 114.

¹⁸³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt- Taberi, a.g.e., C. III, s. 70.

¹⁸⁴ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 53-54.

¹⁸⁵ Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhari, Buhari, **Sahih-i Buhari ve Tercemesi**, (Ter: Mehmet Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, C: II, İstanbul 1987, s. 529; Müslim b. el-Haccac, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Neysaburi, **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, (Ter: Mehmet Sofuoğlu), İrfan Yayınevi, C: II, İstanbul 1988, s. 150; Gözütok, **Hiz. Peygamber Döneminde...**, s. 123.

H. Muhammed (S.A.V.), Peygamberliğin ilk günlerinden Medine'ye gerçekleşecek olan hicrete kadar, eğitim öğretimi evinde sağlamıştır.¹⁸⁶ Medine'ye hicretin gerçekleşmesi ve Ahzab Sûresi'nin; "Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda erkenden yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor..."¹⁸⁷ sözleri üzerine H. Muhammed (S.A.V.)'in evi caiz görülmemiştir.¹⁸⁸

Ahzab Sûresi halka bir uyarı mahiyetinde gelmiştir. H. Muhammed (S.A.V.)'in evine sohbet dinlemek amacı olsa dahi izinsiz gidilmemesi gerektiği, sadece davet edilmesi karşılığında gelinmesi uygun görülmüştür.¹⁸⁹

Cebrail'in imamlık vazifesinde bulunduğu sırada, arkasında H. Muhammed (S.A.V.)'in ve eşinin namaz kıldıklarına şahit olan H. Ali de ne yaptıklarını sormuş ve H. Muhammed (S.A.V.)'den şu sözleri işitmiştir: "Bu, Allah'ın kendisi için seçtiği ve Peygamberlerini de bununla gönderdiği dinidir. Seni, bir ve ortağı olmayan Allah'a ibadet etmeye, Lat ve Uzza'yı inkâr ve terk etmeye davet ediyorum." Bunun üzerine H. Ali, babasına danışmandan bu şekilde bir girişimde bulunmayacağını ilk ona bildirmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak H. Muhammed (S.A.V.), H. Ali'nin daveti kabul etmediği takdirde yeni bir dinin gizli tutulmasını söylemiştir. H. Ali bir gece düşündükten sonra babasına sorma kararının yanlış olduğunu ve ertesi sabah gelerek davete icabet etmeyi yani Müslüman olmayı kabul ettiğini açıklamıştır. Bu süre zarfında babası Ebu Talib'e Müslüman olduğunu açıklayamadığı için H. Muhammed (S.A.V.)'in evine Allah'ın ayetlerini dinlemek için gidip gelmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Hüseyin Atay, "İslâm'da Öğretim", s. 21.

¹⁸⁷ Ahzab Sûresi, 53; Gözütok, "İslâm Eğitimi...", s. 28.

¹⁸⁸ Ziya Kazıcı, **Ana Hatları İle İslâm Eğitimi Tarihi**, Bir Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 35; Çelebi, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁹ Ed: Adnan Demircan- Murat Akgündüz, "İslâm Medeniyetinde Eğitim Geleneği", **Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti**, Siyer Yayınları, İstanbul t.y., s.y.; <https://books.google.com.tr/books?id=kcVVDwAAQBAJ&pg=PT505&lpq=PT505&dq=h. +muhammedin + evinde + İslâm & source=bl & ots=4w0ZsnQ18c & sig=koaSTNzra460a7Jb2Kv2hA1o0gc & hl=tr & sa=X & ved=2a hUKEwirhpLN0bHeAhWOsqQKHdEqA4sQ6AEwEXoECACQAQ#v=onepage&q=h. %20muhammedin %20 evinde %20 İslâm & f=false> 21.11.2018.

¹⁹⁰ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 30; M. Yusuf Kandehlevî, **Hayâtü's-Sahâbe** (Peygamberimiz ve ilk Müslümanların Hayatı), (Ter: Hüseyin Okur), Semerkand Yayınları, C: I, İstanbul 2016, s. 99; İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 39

Cebrail'in namazı öğrettiği gün, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e: “Ya Muhammed! Halkı dinine çağır!”¹⁹¹ demiştir. Bunun üzerine Peygamber o gece kime açıklayacağını düşünmektedir ve içinden Hz. Ebû Bekir'i geçirmiştir. Ertesi gün yakın dostu Hz. Ebû Bekir'in evine gitmek için yola düşmüştür. Yolda da Hz. Ebû Bekir ile karşılaşır ve bir mesele için yanına geleceğini söyler. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir'de bir şey konuşmak için yola koyulduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.), Hz. Ebû Bekir'e, “Ben Allah'ın Resulüyüm. Seni Allah'a iman etmeye davet ediyorum.” sözlerini işiten Hz. Ebû Bekir hemen Müslüman olmuştur.¹⁹² Hz. Muhammed (S.A.V.)'in en yakın dostu Hz. Ebû Bekir'de iman etmiştir. Hz. Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra Osman b. Affan'ı, Talha b. Ubeydullah'ı, Zübeyr b. Avvam'ı ve Sa'd b. Ebû Vakkas'ı da İslâm'a davet etmiş ve onlarda daveti kabul ederek Müslüman olmuşlardır. Ardından Osman b. Maz'un, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf, Ebû Seleme el- Mahzûmî ve Erkam b. Ebu'l-Erkam'da putları terk edip İslâm'a yönelmişlerdir.¹⁹³

3. 2. 1. 1. 2. *Erkam'ın Evi*

Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın nesebi: “Erkam b. Ebu'l- Erkam b. Esed b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b b. Lüey” dir. Müslüman olanlardan yedinci sırada Erkam b. Ebu'l-Erkam¹⁹⁴ bulunmaktadır. Erkam'ın evi Safa tepesinde yer almaktadır.¹⁹⁵

Tebliğ merkezine Dâr'ül-Erkam denmesinin nedeni, adından da anlaşılacağı üzere Erkam b. Ebu'l- Erkam'ın evi olması hasebiyledir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Kasas Sûresi, 87.

¹⁹² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt- Taberi, a.g.e., C: III, s. 73-74; Kandehevî, a.g.e., C: I, s. 95;

¹⁹³ Kandehevî, a.g.e., C: I, s. 95.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, **Tabakat**, (Çev: Hikmet Akdemir, Mehmet Vehbi Şahinalp, Ali Bakkal), Siyer Yayınları, C: III, İstanbul 2015, s. 276; Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın kaçınıcı Müslüman olduğuna dair kaynaklarımız anlaşmazlık içindedir. Bazı kaynaklar Erkâm'ın on altıncı Müslüman olduğunu belirtmektedir. Bkz: Yıldırım, a.g.e., s. 32.

¹⁹⁵ Erol Bodur, “*Darü'l-Erkâm*”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1994, s. 13; Ed: Mehmet Emin Özafşar- İsmail Hakkı Ünal- Yavuz Ünal- Bünyamin Erül- Huriye Martı- Mahmut Demir, **Hadislerle İslâm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C: II, Ankara 2015, s. 292.

Hz. Muhammed müşrikler tarafından bilinmeyecek ve tebliğ çalışmalarını rahat bir şekilde devam etmesi için Erkâm'ın evini tercih etmiştir. Bu evin müşrikler tarafından şüphelenilmemesinin sebebi Erkâm'ın Mahzûm oğullarından olmasına bağlanmıştır. Çünkü Mahzum kabilesi İslâm karşıtı olması ve Hz. Muhammed'in sülalesi ile düşmanlıkları bulunması, müşrikler tarafından Erkâm'ın evine şüphe bıraktırmamıştır. Bkz: Muhammed Emin Yıldırım, a.g.e., s. 60.

¹⁹⁶ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 49.

Erkam, Müslüman olmayı kabul ettiğinde kaynaklarda yirmi iki veya yirmi üç yaşında olduğundan bahsedilmektedir.¹⁹⁷

Hz. Muhammed (S.A.V.) gizli davet döneminde yukarıda da bahsedildiği üzere evini halka açmıştır. Ancak Müslüman olanların sayısı artıkça başka bir mekâna ihtiyaç duyulmuştur.¹⁹⁸ Yeni Müslüman olanların eğitim öğretiminin sağlanması ve sırada yeni Müslüman olacak olanlara da yer tayin edilmesi için bir teşkilat merkezine ihtiyaç duyulmuştur. Mekân değişikliğinde Müslüman olanların sayısının artışı ziyade, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evinin müşrikler tarafından bilinmesi sebep olmuştur. Müşrikler ağır hakaretlerde bulunarak, sözlerle eziyet etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.), İslâm'ı daha rahat tebliğ etmek¹⁹⁹ ve müşrikler tarafından anlaşılamayacak bir yer olarak Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evini uygun görmüştür.²⁰⁰ Ülkü eserinde, mekân değişikliğinin hayatın daha çok ıstıraplı geçmesine sebep olduğunu söylemiştir.²⁰¹

Dâr'ül-Erkam'ın, İslâm'daki yeri büyüktür. Şartların zorlaştığı ve Mekkeli müşrikler tarafından baskıların arttığı bir zaman da, insanları bir çatı altında toplamış ve rahatlıkla Kur'an ayetlerinin duyurulduğu bir ev olmuştur.²⁰²

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Erkam'ın evine taşınması ile birlikte tebliğin daha hızlı yayılması sağlanmıştır.²⁰³

Dârü'l-Erkam'ın tebliğ merkezi haline getirilme tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır.²⁰⁴

¹⁹⁷ Bodur, a.g.tz., s. 14.

İslâm Ansiklopedisinde ise Erkam'ın İslâmiyet'i kabul ettiğinde yaşının on sekiz on dokuz yaşında olduğu belirtilmektedir. Bkz: Ahmet Önkâl, "Erkam b. Ebü'l-Erkâm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: XI, İstanbul 1995, s. 305; Muhammed Emin Yıldırım, a.g.e., s. 63.

¹⁹⁸ Hüseyin Atay, "İslâm'da Öğretim", s. 17.

¹⁹⁹ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 62.

²⁰⁰ Bodur, a.g.tz., s. 17; Önkâl, **Resulullah'ın İslâm'a ...**, s. 112; Arıkan, a.g.e., s. 86; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi - Hz. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 206; M. Hanefi Palabıyık, "Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 27, C: 0, Erzurum 2007, s. 45; Abbas Çelik, **Din Eğitimi Tarihi**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 49.

²⁰¹ Ülkü, a.g.e., s. 77.

²⁰² Mustafa Çelik, a.g.e., s. 50; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 155-156; Cahit Baltacı, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 129; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276.

²⁰³ Bodur, a.g.t., s. 28; Mahmut Esad, a.g.e., s. 100.

²⁰⁴ Bodur, a.g.t., s. 20.

Önkal eserinde, tebliğ merkezinin giriş tarihi olarak Arnold'dan doğrudan aldığı şu bilgiye yer vermiştir: “Hz. Muhammed (S.A.V.), Risalet'inin dördüncü senesi kendi ikametgâhından çıkıp ilk iman edenlerden el-Erkam'ın evinde oturmaya başladı.”²⁰⁵

Yücel, Dârü'l-Erkam'a giriş tarihi olarak, açık davetin başlamasından sonra halka daha kolay ulaşabilmek maksadıyla kendi evinden çıkıp Erkam'ın evine taşındığı bilgisini vermektedir.²⁰⁶

Erkam'ın evinin ne zaman davet merkezi haline getirildiği ve davet işlevinin de ne zamana kadar sürdüğü konusunda kaynaklarda kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.²⁰⁷

İslâm tebliğinin çalışmaları gizli olarak yapılsa da Kureys'in ileri gelenlerinin duyması ile Mekke halkından İslâm dinini merak edenler olmuştur. Müslüman olmak isteyenler İslâm'ın evi manasına gelen Dârü'l-İslâm²⁰⁸ adı da verilen Dârü'l-Erkam'ın evine uğrayıp İslâmiyet'i kabul etmişlerdir.²⁰⁹ Ancak bu ev müşrikler tarafından bilinmemektedir.²¹⁰

Hz. Muhammed (S.A.V.) kendi evinden ayrıldıktan sonra ilk iman edenlerden Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde ikamet etmeye başlamıştır.²¹¹ Erkam'ın evi merkezi bir konumda yer aldığından²¹² yabancılara da ev sahipliği yapmıştır.²¹³ Erkam'ın evi Safa tepesinde ve Harem'e dâhil olmasından dolayı hac için gelen topluluğu gözlemlemeye ve ulaşılabilme imkânını doğurmuştur.²¹⁴

²⁰⁵ Önkal, **Resulullah'ın İslâm'a...**, s. 113.

Çelik'in, Arnold'un bu konudaki bilgisine göre, Hz. Muhammed'in Erkâm'ın evine girişinin aleni davet sonrasına rastladığı görüşünü belirtmektedir. Bkz: Mustafa Çelik, a.g.e., s. 62.

²⁰⁶ Yücel, a.g.e., s. 47.

²⁰⁷ Önkal, **Resulullah'ın İslâm'a...**, s. 112; Erol Bodur, a.g.tz., s. 20.

²⁰⁸ Kayaoğlu, a.g.e., s. 11; Bodur, a.g.tz., s. 13; Ed: Mehmet Emin Özaşar- İsmail Hakkı Ünal- Yavuz Ünal- Bünyamin Erul- Huriye Martı- Mahmut Demir, **Hadislerle İslâm**, C. II, s. 292; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276; Mahmut Esad, a.g.e., s. 100.

²⁰⁹ Ülkü, a.g.e., s. 77.

²¹⁰ Bodur, a.g.tz., s. 28.

²¹¹ Sabri Hizmetli, a.g.e., s. 137.

²¹² Yıldırım, a.g.e., s. 61-62.

²¹³ Arnold, a.g.e., s. 44.

²¹⁴ Bodur, a.g.tz., s. 24; Önkal, **Resulullah'ın İslâm'a...**, s. 112.

Hz. Muhammed'in ikamet ettiği Darü'l Erkâm'ın konumu hac ve umre için gelenleri karşılamakla beraber müşriklerin toplanıp toplantıların düzenlendiği Darü'n Nedve'de görüş alanına da girmektedir. Bu yüzden müşriklerden gelecek hamleleri de direk görebilecek önemli bir konumda yer almaktadır. Bkz: Mustafa Çelik, a.g.e., s. 68.

Hız. Muhammed (S.A.V.) Peygamberliğin ilk günlerinden itibaren kendi evini eğitim kurumu olarak kullanmıştır.²¹⁵ Peygamberlik süreci içerisinde aynı şekilde yaklaşık üç yıl olarak da İslâm'ın tebliği Erkâm'ın evinde gerçekleşmiştir.²¹⁶ Tebliğ merkezi olarak seçilen Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın evi İslâm tarihinde ilk eğitim öğretim evi olarak kabul edilmiştir.²¹⁷

Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Erkâm'ın evinden ayrılışı olarak nübüvvetin altıncı yılı Hız. Ömer'in Müslüman olmasıyla gerçekleştiği bilinmektedir.²¹⁸

3. 2. 1. 2. Mescitler

İslâm eğitim tarihinde, ilk kurumların evler olduğu yukarıda bahsedilmektedir. Ancak zamanla evlerin dolup taşması mescit yapımını doğurmuştur. İslâm eğitim tarihine değinildiğinde evlerden sonra diğer bir kurum olarak mescitlerinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mescitlerin kuruluş amacı, İslâm dinini tam anlamıyla anlatmak olmuştur.²¹⁹

Hız. Muhammed (S.A.V.) ve ashabı tebliğ merkezi olarak Erkâm'ın evini kullanmışlardır. Daha sonraki zamanlarda mescit yapımına geçilmiştir. Müslümanlar toplandıkları mekânlarda rahat şekilde ibadetlerinin sağlanması ve istenildiği zaman ise girip çıkma rahatlığının oluşturulduğu bir mescit inşasına başlamışlardır.²²⁰ Mescitler, İslâm'ın yayılmasında ve Allah'ın mesajlarının konuşulup uygulanma aşamasında büyük hizmetleri olmuştur. Eğitim öğretim tesis edilmiştir. İslâm, insanlığa kardeşliği, muhabbeti ve bir olmayı anlatmıştır.²²¹

²¹⁵ Gözütok, "İslâm Eğitim...", s. 28

²¹⁶ Bodur, a.g.tz., s. 17.

²¹⁷ Mustafa Çağrı, "Kur'an Kursu", **İslâm Ansiklopedisi**, C. XXVI, Ankara 2002, s. 423.

²¹⁸ Bodur, a.g.tz., s. 40; Yıldırım, a.g.e., s. 61; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi - Hız. Muhammed Ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 206; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 156; Arnold, a.g.e., s. 47

Çelik, Hız. Muhammed'in Erkâm'ın evinden ayrılışı hakkında İbnü'l-Esir'den doğrudan aldığı şu bilgiye yer vermiştir: "Müşriklerin eziyetleri artınca Resullullah kendisine inanan Müslümanlarla beraber sahâbeden Erkâm b. Ebi Erkâm'ın Safa mevkiindeki hanesinde gizlice ikamete başladı. Dışarı çıkmadılar. Ta ki Müslümanların sayısı kırka ulaşıncaya kadar." Bkz: Mustafa Çelik, a.g.e., s. 51.

²¹⁹ Çelebi, a.g.e., s. 95.

²²⁰ Çelebi, a.g.e., s. 96.

²²¹ Önkâl, **Resullullah'ın İslâm'a...**, s. 301-302.

3. 2. 1. 2. 1. Ammar b. Yasir'in Mescidi

Ammar b. Yasir'in nesebi: "İbn Amir b. Malik b. Kinane b. Kays b. el-Husayn b. el-Vezim b. Sa'lebe b. Avf b. Harise b. Amir el-Ekber b. Yam b. Ans. Ans, Zeyd b. Malik b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arib b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân" dır.²²²

Ammar b. Yasir, otuz kişiden sonra Erkam'ın evinde Müslüman olmuştur. Müşrikler tarafından dininden döndürülmek üzere çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Bu işkencelerde Ammar b. Yasir'in anne ve babası şehit düşmüştür.²²³ Müşrikler Ammar b. Yasir'i ateşle yakmışlardır.²²⁴ Ancak hiçbir şey onu dininden vazgeçirememiştir.

Ammar b. Yasir'in yaşadığı sıkıntılar onu ibadetinden alıkoymamıştır. Ancak zulüm ve işkencelerden dolayı ibadetler gizli olarak yapılmaktadır. Ammar b. Yasir, ibadetlerin daha rahat yapılabilmesi için kendi evini mescide çeviren ilk kişi olmuştur.²²⁵

Hz. Muhammed (S.A.V.) ve Ammar b. Yasir, mescidin inşası için gereken malzemeleri taşıyorlardı. Bu sırada Ammar b. Yasir şöyle bir kaside seslendirdi: "Biz Müslümanlar mescitler inşa ederiz."²²⁶ Ammar b. Yasir'in bu sözü gelecek nesillere de ışık olmuştur. Mescit, içinde namaz kılınan ve Kur'an eğitimi verilen bir camidir. Günümüzde camilerin artışı sağlamıştır.

²²² İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 280; İbnu Hacer el-Askalânî, **el-İsabe-Seçkin Sahabeler**, (Ter: Seyfullah Erdoğan), Sağlam Yayınevi, İstanbul 2011, s. 167.

²²³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 282; Hasan, a.g.e., C: I, s. 109.

²²⁴ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 283; Mevlana Şibli, a.g.e., C: I, s. 109.

²²⁵ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 285; Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Dönemine ilköğretim Kurumları Ve İşlevleri", **Dini Araştırmalar**, S: 2, C: I, 1998, s. 177; Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 27, C: 0, , Erzurum 2007, s. 102.

²²⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 286.

Cabir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre, Hz. Muhammed (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: “Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılınmıştır. Ümmetimden kim nerede namaz vaktine ulaşırsa hemen orada namaz kılabilir.”²²⁷ demiştir.

3. 2. 1. 2. 2. Hz. Ebû Bekir'in Mescidi

İsmi Abdullah b. Ebû Kuhâfe'dir. Ebû Bekir'in nasıl Müslüman olduğu hususunda da pek az bilgi bulunmaktadır. İbn Sa'd'da, Hz. Ebû Bekir Sıddık'ın Müslüman olmayı kabul eden ilk kişi olduğu yazılmaktadır. Hz. Peygamber'in Mekkelileri İslâmiyet'e gizlice davet ettiği sıralarda Kureyş'in ileri gelenlerinden birçok kimse onun vasıtasıyla Müslüman olmuştur.²²⁸

Ammar b. Yasir'den sonra Hz. Ebû Bekir'de evinin bir bölümüne mescit inşa etmiştir. Bu mescitte aynı şekilde bir eğitim kurumu işlevini görmüştür. Namaz kılınması ve Kur'an okunması gibi ibadetlerin yapılmasını sağlamıştır.²²⁹

3. 2. 1. 3. Küttâb

Küttâb denilen mahalle mektepleri günümüz adıyla ilkokul işlevini gören kurumlardır. Abbas Çelik, çocuklara yönelik eğitim kurumlarının Arapça karşılığı olduğu ve dilimizde küttâb, sıbyan mektebi ya da mahalle mektebi olarak adlandırıldığından bahsetmiştir.²³⁰ Küttâbın Mekke'deki durumu hakkında pek bilgi sahibi olamamaktayız.

Medine'ye gerçekleşen hicret ile birlikte Küttâbın varlığından söz edebilmekteyiz. Yılmaz makalesinde, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mekke'de eğitim noktasında faaliyet göstermemiş anlamının çıkartılmaması gerektiğini de belirtmek istemiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.) eğitim çalışmalarını Dârü'l-Erkam'da sürdürdüğü gibi Ammar b. Yasir ve Hz. Ebû Bekir de evlerinin mescide çevrilmesiyle hem eğitim

²²⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbni İsmail el-Buhâri, *Sahîh-i Buhârî Ve Tercemesi*, (Mütercim: Mehmet Sofuoğlu), C: II, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, s.y.; Ed: Mehmet Emin Özaşar- İsmail Hakkı Ünal- Yavuz Ünal- Bünyamin Erul- Huriye Martı- Mahmut Demir, *Hadislerle İslâm*, C: II, s. 287.

²²⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, C: III, s. 191; Mustafa Fayda, “*Ebû Bekir*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: X, İstanbul 1994, s. 102.

²²⁹ Şakir Gözütok, “*Resulullah (s.a.v.) Dönemine ilköğretim...*”, s. 177; Mustafa Ağırman, “*Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler*”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 27, C: 0, Erzurum 2007, s. 102; Yılmaz, a.g.m., s. 208.

²³⁰ Abbas Çelik, a.g.e., s. 57.

hem de ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak müşriklerin baskıları arttıkça İslâmî eğitim sağlanamaz hale gelmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed (S.A.V.), tebliğ çalışmalarını eğitim noktasında daha rahat edecekleri bir yer olarak, Medine'ye hicret gerçekleştirmişlerdir.²³¹ Bu yüzden Küttâb daha çok Medine'de karşımıza çıkmaktadır.

3. 2. 2. İslâmî Dönem Medine'deki Eğitim Kurumları

Hz. Muhammed (S.A.V.), Mekke'de İslâm'ı yayma adına birçok faaliyette bulunmuştur. Onu yalnız bırakmayan ashabı da yaşanan zorluklara rağmen Mekke'de İslâm'a davet konusunda ve ilmi eğitim öğretim safhasında, halkı cehaletten kurtarılması için dilleri hiçbir zaman sessiz kalmamıştır. Müşrikler İslâm adı altında ne işitiyorlarsa bunun bedelini Müslümanlara çok acı bir şekilde ödetmiştir. Ancak yine de ümitsizliğe kapılmamışlardır. Çünkü her şeyden önce taşıdıkları canı, Allah'ın verdiği bir bilinç ile vazifelerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Ancak Mekkeli müşriklerde hiçbir şekilde İslâm'a karşı bir yumuşama olmamıştır. Bu yüzden Hz. Muhammed (S.A.V.), dinini özgürce yaşayabildiklerine inandıkları Medine'ye hicret gerçekleştirmişlerdir.²³² Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine'ye hicret ederek eğitim noktasında yaşanan sıkıntıların çözülmesini amaçlamıştır.²³³ Bunun üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.) ve ona inananlar Mekke'den toplu bir şekilde Medine'ye yola çıkmak için hazırlıklarını tamamlamışlardır. Ebu Cehil, Kureyş halkını Daru'n-Nedve'de toplayıp “Ey Mekkeliler! Muhammed, Medinelilerle düzen kurdu. Medine'ye gitmek istiyor. Eğer, biz bir hile düzmeyip serbest bırakırsak yarın o kuvvet bulup bizim helakimize kalkar...” şeklindeki konuşmasıyla Kureyş halkını ayaklandırmıştır. Toplantıdan sonra Hz. Muhammed (S.A.V.)'e bir suikast düzenleyeceklerdir. Allah Teâlâ, bu durumu sevgili kulu Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Cebrail aracılığıyla şu ayet-i kerimeyle açıklamıştır: “İnkâr edenler, seni bağlayıp bir yere kapamak veya öldürmek, ya da sürmek

²³¹ Yılmaz, a.g.m., s. 206.

²³² Dilber Kaynak, “Hz. Muhammed'in Eğitim Faaliyetleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 27.**

²³³ Yılmaz, a.g.m., s. 208.

için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarken, Allah da düzenlerini bozuyordu. Allah düzen yapanların en iyisidir.”²³⁴

Hız. Muhammed (S.A.V.), arkadaşısı Hız. Ebû Bekir ile gizli bir şekilde teşkilatlanıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra, birkaç gün kalabilecekleri Sevr Dağına doğru yola çıkmışlardır. Mekke'li müşrikler Hız. Muhammed (S.A.V.)'in evine geldiklerinde evinde bulamamışlardır.²³⁵

Hız. Muhammed (S.A.V.) ve Hız. Ebû Bekir Sevr Mağarası'nda üç gün kaldıktan sonra dördüncü gün oradan ayrılmışlardır. Konum itibarıyla çölde yollarını bulabilmek için kendilerine bir kılavuz tutup, Medine'ye hareket edilmiştir.²³⁶ Hız. Muhammed (S.A.V.) ve yol arkadaşısı Rebî'ü'l-evvel ayında Medine'nin Küba karyesinde konaklamışlar, sonrasında yeniden Medine'ye varmak için yola çıkmışlar²³⁷ ve sonunda Medine'ye hicret gerçekleşmiştir. Yeni bir yerin bulunmasıyla eğitim faaliyetlerine başlanılmıştır.

3. 2. 2. 1. Evler

İslâm kardeşlik ve barış dinidir.²³⁸ Hız. Muhammed (S.A.V.) de İslâm'a yakışır bir şekilde, Medine'ye gelir gelmez dostluklarının pekişmesi için Muhacir ve Ensar'ı ilk kardeş ilan etmiş²³⁹ ve ikişer gruplar halinde Ensar halkının evlerine göndermiştir.²⁴⁰ Muhacirlerin Medine'de kendilerine ait bir yer tesis edilinceye kadar Ensarların evlerinde misafir olarak bulunmuşlardır. Hız. Muhammed (S.A.V.), Müslümanların eğitim öğretiminin daha sağlam temellere oturtulması için bir mescit inşasına başlama kararı almıştır. Aşağıda anlatılan evlerin sıralama ölçütü Medine'ye Hicret öncesi ve sonrası şeklinde olmuştur.

²³⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, a.g.e., C: III, s. 117; Kaynak, a.g.tz., s. 25; Hasan, a.g.e., C: I, s. 131,

²³⁵ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 118-119.

²³⁶ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 122.

²³⁷ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 126.

²³⁸ Önköl, **Resulullah'ın İslâm'a...**, s. 302.

²³⁹ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 226.

²⁴⁰ Kaynak, a.g.tz., s. 31.

3. 2. 2. 1. 1. *Es'ad b. Zûrâre'nin Evi*

Allah Resulü tebliğ çalışmaları planlı ve programlı bir şekilde sürdürmüştür. Ensâr, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e bir adamla mektup göndermişlerdir. Mektupta, Ensar halkının İslâm dini hakkında bilgilendirilmek ve Kur'an öğretimini sağlayacak birine ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.), Ensar'a İslâm dinini öğretmesi için Medine'ye iki öğretmen atamıştır. Bu öğretmenler; Mus'ab b. Umeyr ve İbn Ümmü Mektûm²⁴¹ dur.

Medine'ye öğretmen olarak görevlendirilen Mus'ab b. Umeyr, Medine'ye geldiğinde Esad b. Zûrâre'ye konuk²⁴² olmuştur. İslâm'ı tebliğ açısından Esad b. Zûrâre çok önemli bir yere sahiptir. Ensar'a İslâm'ı anlatmış ve Kur'an okumuştur. İslâm dininin güzelliğinden nasiplenene Ensar'lılar ikişer ikişer Müslüman olmuşlardır.²⁴³ Ensar'a İslâm'ı, kalplerine nakış gibi işleyen Mus'ab b. Umeyr olmuştur.

Medine'deki Müslümanlara İslâm'ı öğreten Mus'ab b. Umeyr'i²⁴⁴ evinde konuk eden Esad b. Zûrâre'nin nesebi: "Esad b. Zûrâre b. Udüs b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr" dır. Medinelilerden ilk Müslüman olan Es'ad b. Zûrâre" dir.²⁴⁵

İslâm'ın tebliğinde büyük katkıları olan Es'ad b. Zûrâre, Mescid-i Nebevî'nin ustası olarak da bilinmektedir.²⁴⁶

3. 2. 2. 1. 2. *Kulsüm b. Hidm'in Evi*

Kulsüm b. Hidm'in nesebi: "Kulsüm b. Hidm b. İmruülkays b. el-Hâris b. Zeyd b. Ubeyd b. Zeyd b. Malik b. Avf b. Amr b. Avf b. Malik b. el-Evs" tir.²⁴⁷ Evs kabilesinin kollarından Amr b. Avf oğullarına mensuptur. Kulsüm b. Hidm'in Kays adlı bir

²⁴¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 222.

²⁴² Arnold, a.g.e., s. 54.

Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye ilk geldiği kimin evinde misafir olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. İbn Sa'd, eserinde iki rivayete yer bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Mus'ab b. Umeyr, Medine'ye vardığında Sa'd b. Mu'az'a konuk olduğudur. İkincisi ise; Medine'ye geldiği ve Es'ad b. Zûrâre'ye konuk olduğudur. Bkz: İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 129.

²⁴³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 129; Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 173; Ebû Cafer, a.g.e., C: III, s. 115; Kandehlevî, a.g.e., s. 168.

²⁴⁴ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 232; Hüseyin Atay, "İslâm'da Öğretim", s. 17.

²⁴⁵ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 675.

²⁴⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 227.

²⁴⁷ Belâzurî, a.g.e., s. 1.

oğlu, Umeyre adlı bir kızı ve Hilâl b. Ümeyye'nin annesi Üneyse adlı bir kız kardeşinin olduğu bilinmektedir. Kavminin önde gelen isimlerinden Kulsüm b. Hidm, yaşlı bir adamdır. Hz. Muhammed (S.A.V.) hicret etmeden önce iman etmiştir.²⁴⁸

Hz. Muhammed (S.A.V.), Rebî'ü'l-evvel ayında Mekke'den Medine'ye hicretinde Medine'ye bir saat uzaklıktaki Avf oğlu Amr'ın köyü olan Kuba'da konaklama ihtiyacında bulunmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.) Kuba karyesinde birkaç gün kalma kararı almıştır.²⁴⁹ Bu süre zarfında Hz. Muhammed (S.A.V.)'i evinde konuk eden Kulsüm b. Hidm olmuştur.²⁵⁰ Külsüm b. Hidm, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ashabından bazı kişileri de evinde konuk etmiştir. Bunlar;

“Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh,²⁵¹ el-Mikdâd b. Amr, Habbâb b. el- Eret, Beydâ'nın iki oğlu Süheyl ve Safvân, İyâd b. Züheyr, Abdullah b. Mahreme, Vehb b. Sa'd b. Ebû Serh, Ma'mer b. Ebû Serh,²⁵² Benî Muhârib b. Fih'r'den Amr b. Ebû Amr²⁵³ ve Süheyl b. Amr'ın mevlâsı Umeyr b. Avf'dır.²⁵⁴

3. 2. 2. 1. 3. Sa'd b. Hayseme'nin Evi

Hz. Muhammed (S.A.V.) Medine'ye varmadan Kuba'da konaklamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Kuba'da kaldığı günler, Kulsüm b. Hidm'in evinde misafir olmuştur. Ancak Kuba'da bulunan ashaba, İslâm dinini duyurmak için yaptığı sohbetleri, Sa'd b. Hayseme'nin evinde misafir olarak kaldığı günlerde

²⁴⁸ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 690; Osman Çetin, “Kulsüm b. Hidm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C: II, İstanbul 2016, s. 103.

²⁴⁹ Bu konu hakkında farklı farklı rivayetlerden söz edilmektedir. Hz. Muhammed'in Kuba'da on dört gün kaldığı bilgisini vermektedir. Bkz: İbn Sa'd, **Tabakat**, C: I, s. 223; Bir rivayet göre; Hz. Muhammed, Benî Avf b. Amr yurdunda Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerini Kuba'da geçirdiği, Cuma günü Benî Sâlim yurdunda Cuma namazı kıldırıldığıdır. Bazılarına göre Benî Amr b. Avf yurdunda on dört gece konakladığı belirtilmiştir. Cuma günü Beni Salim'de namaz kıldırdıktan sonra yola çıkmıştır. Hz. Muhammed Kuba'dan ayrılmak isteyince Benî Sâlim Kabilesi Hz. Muhammed'in önünü kesmiş ve devesinin yularını tutup: “Sayıya, hazırlığa, silaha ve güce buyurun ya Resûlullah!” gibi konuşmaların geçtiği ifade edilmiştir. Bkz: İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 224-225; Hz. Muhammed'in Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günlerini Kuba'da geçirdiğini Cuma günü ise Cuma namazını kıldırıp Medine'ye girmek için yola çıktığı bilgisi de bulunmaktadır. Bkz: Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 4; Bir rivayete göre; Hz. Muhammed'in Cuma günü de Kuba'da kaldığını ve Çarşamba, Perşembe günleri de orada bulunduğundan söz edilmektedir. Bkz: Ebu Cafer, **Tarih-i Taberi**, C: III, s. 126-127; Hz. Muhammed'in Kulsüm b. Hidm'in evinde yani Kuba'da yalnızca Pazartesi'den Perşembeye kadar kaldığı hakkında da bir bilgi mevcuttur. Bkz: Gözütok, “*Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...*”, s. 174-175.

²⁵⁰ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 126-127; Belâzurî, a.g.e., s. 1; İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 221; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 690; Gözütok, “*Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...*”, s. 174.

²⁵¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 477.

²⁵² İbn, Sa'd, a.g.e., C: III, s. 485.

²⁵³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 486.

²⁵⁴ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 690-691.

gerçekleştirmiştir.²⁵⁵ Sa'd b. Hayseme Ebû Abdullah künyesi ile anılmıştır. Nesebi: "Sa'd b. Hayseme b. el-Haris b. Mâlik b. Kâ'b b. en-Nahhât b. Kâ'b b. Hârise b. Ganm b. es-Silm" dir.²⁵⁶ Sa'd b. Hayseme bekâr olması diğer bekâr olan sahabenin de orada toplanmalarını sağlamıştır.²⁵⁷ Sa'd b. Hayseme'nin evi için "bekârlar evi"²⁵⁸ manasına gelen "beytu'l-uzzab" adını kaynaklarda görüldüğü gibi,²⁵⁹ İbn Sa'd, bekârlar evini "Menzilü'l-Uzzab" şeklinde de kullanıldığını belirtmiştir.²⁶⁰

3. 2. 2. 1. 4. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Evi

Adı ve nesebi: "Ebu Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb b. Sa'lebe b. Abd b. Avf b. Ganm b. Malik b. en-Neccar b. Sa'lebe b. Amr b. el-Hazrec" dir.²⁶¹ Annesi Zehra bt. Sa'd b. Kays b. İmmruülkays b. Mâlik olup, Belharis b. el-Hazrec kabilesindendir. Medine'ye varılmadan önce Kuba'ya uğrayan Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine'ye geldiğinde ilk Ebû Eyyûb Ensârî'nin evinde konuk olmuştur.²⁶²

Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine'ye giriş yaptığında Medine halkı "Ya Resulullah! Benim evimde kal, benim evime kon!" şeklinde konuşmalar geçmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (S.A.V.) kalacak yerini ayarlama görevini devesine bırakmıştır. Devesi hangi evin önüne çökerse o evde misafir olarak ikamet edecektir. Deve hareket etmeye başladı ve öyle bir yerde diz çöktü ki, o yer iki öksüze ait olan bir evdi. Devenin dizlerini çöktüğü yer şimdi Hz. Muhammed (S.A.V.)'in kabrinin ve mescidinin bulunduğu yerdir. Deve sonra ayağa kalktı ve Ebû Eyyûb Ensârî'nin evinin önüne çöktü. Böylece Hz. Muhammed (S.A.V.) Medine'de mescit inşası tamamlanıncaya kadar yedi ay²⁶³ Ebû Eyyûb Ensârî'nin evinde misafir olmuştur.²⁶⁴

²⁵⁵ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 221; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi- Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Alehyisselam Ve İslâmiyet (Medine Devri)**, Köksal Yayıncılık, C: III, İstanbul 2001, s. 13.

²⁵⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 554.

²⁵⁷ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 266; Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 175.

²⁵⁸ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 221.

²⁵⁹ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 175.

²⁶⁰ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 690.

²⁶¹ Belâzurî, a.g.e., s. 5.

²⁶² İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 557; İbnü'l-Esir, **El-Kâmil Fi't-Tarih**, (Ter: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), Ocak Yayıncılık, C: II, İstanbul 2016, s. 93.

²⁶³ Belazurî, a.g.e., s. 5

²⁶⁴ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 302; Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 131; Belazurî, a.g.e., s. 5.

3. 2. 2. 1. 5. Mahreme b. Nevfel'in Evi

H. Muhammed (S.A.V.), Ensar'a İslâm dinini öğretmesi için iki öğretmen atamıştır. Bunlardan biri yukarıda da bahsedildiği üzere Mus'ab b. Umeyr, diğeri de İbn Ümmü Mektûm'dur. Mus'ab b. Umeyr Medine'ye ilk geldiğinde Es'ad b. Zü'râre'ye konuk olmuştur. İbn Ümmü Mektûm ise Dârü'l-Kurrâ yani Kârîlerin evinde yaşamaya başlamıştır. Dârü'l-Kurrâ olarak bilinen yer Mahreme b. Nevfel'in evidir.²⁶⁵ Eğitim ve öğretim hizmetlerinin verilmesinden dolayı Dârü'l-Kurrâ adı verilmiştir.²⁶⁶ Bozkurt, Kurrâ kelimesini Kur'an ve sünneti bilen ilim ehlini ifade ettiğini açıklamıştır.²⁶⁷

Yılmaz, Dârü'l-Kurrâ'nın Suffe'deki eğitimin yetersiz kalması üzerine H. Muhammed (S.A.V.)'in isteği doğrultusunda bazı mahallelere hazırlık okulu seviyesinde mekteplerin açıldığını belirtmiştir.²⁶⁸

Mahreme b. Nevfel'in nesebi: "Mahreme b. Nevfel b. Üheyb b. Abdümenâf b. Zü'râre b. Kılâb" tır. Müslüman oluşu, Mekke'nin fethi sırasında gerçekleşmiştir.²⁶⁹

3. 2. 2. 1. 6. Tâbiin Ümmü Derda Küryme binti Hemman'ın Evi

Ebu Hüreyre'nin nesebi: "Umeyr b. Amir b. Abdüzzîşşera b. Tarîf b. Gıyâs b. Ebû Sa'b b. Hüneyye b. Sa'd b. Sa'lebe b. Süleym b. Fehm b. Ganm b. Devs" tır.²⁷⁰ Künyesi Ebû Hüreyre' dir.²⁷¹

Ebû Hüreyre Medine'ye gelip H. Muhammed (S.A.V.)'e biat edip İslâm'ı yayma noktasında büyük uğraşlarda bulunmuştur. Ebû Hüreyre bildiklerini yayma konusunda Kur'an-ı Kerimde şu ayeti hayatının merkezine almıştır: "İndirdiğimiz açık delilleri, hidayet rehberi olan ayetleri, biz insanlara kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya, muhakkak ki Allah onlara lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet eder."²⁷² H.

²⁶⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Çev: Abdurrahman Elmalı, Mehmet Akbaş), Siyer Yayınları, İstanbul 2015, C: IV, s. 229; Önkol, *Resûlullah'ın İslâm'a...*, s. 307

²⁶⁶ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 174.

²⁶⁷ Nebi Bozkurt, "Dârü'l-hadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: VIII, 1993, s. 528.

²⁶⁸ Yasin Yılmaz, a.g.m., s. 211.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, (Çev: Abdullah Yıldız, Ayhan Erdoğan, Hikmet Akdemir, Musa Kazım Yılmaz, Veysel Kasar), Siyer Yayınları, C: VI, İstanbul 2015, s. 71.

²⁷⁰ İbn Sa'd, a.g.e., C: V, s. 240.

²⁷¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: V, s. 245.

²⁷² Bakara Sûresi, 159.

Muhammed (S.A.V.)’in hadislerini hep ezberinde tutmuş ve kendisine bir soru yöneltildiğinde onu saklarsa Kıyamet gününde Allah’ın huzuruna, ateşten bir gemle gemlenmiş olarak getirileceğini bildiğinden ezberinde kalan hadislerin hepsini yaymaya çalışmıştır.²⁷³

Ebû Hüreyre hanımlara da ders verdiği bilinmektedir. Meşhur Tâbii’nin Ümmü Derda Küryme binti Hemman’ın evine gidip hanımlara selam verip hemen hadis anlattığı bilgisi bulunmaktadır. Rivayet edilen hadislerden biri de şu dur: “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, sizden birinin ipini alarak gidip odun toplaması ve sırtına alması, bir adamın yanına gidip versin ya da vermesin ondan istemesinden daha hayırlıdır.”²⁷⁴

3. 2. 2. 2. *Mescitler*

Mescitlerin yapımından önce eğitim öğretim çalışmaları evlerde sağlanmaktaydı.²⁷⁵ Hz. Muhammed (S.A.V.), İslâm’ı tebliğ için kendi evini adeta bir eğitim öğretim kurumu haline getirmiştir.²⁷⁶ Zamanla İslâmiyet’i kabul edenler, evleri bütün herkese açık ve elverişli olarak uygun görmemişlerdir.²⁷⁷ Ammar b. Yasir ve Hz. Ebû Bekir, Mekke’de müşriklerin baskıları sonucu ibadet ve eğitimlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilecekleri mescitler yapmışlardır. Ancak bu mescitler bütün Müslümanların açık mescit olmamıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine’ye gerçekleştirilen hicret ile bütün Müslümanlara hitap eden mescitler inşa edecektir.²⁷⁸

3. 2. 2. 2. 1. *Kubâ Mescidi*

Hz. Muhammed (S.A.V.) Rebî’ü’l-evvel ayının on ikinci Pazartesi günü Medine’ye varmıştır. Yolculuk ve sıcaklık Hz. Muhammed (S.A.V.)’i yormuş ve Medine’ye bir saat uzaklıktaki Avf b. Amr’ın köyü olan Kuba’da dinlenme kararı almıştır. Ancak, Hz. Muhammed (S.A.V.) direkt Medine’ye yola çıkmamış, birkaç gün daha kalmak

²⁷³ İbn Sa’d, a.g.e., C: V, s. 246-247; Hilal Kara-Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffe Peygamber Okulunun Yıldızları*, Nesil Yayınları, İstanbul 2017, s. 49.

²⁷⁴ Hilal Kara- Abdullah Kara, a.g.e., s. 50.

²⁷⁵ Baltacı, a.g.e., s. 129.

²⁷⁶ Gözütok, “İslâm Eğitim...”, s. 28.

²⁷⁷ Kazıcı, a.g.e., s. 35.

²⁷⁸ Gözütok, “Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...”, s. 178.

için Kulsüm b. Hidm'e konuk²⁷⁹ olmuştur. Kaldığı günler Kuba'da bir mescit inşasına başlamıştır.²⁸⁰ Bütün Müslümanların toplanarak ibadetlerini yapabildikleri dini hizmetlerinin karşılandığı bir mescit yapılmıştır.

3. 2. 2. 2. *Mescid-i Nebevî*

Hiz. Muhammed (S.A.V.) Medine'ye vardığında Ensar halkı kendi evlerinde konaklayabilmek için devesinin yularından tutmuşlardır.²⁸¹ Hiz. Muhammed (S.A.V.) devesinin çöktüğü yerde kalacağını bildirmiştir. Bunun üzerine devesi ilk olarak iki yetim kardeşe ait yere çökmüştür. Ensar halkının, Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in Medine'ye gelmeden önce namazlarını kıldıkları yer olarak bilinmektedir. Ayrıca iki kardeşin devesinin ağılı olarak da kullanılmıştır.²⁸² Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in devesi oradan kalkarak ve Ebû Eyyûb Ensâri'nin evinin önüne çökmüştür. Bunun üzerine Hiz. Muhammed (S.A.V.) Ebu Eyyûb Ensâri'ye misafir olmuştur.²⁸³

Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in eğitim anlayışının temelinde "iyiliğin emretmek ve kötülükten uzak durmak" vardır.²⁸⁴ Mekke'de değişmeyen zihniyetlerin üzerine Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in Medine'deki hedefi; cehaletten uzak, doğruyu yanlış ayırt edebilen, Allah'ın kitabı doğrultusunda okuyan, araştıran, düşünen ve bilinçli hareket eden yeni bir toplum inşasını dikmektir.²⁸⁵ Bu yüzden Hiz. Muhammed (S.A.V.), Medine'ye gelir gelmez İslâm dininin daha iyi şartlarda yerine getirilebilmesi ve dinamik halde tutulması için, devesinin ilk çöktüğü yeri mescit yapmaya karar²⁸⁶ vermiştir. Bunun üzerine iki yetim kardeşe ait olan bu arsayı satın alma işlemlerine başlamıştır. Hiz. Muhammed (S.A.V.), Ebû Umâme Es'ad b. Zûrâre'nin evinde kalan bu iki yetim ile arsayı satın almak için görüşülmüştür. İki kardeş Hiz. Muhammed (S.A.V.)'e hibe etmek istediklerini ancak, Hiz. Muhammed (S.A.V.) bu fikri kabul etmemiş ve arsayı on dinara satın almıştır.²⁸⁷

²⁷⁹ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 221.

²⁸⁰ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 127; Zapsu, a.g.e., s. 364.

²⁸¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 225.

²⁸² İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 227.

²⁸³ Belâzuri, a.g.e., s. 5.

²⁸⁴ Yılmaz, a.g.m., s. 205.

²⁸⁵ Apak, *Ana Hatlarıyla...*, s. 237; Sabri Hizmetli, a.g.e., s. 150.

²⁸⁶ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 179.

²⁸⁷ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 227; Apak, *Ana Hatlarıyla...*, s. 237-238; Kandehevî, a.g.e., s. 453.

Hız. Muhammed (S.A.V.) arsanın satın alınmasıyla bahçede bulunan hurma ağaçların kesilmesi, cahiliye döneminden kalan kabirlerin o arsadan çıkartılıp toprağa gömülmesini emretmesi üzerine Mescid-i Nebevî'nin inşasına başlanılmıştır.²⁸⁸

Mescid-i Nebevî'nin duvar ve tavan kısımlarının yapımında hurma ağaçları kullanılmıştır.²⁸⁹

Mescidin hemen bitişiğine Hız. Muhammed (S.A.V.) ve ailesinin kalacakları odalar yapılmıştır. Mescidin arka kısmına ise evsizlere ev olacak, kimsesizlere kol kanat gelecek bir yer inşa edilmiştir. Bu yerin adı Suffe olarak bilinmektedir. Ancak zamanla burada kalanlara Ashâb-ı Suffe adı verilmiştir.²⁹⁰

Hız. Muhammed (S.A.V.), Mekke'de ilmi konuda büyük girişimlerde bulanamamıştır. Mekkeli müşriklerin baskıları, eğitim noktasını kısıtlı hale getirmiştir. Ancak, Medine'ye gerçekleşen hicret, ilmi konudaki sınırları ortadan kaldırmıştır.²⁹¹ İlk vahiy geldiğinde Hız. Muhammed (S.A.V.)'e "Oku!"²⁹² denilmiştir. Hız. Muhammed (S.A.V.), Arap Yarımadası'nda okuma yazma bilenlerin sayısının da azlığını bilerekten, kendisine inen ilk ayeti sınırların ortadan kalktığı Medine'de uygulamaya geçmiştir. Allah Resulü okumanın önemine değinerek mescidin bitişiğindeki, yoksullar ve kimsesizler için yapılan Suffa'yı, eğitim öğretimin yapıldığı bir yer haline getirmiştir.²⁹³ Suffa'daki Müslümanların ilk eğitim öğretimi, Hız. Muhammed (S.A.V.) tarafından verilmiştir.²⁹⁴

Hız. Muhammed (S.A.V.), Suffe'deki ashabın ilmi ihtiyaçlarını karşılamış ancak, sayının artışıyla gerçekleşebilecek olan ilmi zayıflığın önüne geçilmesi için ve hizmetin amacına ulaşılabilmesi adına, Suffe'ye muallim atamalarının yapılmasını istemiştir. Atanan muallimlerin gözetiminde yetişen genç sahabe, ayrıca yeni

²⁸⁸ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 227; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 238.

²⁸⁹ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 180.

²⁹⁰ Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhari, Buhari, **Sahih-i Buhari ve Tercemesi**, (Ter: Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, C: II, İstanbul 1987, s. 541; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 238.

²⁹¹ Önkâl, **Rasulullah'ın İslâm'a...**, s. 306; Yılmaz, a.g.m., s. 206

²⁹² Zapsu, a.g.e., s. 259.

²⁹³ Önkâl, **Rasulullah'ın İslâm'a...**, s. 306.

²⁹⁴ Mustafa Baktır, **İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı**, Cihan Yayınları, İstanbul 1984, s. 39.

öğretmen kadrosunun temelini teşkil etmiştir. İslâm'ı, diğer memleketlerdeki insanlara duyurmak için gerekli olan öğretmen ihtiyacı bu sayede karşılanmıştır.²⁹⁵

Suffa'yı içinde barındıran Mescid-i Nebevî'nin önemi büyüktür. Mescid-i Nebevî Müslümanlar için bir toplantı merkezi olmuştur. Müslüman halkın iktisadi, siyasi ve içtimai konuları ele alınıp değerlendirilmiştir.²⁹⁶

Mescid-i Nebevî mescitlerdeki hassasiyeti bizlere işleme konusunda büyük bir yere sahiptir. Bundan sonra birçok hükümdar imar faaliyetlerinde kazandıkları topraklarda mescit yapımına önem vermişlerdir. Nureddin Mahmud bu konuda ülkesinin farklı bölgelerine mescitler yaptırmıştır. Aynı zamanda yetimler için de mektepler yaptırmıştır. Dini hassasiyeti güçlü olan Nureddin Mahmud ülkesinde cami ve mescit yapımını dikkat etmiştir. Halep Ulu Cami, Musul Ulu Cami, Urfa Ulu Cami, Hama'da Câmîü'n-Nûrî ve Köşk Mescidi gibi çeşitleri cami ve mescitler Nureddin Mahmud'un yaptırmış olduğu eserlerdir.²⁹⁷

3. 2. 2. 3. *Küttâb*

İslâm öncesi Arap Yarımadası'nda okuma yazma öğretiminin yapıldığı Küttâb adı verilen mektepler mevcuttur.²⁹⁸ Aynı zamanda İslâm sonrası Medine de de okuma yazma öğretimi veren Küttâbın var olduğu bilinmektedir.²⁹⁹ Gözütok, makalesinde okuma yazma öğretiminin verildiği Küttâbın, bir nevi sıbyan mektebi olduğu, ayrıca İslâm sonrası Küttâbta yazı yazma, lügat, hesap bilgilerin verildiğinden de söz etmiştir.³⁰⁰

Kayaoğlu, İslâmiyet'in yayılmasından sonra Küttâbın ilk eğitim kurumları olduğunu ve bu kurumların başındaki öğretmenlerin büyük bir kısmının Hristiyan, Yahudi ve Müslüman olmayan kişilerden meydana geldiğini eserinde yer vermiştir.³⁰¹

²⁹⁵ Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet...”, s. 27.

²⁹⁶ Sabri Hizmetli, a.g.e., s. 149; Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 239.

²⁹⁷ Mustafa Eğilmez, “*Kitâbu İkâzi'l- Gâfil Bi Sireti'l- Meliki'l-Âdil Nureddin Eş-Şehîd*”, **Niğde Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ortaçağ Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Niğde 1998, s. 35.

²⁹⁸ Çelebi, a.g.e., s. 33.

²⁹⁹ Gözütok, “*Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...*”, s. 191.

³⁰⁰ Gözütok, “*Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...*”, s. 188.

³⁰¹ Kayaoğlu, a.g.e., s. 123.

Hız. Muhammed (S.A.V.), İslâm'ın zuhurunda az sayıda okuma yazma bilen Müslümanları, kendi huzurunda vahiy kâtibi olarak çalıştırmıştır. Bedir gazvesinde esir alınan müşriklere, Müslümanlara okuma yazma öğretmek şartı ile hür olunacakları bildirilmiştir. Bu durumda gayri Müslümlerin bu durumundan faydalanılması açısından, okuma yazma görevini gayri müslimlere devretmiştir.³⁰²

Gözütok'un makalesinde, İslâm'ın ilk dönemlerinde iki tür küttabtan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki, okuma yazmanın öğretildiği Küttâb, diğeri ise Kur'an ve din eğitimi verildiği Küttâb. İlki, varlığının İslâm'dan önceye de dayandığı, diğeri ise tamamen İslâm üzerine kurulmuş Küttâb olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁰³ Burada Küttâbın iki şekilde incelenmesi, sadece okuma yazma eğitimi veren Küttâb ile İslâm temelli eğitim veren Küttâbın kimler tarafından yapıldığı konusuna açıklık getirmektir.

Hız. Muhammed (S.A.V.) Medine'ye geldiğinde, mescidin arka kısmına evsizlere ev olacak bir yer yaptırmıştır. Bu yerin adı Suffe olarak bilinmektedir.³⁰⁴ İslâm ilminin ashaba duyurulması için Suffe, barınma ihtiyaçlarının yanında eğitim öğretimin yapıldığı bir yer haline getirilmiştir.³⁰⁵ Ancak bir zaman sonra Suffe, Medine'ye ilmi eğitimi karşılayamaz hale gelmiştir.³⁰⁶ Bunun üzerine Medine'de Küttâb açılmıştır.

Gözütok, Daru'l-Kurrâ adı verilen Mahreme b. Nevfel'in evini, Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Medine'deki Küttâbına örnek göstermiştir.³⁰⁷ Aynı zamanda altı ayrı küttabtan da bahsetmiştir. Bunlar; Küttâbu Urve, Küttâbu Benî Amr b. Osman, Küttâbu İshâk el-A'rec, Küttâbu'n-Nasr, Küttâbu Al-i Zeyân, Küttâbu Rezin.³⁰⁸

Yukarıda isimleri verilen bu Küttâba, kaynakların yetersiz olmasından ötürü isimlerin içeriklerinden bahsedilmemiştir.

³⁰² Hasan, a.g.e., C: I, s. 89; Çelebi, a.g.e., s. 35; Hıfzırrahman Raşit Öymen, "İslâmiyet'te Öğretim Ve Eğitim Hareketleri", **Anakara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, C: XI, 1963, s. 67.

³⁰³ Gözütok, "Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...", s. 189

³⁰⁴ Apak, **Ana Hatlarıyla...**, s. 238.

³⁰⁵ Önkâl, **Rasulullah'ın İslâm'a...**, s. 306.

³⁰⁶ Gözütok, "Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...", s. 190.

³⁰⁷ Gözütok, "Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...", s. 190.

³⁰⁸ Gözütok, "Resulullah (s.a.v) Döneminde İlköğretim...", s. 191-195.

4. İSLÂM EGİTİMİNDE DÂRÜ'L-ERKAM

4. 1. Dârü'l-Erkam'a İsmi Veri Şahsiyet: Erkam b. Ebu'l-Erkam

4. 1. 1. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Nesebi

“Erkam b. Ebu'l-Erkam b. Esed b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm”.³⁰⁹ Miladi 594 yılı civarında doğduğu, Mekke'nin nüfuzlu ve zengin ailelerinden Beni Mahzum kabilesine mensup olduğu bilinmektedir.³¹⁰ Annesi Ümeyye bt. el-Haris b. Hibe b. Umeyr b. Gubşân b. Huzâ'a'dır.³¹¹ Erkam b. Ebu'l-Erkam yani Erkam'ın oğlu Erkam olarak künyesi bilinse de, Ebü'l-Erkam'ın adı Abdümenaf'tır. Dolayısıyla Erkam'ın nesebi şöyledir: “Erkam ibn Abdümenaf ibn Esed ibn Abdullah ibn Amr İbn Mahzûm.”³¹² Erkam'ın babası Abdümenaf'ın Müslüman olduğu ve Hz. Ebû Bekir ile aynı gün vefat ettiği söz edilmektedir.³¹³

Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Ubeydullah, Osman, Ümeyye, Meryem ve Safiyye isimlerinde beş çocuğu olduğu bilinmektedir. Erkam'ın yirmi küsur torunun olduğu ancak bunların hepsi oğlu Osman'dan olduğu kaynaklara geçirilmiştir.³¹⁴

Mekke'de varlığını sürdüren her kabile yönetim işlerinde bir görevi bulunmaktadır. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın bağlı olduğu Beni Mahzum kabilesinin de savaş idare etme görevi olduğu bilinmektedir.³¹⁵

4. 1. 2. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın İslâm'a Girişi

Hz. Muhammed (S.A.V.) kırk yaşına vardığında, Allah bütün insanlara rahmet ve müjdeleyici olarak göndermiştir.³¹⁶ Peygamberlik ile müjdelenen Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ilk inanan, eşi Hz. Hatice³¹⁷ olmuştur. Hz. Hatice, Peygamberlik ödevini

³⁰⁹ İbn Sa'd, a.g.e., (Çev: Hikmet Akdemir, Mehmet Vehbi Şahinalp, Ali Bakkal), C: III, s. 275.

³¹⁰ Ahmet Önkâl, “*Erkam B. Ebü'l-Erkam*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C: XI, 1995, s. 305.

³¹¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 275.

³¹² Muhammed Emin Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l-Erkâm (Vahyin Nuzul Sürecinde Şahsiyet Eğitimi)*, Siyer Yayınları, İstanbul 2016, s. 17.

³¹³ Önkâl, “*Erkam B. Ebü'l-Erkam*”, s. 305.

³¹⁴ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276.

³¹⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 18.

³¹⁶ İbn Hişam, a.g.e., C: I, s. 148.

³¹⁷ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 45; İbnu Hacer el-Askânî, a.g.e., s. 491; Hasan, a.g.e., C: I, s. 104-105.

yerine getirmekle vazifelendirilen Hz. Muhammed (S.A.V.)'in üzerindeki yükünü hafifletmiştir.³¹⁸ Hz. Muhammed (S.A.V.) aile halkından güvendiği kişilere İslâm'ı gizli olarak tebliğ etmeye başlamıştır.³¹⁹ Hz. Hatice'den sonra İslâm'ı kabul eden ilk erkek Ebu Talib'in oğlu Hz. Ali'dir. Hz. Ali İslâm'ı kabul ettiğinde on yaşında olduğu bilinmektedir. Hz. Ali'den sonra ikinci sırada İslâm'ı kabul eden erkek Harise oğlu Zeyd'dir.³²⁰ Ardından Ebu Kuhafe oğlu Hz. Ebû Bekir'de Hz. Muhammed (S.A.V.)'in İslâm davetini kabul etmiştir. Hz. Ebû Bekir kavmi arasında cömert, yumuşak huylu, sevimli ve cana yakın huylu oluşu ile insanları İslâm'a davet etmeye başlamıştır. Hz. Ebû Bekir'in daveti ile İslâm'ı kabul edenler; Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebu Vakkas'tır. Bu şahısları daha sonra Ebu Ubeyde b. Cerrah, Ebu Seleme, Erkam b. Ebu'l-Erkam,³²¹ Osman b. Maz'ûn, Ubeyde b. Haris, Said b. Zeyd, Ayyaş b. Ebu Rebîa ve Cafer b. Ebu Talib gibi önemli şahsiyetler devam ettirmiştir.³²²

Osman b. Erkam kendisinin yedi yaşında Müslüman olduğunu ve babası Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın da ilk yedinci kişi olarak Müslümanların arasına girdiğini rivayet etmektedir.³²³ Başka kaynaklarda yedinci veya on ikinci sırada da yer aldığı belirtilmektedir.³²⁴

Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın İslâmiyet'i kabul ettiğinde on yedi on sekiz yaşlarında olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed (S.A.V.)'e olan bağlılığından ötürü evini bir tebliğ merkezi olarak tahsis ettirmiştir. İslâm Tarihinde Dârü'l-Erkam'ın Hz. Muhammed (S.A.V.)'in muallimlik yaptığı, eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve birçok insanın Müslüman olmasına olanak sağladığı ve bu özelliklerinden dolayı medrese özelliği taşıdığı söylenilmektedir.³²⁵

³¹⁸ İbn Hişam, a.g.e., C: I, s. 153.

³¹⁹ İbn Hişam, a.g.e., s. 154.

³²⁰ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 45; İbn Hişam, a.g.e., s. 156-157.

³²¹ Ülkü, a.g.e., s. 75; Sabri Hizmetli, a.g.e., s. 119.

³²² İbn Hişam, a.g.e., C: I, s. 158-161; Hasan, a.g.e., C: I, s. 105; Apak, a.g.e., s. 155.

³²³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276.

³²⁴ Önköl, "Erkam B. Ebü'l-Erkam", s. 305.

³²⁵ Hasan, a.g.e., C: I, s. 105; Önköl, "Erkam B. Ebü'l-Erkam", s. 305.

4. 1. 3. Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Vefatı

Erkam b. Ebu'l-Erkam on yedi on sekiz yaşlarında İslâm dinini kabul ettiği ve rivayetlere göre iman edenler arasında yedinci³²⁶ ya da on ikinci kişi³²⁷ olarak yer aldığı belirtilmektedir. Genç Erkam'ın İslâmiyet'i kabul etmesi ile Hz. Muhammed (S.A.V.)'in tebliğ faaliyetlerinde en büyük yardımcısı olmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.)'e yakın olmak, Allah'ın mesajlarını daha iyi kavramak³²⁸ ve genç nesillerin yetişmesi için kendi evini eğitim öğretime açmıştır. Tebliğ faaliyetinin gerçekleştirildiği bu ev İslâm tarihinde Darü'l-Erkam şeklinde anılmıştır.³²⁹

Erkam b. Ebu'l-Erkam evini, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in emrine açarak İslâmiyet'in yayılmasıyla Müslümanların sayısının artmasını sağlamıştır.³³⁰ Erkam b. Ebu'l-Erkam ve hanımı evlerini Nübüvvetin altıncı yılına kadar tebliğ faaliyetleri için hizmete açtıkları bilinmektedir. Risalet davasının sürdürüldüğü bu evde, Hz. Ömer'in Müslüman olması ile başta Erkam'ın kendi ailesi Benî Mahzum ve tüm Mekkeliler tarafından duyulmasına ve tepki çekmelerine sebep olmuştur. Bu durum zorlu süreçleri başlatmıştır. Nübüvvetin yedinci yılı her türlü baskı, işkence ve tehditlerin sınır tanımadığı bir dönem haline gelmiştir. Yedi yıl süren zorlu dönemden sonra Hz. Muhammed (S.A.V.) hicret emrini vermiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ashâbı Mekke'de neleri var ise onları terk ederek Medine'ye doğru yola çıkmışlardır. Erkam ve hanımı da ilk eğitim öğretimin yapıldığı Risalet davasının sürdürüldüğü evi vakfederek, Mekke'yi terk edip ashapla birlikte Medine'ye hicret etmişlerdir. Medine'ye varıldığında Hz. Muhammed (S.A.V.) Muhacir ile Ensâr'ı kardeş ilan etmiştir.³³¹

Medine'ye hicret gerçekleştiğinde Hz. Muhammed (S.A.V.), Erkam b. Ebu'l-Erkam'ı Ebu Talha künyesi ile bilinen asıl ismi Zeyd³³² b. Sehl ile kardeş ilan etmiştir.³³³

³²⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276.

³²⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 32.

³²⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 33.

³²⁹ Önkâl, "Erkam...", s. 305.

³³⁰ İbn Sa'd, a.g.e., s. C: III, s. 276; Önkâl, "Erkam...", s. 305.

³³¹ Yıldırım, a.g.e., s. 38-39.

³³² İbnü Hacer, a.g.e., s. 260.

³³³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 578; Önkâl, "Erkam...", s. 305; Yıldırım, a.g.e., s. 39.

Hiz. Muhammed (S.A.V.) Züraykoğulları'nın arasındaki evi Erkam'a tahsis etmiştir.³³⁴ Hediye edilen bu evde iki sene geçmeden Hiz. Muhammed (S.A.V.) üç yüz on üç³³⁵ sahabe ile Bedir'e doğru harekete geçmiştir. Üç yüz on üç sahabenin arasında Erkam'da yer almıştır. Savaşta yetmiş esir, yetmiş müşrik öldürülmüş ve birçok ganimet elde edilmiş, neticede savaş Müslümanlar lehine sonuçlanmıştır. Hiz. Muhammed (S.A.V.) savaşta elde edilen ganimetlerin paylaşımını ashâbı arasında bölüştürmüştür. Ancak herkes tarafından hayranlıkla bakılan merzûbân isimli kılıç sahibini beklemektedir. Bunun üzerine Hiz. Muhammed (S.A.V.): “Nerede yiğitlerin yetişmesini sağlayan yiğit oğlu yiğit? Nerede Erkam b. Ebu'l-Erkam? ” seslenişinden sonra Erkam gelir ve Hiz. Muhammed (S.A.V.) herkesin gözünü kamaştıran kılıcı “Bu senin hakkındır.” diyerek Erkam b. Ebu'l-Erkam'a kılıcı teslim etmiştir.³³⁶

Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın Allah Resulü ile birlikte başta Bedir olmakla birlikte Uhud, Hendek gibi bütün seferlere katıldığı bilinmektedir.³³⁷ Savaşlardaki başarısının yanında ilmi yönüyle de ön planda kalarak Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in vahiy kâtipliği görevini yerine getirdiği gibi aynı zamanda Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in özel kitabelerinin kâtipliğini de yapmıştır.³³⁸

Erkam b. Ebu'l-Erkam Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in vefatından sonra da dört halife devrini de yaşadığı hatta Emevilerin karanlık dönemlerine de şahit olduğu bilinmektedir.³³⁹

El-Erkam hayatının en büyük dönüm noktası evini İslâm'a açmasıyla gerçekleştirmiştir. Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in muallimlik yaptığı, ilk Müslümanların talebelik hayatına imkân sağladığı ve Hiz. Ömer'in İslâm ile tanışmasına vesile olan zatın³⁴⁰ vefatı yaklaştığında cenaze namazının Sa'd b. Ebû Vakkas'ın kıldırmasını vasiyet etmiştir. Ancak vefatı sırasında Sa'd b. Ebû Vakkas'ın olmaması üzerine dönemin Medine valisi Mervân b. el-Hakem cenazenin

³³⁴ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 278.

³³⁵ İbn Esir bu sayı hakkında farklı söylemlerin olduğunu üç yüz on dört veya üç yüz on hatta üç yüz on sekiz de söylenildiğini eserinde belirtmiştir. Bkz: İbnü'l- Esir, **El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi**, (Çev: M. B. Eryarsoy), Bahar Yayınları, C: II, İstanbul 1991, s. 117.

³³⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 39-40; Önkol, “*Erkam...*”, s. 305.

³³⁷ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 278.

³³⁸ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: V, s. 561; Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³³⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³⁴⁰ Suruç, a.g.e., s. 202.

kayıp bir adam yüzünden beklenilmesinin doğru olmayacağı düşüncesinden dolayı cenazeyi kendisi kıldırmak istemişse de, Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın oğlu Ubeydullah vasiyetin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hatta bu vasiyetin yerine getirilmesi hususunda Ubeydullah'ın yanında olan Mahzumoğulları'nın Medine valisi ile tartışma yaşadığı, yaşanan tartışmaların ardından Sa'd b. Ebû Vakkas'ın geldiği ve cenaze namazını kıldırdığı bilinmektedir.³⁴¹

Hayatını hayrın ve hakikatin yoluna harcamış³⁴² biri olarak el-Erkam'ın H. 55 senesinde ve seksen küsur yaşında vefat ettiği bilinmektedir.³⁴³ Bazı kaynaklarda da Erkam'ın Hicretin 53'ncü senesi³⁴⁴ ve seksen üç yaşında vefat ettiği yazmaktadır.³⁴⁵

4. 2. Dârü'l-Erkam'a Geçiş Süreci

4. 2. 1. Dârü'l-Erkam'ın Kuruluş Dönemi

İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Dârü'l-Erkam bir diğer ismi ile İslâm'ın evi diye çağrılan Darü'l-İslâm,³⁴⁶ Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hocalığını yaptığı ilk medrese,³⁴⁷ İslâm hakikatlerinin anlatıldığı ve muallim-talebelik hayatının sürdürüldüğü kısacası eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir evdir.³⁴⁸

Hz. Muhammed (S.A.V.), kendisine indirilen vahyin inanç, ibadet ve ahlak gibi temel ilkelerini³⁴⁹ insanlara öğretmek için çalışmalarına ilk olarak evlerde başlattığı bilinmektedir.³⁵⁰

Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Peygamberlik müjdesinin Mekke'de verilmesi ile birlikte İslâm'ın ilk davet hareketi de Mekke'de başlamıştır.³⁵¹ Allah Resulü, davet

³⁴¹ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 278. Yıldırım eserinde, Erkâm b. Ebü'l-Erkâm'ın cenazesini Mervan b. el-Hakem'in kıldırmasına karşı çıkan kişi olarak, Erkâm'ın oğlu Osman'ın ismine yer vermiştir. Bkz: Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³⁴² Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³⁴³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 278.

³⁴⁴ Önkâl, "Erkam...", s. 305; Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³⁴⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 41.

³⁴⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 276; Kayaoğlu, a.g.e., s. 11; Bodur, a.g.tz., s. 13; Ed: Mehmet Emin Özafşar- İsmail Hakkı Ünal- Yavuz Ünal-Bünyamin Erul- Huriye Martı- Mahmut Demir, **Hadislerle İslâm**, C: II, s. 292; Mahmut Esad, a.g.e., s. 100; M. Asım Köksal, "Dârülerkam", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: VIII, 1993, s. 520.

³⁴⁷ Suruç, a.g.e., s. 202.

³⁴⁸ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 49-50; Yıldırım, a.g.e., s. 45.

³⁴⁹ Mustafa Çağrı, "Muhammed", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C: XXX, İstanbul 2005, s. 444.

³⁵⁰ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde...**, s. 120.

çalışmalarını rahat ortam olmaması hasebiyle kendi evinde gerçekleştirmiş³⁵² ve gelen mesajları ilk olarak aile erkânına ve dostlarına duyurmuştur.³⁵³ Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evindeki eğitim öğretim işlevi, Medine'de nüzul olan Ahzab Sûresi'nin 53'ncü ayetine kadar devam ettiği bilinmektedir.³⁵⁴ Buradan Allah Resulü'nün hane-i saadetlerini uzun süre eğitim öğretim kurumu olarak kullandığı anlamını çıkarmak mümkündür.

Mekke'de başlatılan İslâmî davet hareketi ilk merhalede çalışmalarına, açık davet emredilinceye kadar Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evinde gizli olarak sürdürmüştür.³⁵⁵ Bunun devamında ihtiyaç gerektikçe koyun ağıllarının da bir ibadet yeri olarak kullanıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.³⁵⁶

Hz. Muhammed (S.A.V.)'e Allah'tan gelen mesajları açıkça bildirmek, halkı İslâm dinine çağırmak ve Allah'a davet etmek emrolunmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.) kendisine verilen bu vazifeyi, açık davet emredilinceye kadar insanlara üç yıl gizli bir şekilde davet çağrısında bulunduğu bilinmektedir.³⁵⁷

Nübüvvetin ilk üç yılı gizli olarak sürdürülen İslâmî davet hareketi, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ilk inanlardan oluşan bir tevhidi cemaat kurulmuştur. İlk tevhidi cemaat adından da anlaşılacağı üzere davası, Tevhid olmuştur. Bu davanın müntesipleri yani bu davaya bağlanmış, gönül vermiş olanları; Hz. Muhammed (S.A.V.), Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Hz. Zeyd b. Harise ve son olarak da Hz. Bilal-i Habeşi'dir. Bu cemâatin ilk iman edenleri, yüceler cemâatinin yani "Mele'-i a'lâ"nın³⁵⁸ ilk elemanları olmuşlardır. Tevhidi cemaat, davanın çalışma merkezi olan Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hane-i saadetlerinde iman etmişlerdir. Davanın önderi Hz. Muhammed (S.A.V.), ümmetinin her türlü meselelerine, Allah'ın hükümlerine göre karar vermiş ve Kur'an-ı Kerim'den sonra da ümmetin ikinci kaynağı olmuştur.

³⁵¹ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 61.

³⁵² Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 171.

³⁵³ Bkz: Araştırmamızın 28. sahifesi.

³⁵⁴ Gözütok, **H. Peygamber Döneminde...**, s. 122-123.

³⁵⁵ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 61.

³⁵⁶ Müslim, a.g.e., C: II, s. 150; Gözütok, **H. Peygamber Döneminde...**, s. 123.

³⁵⁷ İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 186; Mustafa Çelik, a.g.e., s. 60

³⁵⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, (Yay. Haz: Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 608; Mele': 1. Dolu olma, doluluk. 2. Kalabalık, cemâat. Bkz: Şemsettin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007,

Davanın çalışma merkezindeki maddi yönden destek, Hz. Hatice tarafından karşılanmıştır.³⁵⁹ Hz. Hatice cemaate vermiş olduğu maddi desteklerden önce en büyük desteği maneviyatıyla göstermiştir. Vahyin yeni gelmeye başladığında maddi destekten önce sevgili eşi ve dava lideri Hz. Muhammed (S.A.V.)'i ilk olarak manevi yönden güçlü kıldırıştır. Hz. Hatice'nin manevi yönden desteklediği şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Müjdeler olsun sana. Allah’a yemin ederim, Allah seni yarımsız bırakmaz, seni kimseye karşı mahcup etmez, Allah’a yemin ederim, sen akrabalık hakkına riâyet edersin, doğru sözlüsün, emaneti yerine verirsin, zayıflara yardımcı olur, misafire ikramda bulunursun. Hak yolunda ortaya çıkan musibetlerde (başkalarına) yardım edersin.”³⁶⁰

Hane-i saadette önemli isimlerden biri de Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ebû Bekir'in bilgili oluşu ve halkın gözündeki itibarından dolayı kendisine danışılmaktadır. Bu yüzden Tevhid cemaatindeki günümüz manasıyla danışmanlık yetkisi bulunmaktadır. Dışarıdan gelen yabancılarla ilgilenme ve onları Hz. Muhammed (S.A.V.) ile görüştürme görevini de Hz. Ali üstlenmiştir. Yaşı küçük olması hasebiyle dikkat çekmediği belirtilmektedir. Zeyd b. Harise'ye güç ve kuvvet gerektiren işlerde yetki verilmiştir. Bu durumu, Zeyd b. Harise ve Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Taif yolculuğunda, Taiflilerin Hz. Muhammed (S.A.V.)'i dinlemeden şehirden kovmaya çalışırken, Hz. Zeyd üzerlerine atılan taşların Resullullah'a gelmemesi için kendisini siper etmesinden³⁶¹ anlamak mümkündür.³⁶²

İlk tevhidi çalışmaların sürdüğü hane-i saadet bir süre sonra Mekke müşrikleri tarafından baskı ve işkencelere maruz kalmıştır. Çünkü tebliğ ettikleri din, putlara inanan insanları korkutmuştur. Bu yüzden Daru'n-Nedve'de yapılan çalışmalar sonucu verilen karar, tebliğ faaliyetlerini yürüten cemaatin sakıncalı olmasından dolayı atalarının dinini çiğnemekten ötürü zulüm ve işkenceler başlamıştır.

³⁵⁹ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 55-57.

³⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, (Çev: M. B. Eryarsoy), Bahar Yayınları, C: II, İstanbul 1991, s. 49; Mustafa Çelik, a.g.e., s. 57.

³⁶¹ Bünyamin Erul, “*Zeyd b. Harise*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXXIV, İstanbul 2013, s. 319.

³⁶² Mustafa Çelik, a.g.e., s. 58-59.

İlk tevhidi cemaat, nübüvvetin dördüncü yılına kadar Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hane-i saadetlerinde işlevini görürken, şiddetli baskıların artması sonucu Hz. Muhammed (S.A.V.) merkezin yerini değiştirme kararı almıştır. Merkez, çalışmalara ev sahipliğini üstlenen Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde gerçekleştirecektir. Böylelikle Dârü'l-Erkam'da gizli olarak yerleşmiş bir Tevhidi kuruluş, programlı bir şekilde müşriki bir devleti yıkarak, asıl gayesi sağlam bir akideye (iman) sahip oldurmaktır.³⁶³

Birçok insanın Müslüman olmasında önemli rolü olan Dârü'l-Erkam'ın, İslâmiyet'in en büyük isimlerinden Hz. Ömer'in de bu ev içinde Müslüman olmasına kadar yoğun bir şekilde işleyişine devam etmiştir.³⁶⁴

İslâmî davet hareketi Hz. Ömer'in Dârü'l-Erkam'a girmesine kadar olan kısmını Yıldırım, üç şekilde önemli döneme ayırarak anlatmıştır:

1. Dönem: Özel davet, gizli örgütlenme. Bu dönem yaklaşık üç yıl sürmüştür.
2. Dönem: Genel davet, gizli örgütlenme. Bu dönemde de nübüvvetin 3'ncü yılından yaklaşık başlayarak 6'ncı yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde davet genel olsa da, Erkam'ın evindeki eğitim özel ve gizli olarak devam etmiştir.
3. Dönem: Genel davet, açık örgütlenme. Bu dönem Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile başlamış ve Mekke döneminin sonuna kadar da devam etmiştir.³⁶⁵

Bu üç dönemi dikkatle incelediğimiz zaman görüyoruz ki, Efendimiz işin başından itibaren Erkam'ın evinde çekirdek kadronun eğitimine önem vermiş, Nübüvvetin 3 'ncü yılında açık davet başlamasına rağmen bu eğitim işini üç yıl daha sürdürmüştür. Dolayısıyla Erkam'ın evinde ilk altı yıl yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Daha sonraları yani, Nübüvvetin 6'ncı yılından Hicrete kadar olan dönemde içerisinde ise Erkam'ın evi ilk günlerdeki gibi çokça kullanılmamıştır. Bazı sahabelerin yine bir

³⁶³ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 60-61.

³⁶⁴ Mustafa Çelik, a.g.e., s. 50.

³⁶⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 45.

araya gelip, orada bulunduklarını görsek de, Efendimiz (S.A.V.)’in rehberliğinde ilk günler gibi sıkı bir eğitimin olmadığına şahit olmaktadır.

4. 2. 2. Dârü’l-Erkam’ın Tercih Edilmesindeki Sebepler ve Burada Müslüman Olan Şahsiyetler

Hiz. Muhammed (S.A.V.) Risalet davasını omuzlayacak çekirdek kadronun inşası için istihdam ettiği Dârü’l-Erkam, birçok yönü ile ufuklarımızı açacak önemli mesajları bizlere ulaştırmaktadır. Hayatın her evresinde iman edenlere en ideal model olan Efendimiz, eğitim ve öğretim alanında tartışılmaz rehberliğini devam ettirmekte ve her alanda olduğu gibi bu alanda da en doğru olanı ortaya koymaktadır. Bunun için; “İyi bir İslâm şahsiyeti nasıl olunur? Ve ideal İslâm şahsiyeti nasıl yetiştirilir?” sorularına cevap bulmak isteyenlerin Dârü’l-Erkam’dan alacakları çok önemli mesajlar vardır. İşte bu mesajları öğrenebilmek ve anlamak için öncelikli olarak Erkam’ın evinin tercih edilmesinin sebeplerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Ayrıca buraya katılan, gönül veren ve burada Müslüman olan her talebenin kim olduğunu da bilmek gerekmektedir. Çünkü onlar ki, Hiz. Muhammed (S.A.V.) ile birebir eğitim görmüş, O’nun nurundan feyz almış sahabelerdir. Bu güzel sahabelerin kim olduğunu bilmemiz, hayat çizgimizi o noktada daha iyi anlamamızı sağlayacaklardır.³⁶⁶

4. 2. 2. 1. Erkam b. Ebu’l-Erkam’ın Tercih Edilmesinin Sebepleri

Hiz. Muhammed (S.A.V.) Erkam b. Ebu’l-Erkam’ın evini tercih ederken bazı hususları göz önünde bulundurmuştur. Bu hususlar sırasıyla şöyledir:

1. Dârü’l-Erkam’ın sahibi Erkam b. Ebu’l-Erkam, Mahzum oğulları kabilesine ait bir gençtir. Erkam’ın bu kabileye mensup olması, İslâmî davete düşman olan müşrikler tarafından, Müslümanların bu evde toplandıkları ve İslâmî yayma çalışmalarının sürdürüldüğü düşüncesini akıllara getirmeyecekti. Ta ki Hiz. Ömer’in Müslüman olmasına kadar. Çünkü bu kabile İslâm dinine düşman ve Hiz.

³⁶⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 59.

Muhammed (S.A.V.)’in bağılı olduğu Abdulmuttalip ailesiyle sürekli tartışma halinde olan bir kabileydi. Dolayısıyla Erkam b. Ebu’l-Erkam’ın Müslüman olduğu düşünülemezdi. Bu yüzden müşrikler tarafından akıllarda herhangi bir soru işareti bırakmamıştır.³⁶⁷

2. Erkam iman edip evini Risalet davasına açtığında henüz on sekiz yaşında bir gençti. Mekkeli müşrikler: “Eğer gerçekten bir evin varlığından bahsediliyorsa bu ev Hz. Ebû Bekir’e aittir.” şeklinde tahmin ediyorlardı. Mekkeli müşrikler İslâmî davet çalışmalarının on sekiz yaşında bir çocuğun evinde yürütülmesine akılları alamazdı. Çünkü Hz. Muhammed (S.A.V.)’e ilk inananlardan biri henüz on yaşındaki Ali’nin olmasıyla birlikte Mekkeli müşrikler alaycı bir şekilde Efendimiz (S.A.V.)’e: “Şimdilik bu çocuk sana yeter.” diye dalga geçmişlerdi. Mekke’nin hiç ihtimal vermediği bu çocuk Risalet davasını omuzlarında taşımış ve mesajlar yaymıştır.³⁶⁸
3. Dârü’l-Erkam’ın birçok Müslümana erişebilmesinde elbette ki stratejik konumu ve yapı itibarıyla de bir mektebe müsait olmasında görebilmekteyiz. O dönemin şartlarında tebliğ çalışmaları gizli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu yüzden seçilmiş olan evin gizliliğe riayet etmesi şarttı. İşte Erkam’ın evi bulunduğu konum itibarıyla gizliliği tam anlamıyla karşılayan bir ev olmuştur. Çünkü bu ev çok kalabalık ve yoğun bir cadde üzerinde yer alıyordu. Bundan dolayı eve girip çıkanı anlamakta imkânsız hale gelmekteydi. Erkam’ın evi, Kâbe’ye gidip dönelebilen dört ayrı yola sahipti. Bu özelliği ile herhangi bir tehlike anında kullanılabilir olmasıydı. Aynı zamanda bu yolu hacıların kullanmış olması hasebiyle hacıları ve dışardan gelen misafirleri Dârü’l-Erkam’a davet etmek hususunda da bir kolaylık elde edilmiştir. Bu sayede buradan geçen yabancılar Hz. Muhammed (S.A.V.)’e sorular soruyor ve O’da sükûnetle, aralıksız

³⁶⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 60-61.

³⁶⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 63-64.

İslâmî hükümleri tarif ederek İslâm dinini müjdeliyor³⁶⁹ ve Müslüman sayısı artıyordu. Mimari yönüyle incelendiğinde ise iç mekânın çok elverişli olduğu bilinmektedir. İnsanları dışarıdan cezbeden güzel bir bahçeye sahip olmasının yanında, evin içinde cemaatle namaz kılınmasına imkân sağlayan büyük bir salonu vardı. Bu yüzden Erkam'ın evi hem konum hem de yapı itibarıyla oldukça müsait olması hasebiyle, Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından tebliğ çalışmalarının yürütüleceği bir yer olarak seçilmiştir.³⁷⁰

4. 2. 2. 2. *Darü'l- Erkam Öncesi ve Sonrasında Müslüman Olan Şahsiyetler*

Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde Müslüman olan şahsiyetlere değinmeden önce hane-i saadette Müslüman olanları ele alalım:

Dârü'l-Erkam'dan Önce Müslüman Olan Şahsiyetler:

4. 2. 2. 2. 1. *Hz. Hatice*

Nesebi; “Hatice bt. Huveylid b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Galib b. Fihri b. Malik b. Nadr b. Kinane.”³⁷¹ Beni Esed kabilesine mensuptur. Hz. Hatice, onurlu bir kadın olup varlıklıydı ve ticaretle meşguldü. Şam tarafına kervanlar gönderir ve paralı erkek işçilerini de yanında çalıştırıp yaptığı kara ortak yapardı. Hz. Hatice, Mekke'de “Emin” sıfatını alan Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ticaret için haber gönderir. Hz. Muhammed (S.A.V.) alışverişte bulunur ve önce ki kazancından kat kat fazlasını kazanmıştır. Amcası Amr b. Esed yeğeni Hz. Hatice'yi Hz. Muhammed (S.A.V.) ile evlendirdi. Hatice evlendiğinde kırk yaşında Efendimiz (S.A.V.) ise yirmi beş yaşında idi. Şüphesiz ilk Müslüman olan kişi Hz. Hatice'dir.³⁷²

³⁶⁹ Arnold, a.g.e., s. 44.

³⁷⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 62; Mustafa Çelik, a.g.e., s. 66.

³⁷¹ İbn Sa'd, a.g.e., (Çev: Mehmet Akbaş, Yusuf Ziya Keskin), Siyer Yayınları, C: X, İstanbul 2015, s. 12; İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 491.

³⁷² İbn Sa'd, a.g.e., C: X, s. 14-15; Yıldırım, a.g.e., s. 69; İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 491.

4. 2. 2. 2. 2. Hz. Ali

Nesebi: “Ali b. Ebi Talib b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdümenâf el-Kuraşi el-Haşimi”. Künyesi Ebu’l-Hasan’dır.³⁷³ Hz. Muhammed (S.A.V.)’in evinde kalmış ve onun yanından ayrılmamıştır.³⁷⁴ Hz. Hatice’den sonra ilk Müslüman kişinin Hz. Ali olduğu rivayet edilmektedir. İslâm’a ilk giren ve ilk namaz kılan kişidir.³⁷⁵

4. 2. 2. 2. 3. Zeyd ibn Hârise

Nesebi: “Zeyd b. el-Hâris b. Kays b. Malik b. Ahmer b. Hârise b. Sa‘lebe b. Ka‘b b. el-Hazrec”.³⁷⁶ Zeyd b. Harise Yemen’in Beni Kudaâ kabilesine mensuptur. Azatlı köle statüsündedir. Hz. Hatice evlendikten sonra eşi Hz. Muhammed (S.A.V.)’e hediye etmiştir. Efendimiz (S.A.V.) onu oğlu olarak ilan eder ve artık Zeyd b. Muhammed olarak anılmıştır.³⁷⁷

4. 2. 2. 2. 4. Hz. Ebû Bekir

İsmi Abdullah b. Ebû Kuhâfe’dır.³⁷⁸ Nesebi: “Abdullah b. Osman b. Amir b. Amr b. Ka‘b b. Sa‘d b. Teym b. Mürre b. Ka‘b b. Lüey el-Kuraşi et-Temimi: Hz. Ebû Bekir es-Sıddık b. Ebu Kuhâfe”.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in en yakın arkadaşıdır. Efendimiz’e Peygamberlik gelmeden önce de arkadaşlığı devam etmiş ve bu dostluğu Mekke’de bulunduğu vakitlerde, hicretinde, mağarada ve savaşlarda da bırakmamış, daima yanında olmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.) kendisini İslâm’a çağırdığında sorgusuz sualsiz Müslüman olmayı kabul eden ilk kişidir.³⁷⁹ İlk kişi olduğuna dair Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’nın şöyle dediği bilinmektedir: “Babam Müslümanların ilki olarak İslâm’a girdi. Hayır, vallahi babamı bildim bileli o, dini benimsemiş bir kişidir”.³⁸⁰

³⁷³ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 81; İbn Sa‘d, a.g.e., C: III, s. 17;

³⁷⁴ Yıldırım, a.g.e., 69; İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 81.

³⁷⁵ İbn Sa‘d, a.g.e., C: III, s. 20-21.

³⁷⁶ İbn Sa‘d, a.g.e., C: IV, s. 401.

³⁷⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 70.

³⁷⁸ İbn Sa‘d, a.g.e., C: III, s. 188.

³⁷⁹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 55.

³⁸⁰ İbn Sa‘d, a.g.e., C: III, s. 191.

Hız. Ebû Bekir Mekke'nin sayılı tüccarlarından biridir. Bölgenin tanınmış simalarından biri olmuş ve okuma yazması da bulunmaktadır.³⁸¹

4. 2. 2. 2. 5. *Zübeyr b. Avvâm*

İsmi ve nesebi; “ez-Zübeyr b. el-Avvam b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy b. Kilâb el-Kuraşı el-Esedî”. Ebu Abdullah künyesi ile çağrılmaktadır.³⁸² Peygamber Efendimiz'in halası olan Safiye bint Abdulmuttalib'in oğludur. Annesinin cennetle müjdelenen on kişiden biri olduğu rivayet edilmektedir. On iki yaşında iken Müslüman oldu. Bazı kaynaklarda sekiz yaşında Müslüman olduğu da söylenmiştir.³⁸³

Sa'd'da Zübeyr b. Avvâm'ın on altı yaşında, Hız. Ebû Bekir'den sonra dördüncü ya da beşinci kişi olarak Müslüman olduğu anlatılmıştır.³⁸⁴

4. 2. 2. 2. 6. *Bilal-i Habeşî*

Babası Rebâh Habeş kabilesindendir. Yirmi dokuz yaşında olan Bilal-i Rebâh Ümeyye ibn Halef'in kölesidir.³⁸⁵ Bilal b. Rebâh Müslüman olduktan sonra hizmette bulunduğu efendisi tarafından türlü işkencelere maruz kaldı. Hız. Ebû Bekir işkence yapıldığını öğrenince onu yedi Ükiyye'ye satın alıp azat etti. Ebu Abdullah künyesiyle çağrıldı.³⁸⁶

4. 2. 2. 2. 7. *Erkam b. Ebu'l-Erkam*

Nesebi: “Erkam b. Ebu'l-Erkam İbn Esed b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm”. Beni Mahzûm kabilesine mensuptur.³⁸⁷ Dârü'l-Erkam'ın sahibi Erkam b. Ebu'l-Erkam,

³⁸¹ Yıldırım, a.g.e., s. 71.

³⁸² İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 108.

³⁸³ İbnu Hacer e-Askalânî, a.g.e., s. 96.

³⁸⁴ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 111.

³⁸⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 78.

³⁸⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 263; İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 192.

³⁸⁷ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 275.

Hız. Ebû Bekir'in vesilesi ile Müslüman olmuştur.³⁸⁸ Bu önemli sahabeye ait bilgiler daha önceki sayfalarda değinilmiştir.

4. 2. 2. 8. *Osman b. Affân*

İsmi ve nesebi: “Osman b. Affan b. Ebi'l-As b. Ümeyye b. Abdişems el-Kuraşı el-Emevî”. Müminlerin emiri lakabı verilmiştir.³⁸⁹ Hz. Muhammed (S.A.V.) Hz. Osman'ı kızı Rukiye ile evlendirmiştir. Ancak Hz. Rukiye'nin vefatının üzerine Efendimiz diğer kızı Ümmü Külsüm ile evlendirdi. Bu sebepten ötürü Hz. Muhammed (S.A.V.), Hz. Osman'a “Zinnureyn”³⁹⁰ (iki nurun sahibi) lakabını vermiştir.³⁹¹

Osman cahiliye döneminde Ebu Amr künyesi seslenilirdi. Müslüman olduktan sonra olarak künyesi; Ebu Abdullah olarak değişmiştir. Osman b. Affan'ın annesi Erva bint Kureyz b. Rebia b. Habib b. Abdişems aynı zamanda Hz. Muhammed (S.A.V.)'in de halası olmaktadır. Müslüman olmuşlardır.³⁹² Osman b. Affân'ın Müslüman oluşu, Allah Resulü'nün Dârü'l-Erkam'a girmesinden önce olmuştur.³⁹³ İlk Müslüman olanların arasına girmiştir.³⁹⁴

Bazı kaynaklara, Osman b. Affân'ın ve sonrasında ele alınacak Talha b. Ubeydullah'ın, Zübeyr b. Avvâm'dan hemen sonra Müslüman oldukları nakledilmiştir.³⁹⁵

4. 2. 2. 9. *Talha b. Ubeydullah*

İsmi ve nesebi; “Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Galib el-Kuraşı et-Teym” ve Ebu Muhammed künyesi³⁹⁶ ile bilinmektedir. Cennetle müjdelenen on sahabeden ve İslâm'a ilk giren sekiz kişiden

³⁸⁸ Bkz: Araştırmamızın 30. sahifesi.

³⁸⁹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 70.

³⁹⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 71.

³⁹¹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 77.

³⁹² İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 70; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 56.

³⁹³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 58.

³⁹⁴ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 77.

³⁹⁵ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 58.

³⁹⁶ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 240.

biri olmuştur.³⁹⁷ Mekke'nin sayılı tüccarlarından biridir. Okuma yazma bilgisine de sahiptir.³⁹⁸

4. 2. 2. 2. 10. Ümmü Eymen bint Salebe

Hız. Muhammed (S.A.V.)'in babası tarafından köle pazarından alınmış azatlısı ve Hız. Âmine annemize verilmiştir. Hız. Muhammed (S.A.V.)'in bakıcısı olmuştur. İsmi ve nesebi: “Bereke bt. Salebe b. Amr b. Hısn b. Malik b. Seleme b. Amr b. En-Numan”. Asıl ismi Bereke olan Ümmü Eymen'e Ummu'z-Zibba denildiği bilinmektedir. Hız. Muhammed (S.A.V.) Ümmü Eymen hakkında şöyle buyurmuştur: “Ümmü Eymen, annemden sonra annemdir”.³⁹⁹

4. 2. 2. 2. 11. Ebu Ubeyde ibn Cerrah ibn Abdullah

Beni Haris kabilesine mensuptur. Oldukça zengin ailenin, ticaretle uğraşan bir babanın yanında ticareti çok iyi öğrenmesine rağmen binicilik ve atıcılıkta daha fazla uğraşmıştır. O da okuma yazmayı çocuk yaşta öğrenmiş ve bu yönüyle Mekke'de tanınan biri olmuştur.

4. 2. 2. 2. 12. Abdurrahman ibn Avf, İbn Abdi Avf, İbn Abdi, İbn el-Haris

Nesebi: “Abdurrahman b. Avf İbn Abduavf b. Abd b. el-Haris b. Zühre b. Kilâb”. Müslüman olduğunda Hız. Muhammed (S.A.V.) ona “Abdurrahman” ismini verdiği belirtilir. Abdurrahman b. Avf, Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Erkam'ın evine girip orada davete başlamasından önce Müslüman olduğu bilinmektedir.⁴⁰⁰ Beni Zühre kabilesindendir. Ticaret kabiliyetiyle tanınan bir insan olmuştur.

³⁹⁷ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 91.

³⁹⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 72.

³⁹⁹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 525; Yıldırım, a.g.e., s. 70.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 135-136.

4. 2. 2. 2. 13. *Sa'd b. Vakkas, Malik b. Vuheyb b. Abdi Menaf b. Zühre*

Beni Zühre kabilesine mensuptur. Oldukça varlıklı bir ailenin çocuğudur. Baba Malik ticaretle uğraşırdı, oğlu Sa'd'ın küçük yaşta atıcılık kabiliyetinden dolayı bu alanda iyi yetişmesi için özen göstermiştir.⁴⁰¹

4. 2. 2. 2. 14. *Said ibn Zeyd ibn Amr ibn Nüfeyl*

İsmi ve nesebi: “Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl b. Abdüluzza el-Adevî.” Beni Adiy kabilesindendir. İslâm'a ilk girenlerdendir.⁴⁰² Said b. Zeyd'in, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Dârü'l-Erkam'a girip, İslâm çağrısı yapmadan önce Müslüman olduğu belirtilmektedir.⁴⁰³ Hz. Ömer ile amca çocuklarıdır. Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma ile evlidir. Dârü'l-Erkam'da Nübüvvetin altıncı yılında girecek olan Hz. Ömer ile Hz. Said arasında yakın bağlar vardır.

4. 2. 2. 2. 15. *Fatıma bint Hattab İbn Nüfeyl*

Said b. Zeyd'in eşi ve Hz. Ömer'in de kız kardeşidir. Nübüvvetten sonra okuma yazma öğrenen istisnai hanımlardan biri olmuştur.

4. 2. 2. 2. 16. *Osman b. Maz'un b. Hubeyb b. Vehb*

Nesebi: “Osman b. Maz'un b. Habib b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah”.⁴⁰⁴ Beni Cumha kabilesine mensuptur. Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından çokça sevilen bu şahsiyet zahid ve abidliği ile meşhur olmuştur.

4. 2. 2. 2. 17. *Ubeyde ibn Haris ibn Abdulmuttalib*

Beni Muttalib kabilesindendir. Hz. Muhammed (S.A.V.) amcası Haris'in oğludur. Yaşı kırk sekiz ve kendinden yaşça küçük olan amcasının oğluna inanmış ve ilk iman edenler arasında yer almıştır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Yıldırım, a.g.e., s. 72.

⁴⁰² İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 107.

⁴⁰³ İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 450.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 57; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 461.

4. 2. 2. 18. *Ebu Seleme ibn Abdülesed b. Hilal*

Nesebi: “Ebu Seleme ibn Abdülesed b. Hilal b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm”. Beni Mahzum kabilesindendir. Ebu Seleme Dârü'l-Erkam'ın sahibi Erkam b. Ebu'l-Erkam ile aynı kabileye mensuptur. Mekke'nin zengin ailelerinden olan beni Mahzum'dan olması hasebi ile Ebû Seleme'nin zengin bir statüde yer alırdı. Okuma yazma bilgisine de sahiptir.⁴⁰⁶

4. 2. 2. 19. *Hind binti Abdullah ibn Haris*

Beni Esed kabilesine mensuptur. On altı yaşında Müslüman olmuştur. Mensup olduğu kabilede ve eşi Erkam'dan dolayı zengindir.⁴⁰⁷

4. 2. 2. 20. *Mikdâd ibn Amr el-Kindi*

İsmi ve nesebi: “el-Mikdâd b. Amr b. Salebe b. Malik b. Rebia b. Amir b. Matrud el-Behrani”. Mikdat ibn Amr el-Kindi aslen Hadramutlu olduğu için el-Kindi diye anılmıştır.⁴⁰⁸ Mekke'de, Beni Zühre haleflerindendir. Yirmi beş yaşında Müslüman olmuştur. Abdullah b. Mesud (r.a.)'dan rivayetle “Müslüman olduğunu ilk ortaya koyan yedi kişi...” Bu yedi kişi arasına Mikdâd b. Amr el-Kindi'nin adını da zikrettiği bilinmektedir.⁴⁰⁹

4. 2. 2. 21. *Habbab ibn Eret ibn Cendel ibn Sa'd*

İsmi ve nesebi: “Habbab b. el-Eret b. Cendele b. Sa'd b. Huzeyme b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydu menat b. Temim et-Temimî”. el-Huzai olduğu da söylenmiştir. Ebu Abdullah künyesi ile anılmaktadır.⁴¹⁰ Beni Temim kabilesine mensuptur. Yirmi üç yaşında Müslüman olmuştur.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 73.

⁴⁰⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 74.

⁴⁰⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 74

⁴⁰⁸ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 353.

⁴⁰⁹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 354.

⁴¹⁰ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 298; İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 182-183.

⁴¹¹ Yıldırım, a.g.e., s. 74.

4. 2. 2. 22. *Abdullah İbn Mesud İbn Gafil ibn Habib*

İsmi ve Nesebi: “Abdullah b. Mesud ibn Gafil b. Habib b. Şemh b. Fe’r b. Mahzûm b. Sâhile b. Kâhil b. el-Haris b. Temim b. Sa’d b. Hüzeyl b. Müdrike”. “Ebu Abdurrahman” künyesi ile bilinmektedir. Beni Zühre kabilesi ile anlaşmalıdır. Bu yüzden kabilesi hakkında net bir bilgi yoktur. On yedi yaşında Müslüman olmuştur. Bu fakir sahabe gençlik yıllarında çobanlık yapmıştır. İleride Dârü’l-Erkam’ın ve Ashab-ı Suffe’nin ilim hazinelerinden biri olacak ve sesinin güzelliği ile meşhur olacaktır.⁴¹²

4. 2. 2. 23. *Mes’ud b. er-Rebi*

Mes’ud er-Rebi’nin künyesi “Ebu Umeyr” dir. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in el-Erkam’ın evine girmesinden önce Müslüman olduğu bilinmektedir.⁴¹³

4. 2. 2. 24. *Amir b. Rebia b. Malik*

İsmi ve nesebi: “Amir b. Rebia b. Malik b. Amir b. Rebia b. Huceyr b. Selâmân b. Malik b. Rebiab. Rüfeyde b. Anz b. Vail b. Kasıt b. Hinb b. Efsâ b. Du’mâ b. Cüdeyle b. Esed b. Rebia b. Nizar b. Ma’ad b. Adnân”. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in el-Erkam’ın evinde davete başlamasından önce İslâmiyet’i kabul ettiği bilinmektedir.⁴¹⁴

4. 2. 2. 25. *Amir b. Führeyre*

Hz. Ebû Bekir Sıddîk’ın mevlasıdır. “Ebû Amr” künyesi ile bilinmektedir.⁴¹⁵

4. 2. 2. 26. *Abdullah b. Maz’un*

İsmi ve nesebi: “Abdullah b. Maz’un b. Habib b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah”. “Ebu Muhammed” künyesi ile anılmaktadır. Maz’un’un çocukları Abdullah ve Kudâme, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in el-Erkam’da davet çalışmalarını başlatmadan önce Müslüman olmuşlardır.

⁴¹²Yıldırım, a.g.e., s. 75.

⁴¹³İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 187.

⁴¹⁴İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 454-455.

⁴¹⁵İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 261.

4. 2. 2. 27. *Vakıd b. Abdullah*

İsmi ve nesebi: “Vakıd b. Abdullah b. Abdümenat b. Arin b. Salebe b. Yerbû b. Hanzele b. Zeydümenat b. Temim”. Allah Resulü’nün Dârü’l-Erkam’a girmesinden önce Müslüman olmuştur.⁴¹⁶

4. 2. 2. 28. *Huneys b. Huzâfe*

İsmi ve nesebi: “Huneys b. Huzâfe b. Kays b. Adi b. Sa’d b. Sehm”. Huneys b. Huzâfe’nin Müslüman oluşu, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in “Dârü’l-Erkam’a girmesinden önce olmuştur.⁴¹⁷

4. 2. 2. 29. *Ebu Ubeyde b. el- Cerrah*

İsmi ve nesebi: “Amir b. Abdullah b. el-Cerrah b. el-Hilal b. Üheyb b. Dabbe b. el-Haris b. Fihri”.⁴¹⁸

4. 2. 2. 30. *Cafer b. Ebu Talib*

İsmi ve nesebi: “Abdümenaf b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdümenaf b. Kusay”. Künyesi “Ebu Abdullah”. İslâmiyet’i ilk kabul edenler arasındandır. Cafer b. Ebu Talib’in yirmi beş kişiden sonra ya da Otuz kişiden sonra Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Ali (r.a.) kardeşidir.⁴¹⁹ Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Dârü’l-Erkam’a geçmeden, Cafer b. Ebu Talib’in Müslüman olduğu bilinmektedir.⁴²⁰

4. 2. 2. 31. *Ma‘mer b. el-Haris*

İsmi ve nesebi: “Ma‘mer b. Haris b. Ma‘mer b. Cumah”.⁴²¹

⁴¹⁶ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 458.

⁴¹⁷ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 460.

⁴¹⁸ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 477.

⁴¹⁹ İbnu Hacer el-Askalânî, a.g.e., s. 198.

⁴²⁰ İbn Sa’d, a.g.e., C: IV, s. 34-35.

⁴²¹ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 470.

4. 2. 2. 2. 32. *Ebu Huzeyfe*

İsmi ve nesebi: “Ebu Huzeyfe ibn Utbe b. Rebia b. Abdüşems b. Abdümenaf b. Kusay”. Adı Hüşeym’dir. Annesi Ümmü Safvan’dır. Ebu Huzeyfe Dârü’l-Erkam’a girmeden Müslüman olmuştur.⁴²²

Hiz. Muhammed (S.A.V.)’in el-Erkam’ın Evine Girmesinden Sonra Müslüman Olan Şahsiyetler:

4. 2. 2. 2. 1. *Ammar b. Yasir*

Yemen’in Kahtaniler kabilesinin Mezhic ailesinin Ans koluna mensuptur. Kırk beş yaşında Müslüman olmuştur. İslâm’ın ilk yıllarında en fazla işkencelere maruz kalmış bir aile olarak bilinmektedir. Hatta annesi ve babası işkencelere dayanamayıp şehitlik mertebesine yükselmiştir.⁴²³

4. 2. 2. 2. 2. *Suheyb b. Sinan*

İsmi ve nesebi: “Suheyb b. Sinan ibn Malik b. Abduamr b. Ukayl b. Amir b. Cendele b. Cezime b. Ka’b b. Sa’d b. Eslem b. Evs Menat b. en-Nemir b. Kasıt b. Hinb b. Efsa b. Du’mi b. Cedile b. Esed b. Rebia b. Nizar.” Süheyb, “ Ebu Yahya” künyesi ile çağrıldığı bilinmektedir. Ammar ve Suheyb b. Sinan Dârü’l-Erkam’ın kapısında karşılaşmaları ile birlikte ikisi de birbirine: “Hz. Muhammed (S.A.V.)’in huzuruna girip sözünü dinlemek istiyorum” dedikten sonra Hz. Muhammed (S.A.V.)’in huzuruna geçip Müslüman olmuşlardır.⁴²⁴

4. 2. 2. 2. 3. *Mus‘ab el- Hayr*

İsmi ve nesebi: “Mus‘ab ibn Umeyr b. Haşim b. Abdümenaf b. Abdüddar b. Kusay”. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Dârü’l-Erkam’ın evinde İslâm’a davet haberini aldıktan sonra hemen huzuruna gidip Müslüman olmuştur.⁴²⁵

⁴²² İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 92-93.

⁴²³ Yıldırım, a.g.e., s. 75.

⁴²⁴ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 255-258.

⁴²⁵ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 127.

4. 2. 2. 2. 4. *Hamza b. Abdulmuttalib*

Nesebi: “Hamza b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdümenaf b. Kusay”.⁴²⁶ Ebu Umare’dır. Hz. Muhammed’in amcasıdır. Bi’setin ikinci yılında İslamiyet’i kabul etmiş ve Hz. Muhammed ile birlikte hicret etmiştir.⁴²⁷

4. 2. 2. 2. 5. *Tuleyb b. Umeyr*

İsmi ve nesebi: “Tuleyb b. Umeyr ibn Vehb b. Kesir b. Abd b. Kusay”. “Ebu Adi” künyesi ile çağrıldığı bilinmektedir. Tuleyb b. Umeyr, Dârü’l-Erkam’da Müslüman olmuştur.⁴²⁸

4. 2. 2. 2. 6. *Akil b. Ebü’l-Bükeyr*

İsmi ve nesebi: “Akil b. Ebü’l- Bükeyr b. Abdüyalil b. Naşib b. Gıyere b. Sa’d b. Leys b. Bekir b. Abdümenat b. Kinane”. Akil’in daha önce ki adı “Gafil” iken Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed (S.A.V.) onun adını Âkil olarak değiştirmiştir. Bükeyr b. Abdüyalil’in çocukları; Akil, Amir, İyas ve Halid el-Erkam’ın evinde Müslüman olmuş ve Hz. Muhammed (S.A.V.)’e ilk biat edenler sırasına girmişlerdir.⁴²⁹

4. 2. 2. 2. 7. *Ömer b. el-Hattab*

İsmi ve nesebi: “Ömer b. el-Hattab b. Nüfeyl b. Abduluzza b. Riyah b. Abdullah b. Kurt b. Rizah b. Adiy b. Ka’b b. Lüey b. Galib el-Kuraşi el-Adevi”. Künyesi; “Ebu Hafs” lakabı ise “Müminlerin Emiri” dir.⁴³⁰

4. 2. 3. *Dârü’l-Erkam’ın Tarihi Önemi*

Bu önemli evin sahibi olan yiğit sahabe gün gelip yoluna baş koyduğu Hz. Muhammed (S.A.V.)’in hicret emrini duyunca, bu emrin bir gereği olarak her şeyini

⁴²⁶ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 4.

⁴²⁷ İbnu Hacer el-Askalâni, a.g.e., s. 308.

⁴²⁸ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 134..

⁴²⁹ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 456; İbnü’l-Kesir, a.g.e., C: III, s. 57.

⁴³⁰ İbnu Hacer el-Askalâni, a.g.e., s. 64.

doğup büyüdüğü Mekke’de bırakarak, Medine’ye hicret etmiştir. Erkam b. Ebu’l-Erkam bu dönemde evini akrabalarına bırakarak, hicret yollarına düşmüş, her Muhacir gibi yeni yurt olan Medine’ye alışmaya çalışmıştır. Hicretin 8’nci yılında daha dün evlerinden kovalanıp sürülen Müslümanlar, Mekke’ye muzaffer bir eda ile girdiklerinde, baba-ana ocaklarına kavuşan Muhacirlerden biri olarak Erkam b. Ebu’l-Erkam’da o güzide evine kavuşmuştur. Aradan yıllar geçmesine rağmen bu eve ait anılar ilk gün gibi taptaze zihinlerde duruyordur. Bunun için ne evin gerçek ve asıl sahibi olan Erkam b. Ebu’l-Erkam, ne bu medresenin muallimi olan Hz. Muhammed (S.A.V.), ne de bu evin talebeleri olan sahabeler unutulmamıştır.

Bu evin değer ve kıymeti her zaman için hatırlardan çıkmamış ve bu evin ne kadar kıymetli olduğunun bir göstergesi olarak Erkam b. Ebu’l-Erkam Mekke Fethinden sonra yeniden Medine’ye dönerken bu evini çocuklarına satılmamak üzere ve başkalarına miras olarak devretmemek şartı ile oğlu Osman’a bırakmıştır. Kendi elleriyle yazdığı vakfiyeyi bizzat gördüğünü belirttikten sonra, bu vakfiyenin metnini de bize vermektedir. Vakfiyede şunlar yazılıdır:

“Bismillahirrahmanirrahim.

Bu ev Erkam’ın Safa’dan biraz ilerideki evi hakkında yaptığı ahd ve vasiyetidir ki, onun arsası Harem-i Şerif’ten madud bulunduğundan, o da dokunulmazlaşmıştır. (Bundan dolayı) Satılamaz ve tevârüs olunmaz. Hişam b. As ve Hişam b. As’ın azatlı kölesi buna şahittir.”⁴³¹

Bu vasiyet gereği, Dârü’l-Erkam yıllar boyu önce Erkam’ın oğlu Osman’ın elinde, sonra Osman’ın oğlu Abdullah’ın elinde kalmıştır. Abdullah ibn. Osman, Abbasîlerin yönetimi ellerine geçtikleri dönemde yaşı seksenlere dayanmış bir ihtiyardır. Yine de yiğit bir dede ve babanın soyundan gelen bir olarak Ehl-i Beyt’in yanında yer almış ve bu davranışıyla da dönemin Abbasi Halifesi Ebû Cafer-i Mansur, Abdullah’ın Ehl-i Beyt’e olan yakınlığını duyunca hemen Medine’ne valisine mektup ile emir vererek Abdullah’ın ilerlemiş yaşına bakmadan tutuklatıp, hapsedirmiştir. Abdullah ibn Osman’ın tutuklanışını gören Şahab b. Abd-i Rab isimli Kufe’li bir şahıs, Abdullah’ın yanına gelerek ve ona şöyle demiştir: “Seni bu halden kurtaracak bir yol biliyorum. Eğer beni dinlersen hemen kurtulursun.” Abdullah ibn Osman kurtuluş yolunun ne olduğunu sormuştur. Kufe’li adam: “Halife Cafer-i Mansur senin evinin

⁴³¹ İbn Sa’d, a.g.e., C: III, s. 276; Mustafa Çelik, a.g.e., s. 76.

aşığıdır. O evi Cafer'e satarsan kurtulmuş olursun. Yoksa ne kadar burada kalacağını bilemiyorum." Abdullah Kufe'li adama: "O ev bir sadakadır, vakıftır; ben nasıl satabilirim ki? Kaldı ki, evin tek sahibi ben değilim ki! Kız kardeşim ve başka ortakların da var; bu mümkün değil." Şahab demiştir ki: "Sen razı ol satmaya; kız kardeşini ve diğer orakları ikna etmeyi bana bırak." Abdullah b. Osman başka şansının olmadığını anladığında evi satmaya razı olmuştur. On yedi bin dinar satış bedeli üzerinden anlaşılmıştır. Sonunda Abdullah b. Osman hapis hayatından kurtulmuştur. O günden sonra ise Dârü'l-Erkam devlet eline geçmiştir.

Cafer-i Mansur'dan sonra bu tarihi ev oğlu Mehdi'ye (ö. 160/776) geçmiştir. Mehdi bu evi elinde tutmuş, sonra da hanımı Hayzuran binti Atâ'ya (ö. 173/789) hediye etmiştir. Hayzuran bu evde kendisi oturmamış, evin etrafındaki sarayları da satın alarak Dârü'l-Erkam'ı genişletmiştir. Daha sonra bu ev halife Cafer b. Musa'nın (ö.169/785) eline geçmiştir. Bu dönemde bir müddet Mısır ve Yemen'den gelen misafirler bu evde kalmaya başladılar. Böyle elden ele dolaşmaya başlayan bu güzide evi Musa b. Cafer'in oğlu Gassan b. Abbad satın almıştır. Osmanlı dönemine kadar da bu ailenin elinde kalmıştır. Mısır Kahire Defterdarı İbrahim Bey, Mekke'ye geldiğinde bu evi onlardan satın alarak İkinci Sultan Selim'e hediye etmiştir. Bir süre Osmanlının elinde kalan bu ev üçüncü Sultan Murad tarafından Mescide çevrilerek ibadete açılmıştır. O günden 1955 yılına kadar da burası bir mescit olarak kalmıştır. 1955'te zamanın Suudi yönetimi tarafından başlatılan Mescid-i Haram'ın genişletilmesi durumundan burası da yıkılarak Harem'in içerisine dahil edilmiştir. Bugün o kutsal topraklara ayak basıldığında Safa tepesinden 36 metre doğuya doğru hareket edildiğinde bir kapı ile karşı karşıya kalınacağı ve bu kapı üzerinde Babu Dârü'l-Erkam yazmaktadır. Ancak Dârü'l-Erkam ile ilgili günümüze tek kalan bu kapı üzerinde yazan yazı olmuştur.⁴³²

⁴³² İbn Sa'd, a.g.e., C: III, s. 277; Mustafa Çelik, a.g.e., s. 76-77; Yıldırım, a.g.e., s. 45-49.

5. HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN TEBLİĞ MERKEZLERİNDEKİ EĞİTİM ANLAYIŞI

Eğitim, bir insanın yetişme süreci olarak tanımlanmaktadır.⁴³³ Sezgin, en zor halledilen sorunlar arasında, insan eğitimini ilk sıraya yerleştirmiştir.⁴³⁴ Sezgin'in sözüne binaen Hz. Muhammed (S.A.V.)'de, İslâm'a davet çalışmalarında ashabıyla birlikte baskı, işkence ve zulümlere maruz kalmıştır.⁴³⁵ Hiçbir şey onu Allah'ın kitabını duyurmaktan vazgeçirmemiştir. Amcası Ebu Talib'in, Hz. Muhammed (S.A.V.)'i davasından vazgeçirmek için yanına geldiğinde, yeğeni ona şöyle demiştir: "Ey amca! Şayet güneşi sağ elime konsa, ay da sağ elime; ben bana verilen bu vazifeyi terk etmeyeceğim. Ya Allah dinini hâkim kılar yahut da ben bu uğurda ölürüm"⁴³⁶ şeklindeki konuşmasıyla, amcası Ebu Talib'e vazifesini terk etmeyeceğini göstermiştir.

Hz. Muhammed (S.A.V.), cehaletten uzak, temelleri İslâm'a dayanan yeni bir toplum inşa edebilmek için tebliğ merkezleri kurmuştur.⁴³⁷ Tebliğ merkezleri, adından da anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed (S.A.V.)'e vahiy gelmesinden sonra ilan edilmiştir. İslâm sonrası Mekke ve Medine'de kurulan eğitim kurumları birer tebliğ merkezleridir. Şimdi bu tebliğ merkezlerinin eğitim anlayışlarına değinelim.

5. 1. Mekke'de Kurulan Tebliğ Merkezlerinin Eğitim Anlayışı

İslâm dininin eğitim anlayışı, Allah'a imandır. Allah tarafından isteklerin gerçekleşmesi için bir takım ilkeler bulunmaktadır. Bunlar; ilim, örnek olma, samimiyet, süreklilik, sabır, bütünlük, sevgi, güven, saygı, şefkat, merhamet ve tevekküldür.⁴³⁸

⁴³³ Keyifli, a.g.m., s. 105.

⁴³⁴ Osman Sezgin, "Eğitimde Psikolojik Terbiyenin Rolü Ve İslâm'da Eğitim", *Journal of Economy Culture and Society*, S: 22, C: 0, 1988, s. 237.

⁴³⁵ Ülkü, a.g.e., s. 79.

⁴³⁶ Kandehlevî, a.g.e., s. 80.

⁴³⁷ Apak, *Ana Hatlarıyla...*, s. 237.

⁴³⁸ İrfan Başkurt, "İslâm Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S: 9, İstanbul 2002, s. 92; <http://ktp.isam.org.tr/> 03.10.2018.

Peygamberler halkasının sonuncusu olan Hz. Muhammed (S.A.V.)’e⁴³⁹ ilk inen ayet “Oku!” dur.⁴⁴⁰ Allah Teâla, okuma bilmeyen sevgili kuluna “Oku!” demesi ile ilahi olan ilmîni öğretmiştir. Her şeyi yaratan Rabbin bunu yapması, haşa bir güç değildir. Allah, Hz. Muhammed (S.A.V.)’e Risalet vazifesini verdiğinde bütün insanlara da “okumak ve öğrenmek” emrini vermiştir.⁴⁴¹ Allah’ın farz kıldığı en büyük ibadet öğretmek olmuştur. Öğretmenlik vazifesi Peygamberlere verilmiş,⁴⁴² Hz. Muhammed (S.A.V.)’de İslâm dinin ilk öğretmenidir.⁴⁴³ İnsanoğlunun kendini geliştirmesi, ilerlemesi, büyük adımlar atması için gerekli olan tek şey eğitim ve öğretimden geçmektedir.⁴⁴⁴

Hz. Muhammed (S.A.V.), gizli davet döneminde tebliğin amacına ulaşabilmesi ve insanlık üzerinde sağlam bir temelin atılması için bir teşkilat kurmuştur. Bu teşkilatın ustaları; Hz. Muhammed (S.A.V.), Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Zeyd b. Harise ve Bilal-i Habeşi’dir. Gizli davet döneminde teşkilatın çalışma merkezi Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Hane-i saadetleridir. Bu teşkilat sayesinde İslâm geniş kitlelere ulaşılacaktır.⁴⁴⁵ Ancak İslâm’ın zuhuru sırasında, Mekkeli müşrikler tarafından gelen baskılar, işkenceler, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in kendi evinden çıkıp tebliğ merkezinin yönünü Erkam’ın evine çevirmiştir.⁴⁴⁶ Hz. Muhammed (S.A.V.) Böylelikle eğitim noktasındaki sıkıntı bir süre ortadan kalkmıştır.

Hz. Muhammed (S.A.V.), ilk olarak tebliğcinin, tebliğ ettiği konuya hâkim olması, yanlışlığı doğruyu, helali haramı, hayrı şerri ayırt edecek bilgiye sahip olması ve İslâm’ı her yönüyle bilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁴⁴⁷

İslâm eğitim anlayışı bakımından Muhammed Emin Yıldırım, Erkam’ın evinde şahsiyet eğitiminin verildiğini, bunu da altı yıl boyunca inen ve o dönemlerde hala da

⁴³⁹Düzenleyen: İsmail Derin, **H. Peygamber Ve Merhamet Eğitimi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Bsk., Ankara 2012, s. 68.

⁴⁴⁰ Zapsu, a.g.e., s. 309.

⁴⁴¹ Zapsu, a.g.e., s. 313.

⁴⁴² Mehmet Çağlayan, **İslâm’da Eğitim**, Nur Basımevi, Konya t.y., s. 215.

⁴⁴³ Bakara Sûresi 129; Kayadibi, a.g.m., s. 38; İbrahim Sarıçam, “*Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı*”, (Ed: Mustafa Gençer), **Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretim**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu 2015, s. 12. Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi Ve Din Eğitimi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1988, s. 12.

⁴⁴⁴ Hüseyin Atay, “*İslâm’da Öğretim*”, s. 1.

⁴⁴⁵ Çelik, a.g.e., s. 56.

⁴⁴⁶ Arnold, a.g.e., s. 44; Yılmaz, a.g.m., s. 208.

⁴⁴⁷ Önkol, **Rasulullah’ın İslâm’a...**, s. 93.

inmekte olan Kur'an ayetlerinin incelendiğinde bu yargının rahatlıkla söylenebildiğini açıklamıştır.⁴⁴⁸

Hz. Muhammed (S.A.V.), Erkam'ın evinde üç önemli konuya öncelik vermiştir. Bunlar; Sağlam bir akide, Akli eğitim ve son olarak da Ruhî eğitimidir.⁴⁴⁹

Hz. Muhammed (S.A.V.) Erkam'ın evinde, talebelerine öğrettiği ilk basamak sağlam bir iman olmuştur. Sağlam bir imanın oluşması için de öncelikle olarak Allah'ın "Rab" ismini talebelerin bütün bedenlerinde hissetmelerini sağlamıştır.⁴⁵⁰ İkinci basamak ise Akli eğitimidir. Hz. Muhammed (S.A.V.) ashabının zihinlerini yeniden inşa etmiştir. Çünkü cahiliyenin karanlığından Allah'a sığınmış sahabenin zihninde cahilliği barındıran İslâm'a ters düşen ne varsa boşatılması gerekirdi. Boşalan zihinlerin yerini de Allah'ın mesajları oturtularak Akli eğitim tam anlamıyla sağlanmış olacaktı.⁴⁵¹ Hz. Muhammed (S.A.V.) bu yüzden sağlam bir imandan sonra zihinlerin temizliğine çok önem vermiştir.

Erkam'ın evinde akli eğitimden sonra nefsin terbiyesi yani ruhi eğitim verilmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.) bu üç önemli konuyu düzenli bir şekilde ashabında şekillendirmiştir.⁴⁵²

5. 2. Medine'de Kurulan Tebliğ Merkezlerinin Eğitim Anlayışları

Mekke'de sistematik şekilde sağlanamayan eğitim öğretim, Medine'de tam tersi şekilde karşılık vermiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed (S.A.V.), erdem bir toplumun doğması için eğitime temelden başlamıştır.⁴⁵³

Hz. Muhammed (S.A.V.) Medine'ye varmadan bir saat uzaklıktaki Kuba köyünde bir mescit yaptırmıştır. Ebu Cafer eserinde, Hz. Muhammed (S.A.V.) gelmeden önce Müslümanların mescit inşa ettiklerini ancak bu mescidin Müslüman topluluğuna değil sadece kendilerine has olduğundan bahsetmiştir. Bunun üzerine Hz.

⁴⁴⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 95-96.

⁴⁴⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 98.

⁴⁵⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 103.

⁴⁵¹ Yıldırım, a.g.e., s. 105.

⁴⁵² Yıldırım, a.g.e., s. 113.

⁴⁵³ Yılmaz, a.g.m., s. 208.

Muhammed (S.A.V.), bütün Müslümanların ibadetlerini sağlayabilecekleri Kuba Mescidini inşa ettirmiştir. Bu 18mescidin diğer mescitlerden farkı takva üzerine kurulmuş olmasıdır.⁴⁵⁴

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in, Medine'ye varmadan ilk inşa ettirdiği Kuba Mescidinde hem ibadet hem de eğitim öğretimin sağlandığı bilinmektedir.⁴⁵⁵

Medine'ye varıldığında Mescid-i Nebevî yapılmıştır. Mescid-i Nebevî üç bölümden meydana gelmektedir. Bunlar:

1. Namaz kılınan yer (harim),
2. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in eşlerinin kaldığı odalar,
3. Barınma ve eğitim öğretim için ayrılan Suffe.

Hz. Muhammed (S.A.V.), okuma yazmaya büyük önem vermiştir. Hatta Bedir gazvesindeki esirleri Suffe'de bulundurarak, Müslümanlara okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılacaklarını söylemiştir.⁴⁵⁶ Önkal, barınma hizmeti yanında Suffe'nin Kuran ve yazı yazma öğretimiyle birlikte gündüzlü yatılı bir mektep hatta bunun da ilerisi üniversite niteliği taşıdığından söz etmiştir.⁴⁵⁷ Gözütok'ta, ciddi manada ilk İslâm üniversitesinin kurulduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁸

Hz. Muhammed (S.A.V.) mescitte olmadığı zamanlarda ise ilmi yetkinliğe ulaşmış sahabelerin zaman kaybetmeden ders halkaları oluşturdukları bilinmektedir. Gözütok, örnek olarak Cabir b. Abdillâh'ın (r.a.) Mescid-i Nebevî'de bir ders halkasının olduğu ve isteyen bu ders halkasında ilim öğrenmeye gittiği bilgisini makalesinde yer vermiştir.⁴⁵⁹

Sonuç olarak İslâmiyet'in zuhuru ile Mekke ve Medine'de uygulanan eğitim anlayışı, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ilk inen "Oku" ayetinden de anlaşılacağı üzere okumaktan geçmektedir. İslâm, eğitim öğretime verdiği önemi Zümer Sûresi'nin 9'ncu ayetinde şöyle buyurmaktadır: "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?

⁴⁵⁴ Ebu Cafer, a.g.e., C: III, s. 128; İbn Sa'd, a.g.e., C: I, s. 232.

⁴⁵⁵ Yılmaz, a.g.m.,

⁴⁵⁶ Hasan, a.g.e., C: I, s. 89; Yılmaz, a.g.m., s. 210.

⁴⁵⁷ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a...*, s. 306.

⁴⁵⁸ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 183.

⁴⁵⁹ Gözütok, "Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim...", s. 182.

Gerçekten bunu ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alırlar.”⁴⁶⁰ Bu ayeti kerimeyle İslâm’ın eğitim öğretime ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Başka bir ayeti kerime şöyle buyurmaktadır: “Kendilerine ilim verilenlerin üstün dereceleri vardır.” Peygamber Efendimiz: “Ya Rab! Benim ilmimi arttır.” diye Allah’a yalvarmıştır.⁴⁶¹

5. 3. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Tebliğ Merkezlerindeki Uyguladığı Eğitimdeki Bazı Usuller

Hakikat ve iyiliğin tam anlamıyla ortaya çıkarılması adına Hz. Muhammed (S.A.V.) ve ashabının devamında yetişen nesil bu mücadeleyi daima devam ettirmiştir. Burada önemli olan husus insanın vermiş olduğu bu mücadeledeki konumu ne durumda olduğu ve nasıl olması gerektiğidir.⁴⁶² Bunun için Hz. Muhammed (S.A.V.) kendisine verilen kutsal görevi layığıyla yerine getirmek için ilk iş insanlara Kur’an’ı öğretmek olmuştur. Kur’an’ın anlaşılması ve hayata uygulanması için büyük gayret göstermiştir.⁴⁶³ Çünkü ilmin mahiyetini apaçık gösteren bir din olan İslâm dininin ilk emri “Oku!” olmuştur.⁴⁶⁴

Hz. Muhammed (S.A.V.) okuma yazma bilmeyen bir toplum olarak, “Biz, okuma, yazma ve hesap bilmeyen bir topluluğuz.”⁴⁶⁵ şeklindeki sözleri ile Kur’an’ı okumak ve anlamak adına büyük bir gayret göstermiştir.

Bu konuda Hz. Muhammed (S.A.V.) ashabına İslâm dinini tebliğ ederken bazı usuller kullanmıştır. Çünkü İslâm dininin tutunabilmesi ve sürekliliği elbette kullanılan metotlara bağlı olmaktadır.⁴⁶⁶ Hz. Muhammed (S.A.V.) kullandığı yöntemlerle İslâm’ın gelecek kuşaklara nasıl yayılacağını da göstermiş olmaktadır. Bu yönden tebliğ çalışmalarında kullanılan usul ve erkân bizlere ışık olmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in İslâm eğitiminde kullandığı bazı usuller aşağıda sırasıyla belirtilmiştir.

⁴⁶⁰ Zümer Sûresi, 9; Bkz: Araştırmamızın 2. sahifesi.

⁴⁶¹ Taha Sûresi, 114; Keskinoglu, a.g.e., s. 11-12.

⁴⁶² Başkurt, a.g.m., s. 92; http://isamveri.org/pdfdrg/D01239/2002_9/2002_09_BASKURTI.pdf 25.11.2018.

⁴⁶³ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde...**, s. 155.

⁴⁶⁴ Alâk Sûresi, 1/5, Yılmaz, a.g.m., s. 219; Bakara Sûresi 129; Kayadibi, a.g.m., s. 38; İbrahim Sarıçam, “*Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı*”, (Ed: Mustafa Gençler), **Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretim**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu 2015, s. 12.

⁴⁶⁵ Buhari, Savm, 13.

⁴⁶⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 217.

5. 3. 1. Sevgi

Hız. Muhammed (S.A.V.) eğitim verirken hiçbir şekilde insanlara zorlayıcı bir şekilde eğitim sunmamıştır. Karşısındaki insanı incitmeden, kırmadan eğitimi sürdürmüş ve sonunda aldıkları eğitimin mükâfatını bildirmiştir.⁴⁶⁷

Hız. Muhammed (S.A.V.) eğitim öğretim safhasında ilk olarak gönülden severek, sevdirek gerçekleşeceğini çok iyi anlayan birisi olmuştur. Bu yüzden karşılıklı sevgi üzerine oturtmuştur. Çünkü seven insan karşısındaki kişiyi muhatabına alır, onun anlattıklarını gönülden dinler ve kabul eder. Hız. Muhammed (S.A.V.)’de tam olarak ashabına Allah’ın kitabını anlatır ve yaymaya çalışırken sevgi ilkesini ashabının gönüllerine adeta bir nakış gibi işlemiştir.⁴⁶⁸ Hız. Muhammed (S.A.V.): “İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Size birbirinizi seveceğiniz bir yol göstereyim mi? Aranızda selamı yayınız.”⁴⁶⁹

Hız. Muhammed (S.A.V.) sevginin ne kadar büyük bir etken olduğunu ve en önemlisi imanın sevginin elinde olduğunu göstermiştir. Bunun içinde Dârü’l-Erkam’da yetişen genç sahabeye sevginin karşılıklı oluşması ve bu sevgi ortamının da süreklilik arz etmesi için talebelerine sevginin nasıl olması gerektiğini göstermiştir.⁴⁷⁰

5. 3. 2. Güven, Samimiyet ve Süreklilik

Sevgi ile birlikte karşılıklı güven duygusu eğitim hususunda olmazsa olmazı olarak bilinmektedir. Çünkü bir muallim olan Hız. Muhammed (S.A.V.)’in Allah’ın ilmine mazhar olmak isteyenler kafalarında soru işaretleri ve şüphenin bulunması durumunda başarı imkânsız hale gelebilmektedir. Bu yüzden güven duygusu önemli bir etken halini almaktadır. Hız. Muhammed (S.A.V.) bir muallim olarak toplumda zaten güvenilir Muhammed olarak bilinmektedir. Hatta İslâm uğrındaki mücadeleler karşısında duran müşrikler dahi Hız. Muhammed (S.A.V.)’e Muhammedü’l-Emin demekten kaçınmamışlardır. Güvenilirliği doğrultusunda toplumu etkisi altına bırakması, eğitim öğretim safhasında talebelerine karşı yaptığı sohbetlerde

⁴⁶⁷ Hasan, a.g.e., C: I, s. 207; Yılmaz, a.g.m., s. 217.

⁴⁶⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 187.

⁴⁶⁹ Müslim, a.g.e., C:I, s.114; Yıldırım, a.g.e., s. 187.

⁴⁷⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 187.

talebelerin duruşunu da ona göre şekillendirmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.)’e duyulan güven ile tebliğ merkezlerindeki kalabalığın artışının da artmasını ve Allah’ın kitabının öğretilmesini ve yayılmasını sağlamıştır.⁴⁷¹

Güven duygusu beraberinde samimiyeti de getirmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.): “Din samimiyettir”⁴⁷² sözleri ile samimiyetin ne derece önemli olduğunu belirtmiştir. Samimiyet üzerine kurulmuş bir dinin, muhatapların yaklaşımının da samimiyet üzerine şekillenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada samimiyetin olduğu yerde muhataba da olumlu sonuç tesir edecektir.⁴⁷³

Hz. Muhammed (S.A.V.) samimiyet noktasında Erkam’ın evinde yaptığı sohbetlerde aklın gereği olan sorgulayıcı anlayışını talebelerine vermiştir.⁴⁷⁴ Hz. Muhammed (S.A.V.) bir düşünce ortaya koyduğu zaman talebeler hep birden O’na: “Ey Allah’ın Resulü! Bu görüş senin kendi düşüncen mi? Yoksa Allah’ın bir emri ya da gelen bir vahiy mi?”⁴⁷⁵ şeklinde soruların yöneltilmesi Hz. Muhammed (S.A.V.)’in talebelerine vermiş olduğu rahatlığın bir göstergesidir.⁴⁷⁶

Hz. Muhammed (S.A.V.) zorlu bir görevin içerisinde olduğu bilincini daima üzerinde taşımıştır. Eğitim faaliyetlerini sürdürürken insanlara İslâm’ın gereklerini bıkmadan, usanmadan ve durmadan hatırlatarak yapılan süreklilik usulü ile hareket etmiştir. Bu zorlu süreçte yaşanan olumsuzluklara karşı talebelerin yılmaması ve işlerinde süreklilik arz etmeleri onlara tebliğ işlerini daha rahat sergileyecekleri ve İslâm dinini kabul eden, onlara evlerini açan Medine’yi kazandırmıştır.⁴⁷⁷

5. 3. 3. Sabır

Hz. Muhammed (S.A.V.) talebelerini sabır çerçevesinde yetiştirmiştir. Çünkü yaşanan zorluklar ancak Allah’ın vereceği sabır ile üstesinden gelinip başarıya ulaşacaktır. Hz. Muhammed (S.A.V.) bir muallim olarak talebelerine sabrın anlaşılabilirliğini hayatını ortaya koyarak göstermiştir. Allah Resulü: “Sabır ile birlikte

⁴⁷¹ Hasan, a.g.e., C: I, s. 101; Yıldırım, a.g.e., s. 185.

⁴⁷² Müslim, İman, 95; Yıldırım, a.g.e., s. 189.

⁴⁷³ Yıldırım, a.g.e., s. 189; Yılmaz, a.g.e., s. 217.

⁴⁷⁴ Yılmaz, a.g.m., s. 217.

⁴⁷⁵ İbn Sa’d, a.g.e., C: II, s. 15; İbn Hişam, a.g.e., C: I, s. 620.

⁴⁷⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 191-192.

⁴⁷⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 193.

zafer, sıkıntı ile birlikte kurtuluş, zorluklarla birlikte kolaylıklar vardır” sözüyle bu yolda yürüten, mücadele eden ashabına sabır ile hareket edilip sabrın sonunda huzur ve saadet kapılarının açılacağını anlatmıştır. Bu yolda daima sabırlı olunması gerektiğinden bahsetmiştir. Talebelere bu bilinç aşıl原因arak eğitim öğretim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁷⁸

5. 3. 4. Tevhid

İslâm eğitimini diğer bütün eğitim sistemlerinden ayıran en önemli özellik, bütün aleme Tevhid yani bir bütünün parçası olarak bakabilmeyi göstermiş olmasıdır. Eğitim sistemindeki bu temel anlayış ilk olarak Tevhid ilkesi üzerine kurulmuştur. Ancak İslâmî eğitim bütüncül yaklaşımı yani Tevhid anlayışını temel almaması durumunda yeryüzündeki barış ortamının ve Allah’a olan teslimiyet gerçekleşmiş olamayacaktır.⁴⁷⁹ Bu yüzden Hz. Muhammed (S.A.V.) Dar’ül-Erkam’da ilk olarak bu temel ilkeyi Tevhid anlayışını ashabına aşılamıştır. Dolayısıyla işin özü Tevhid anlayışı yeni başlamış bir çekirdek kadroda en güzel şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.) ilk talebelerine cehaletin her türlü düşüncesini yıktırıp, yeniden bir toplumun inşa sürecini adım adım öğretmiştir. Talebelerin yol göstericileri “La ilahe...” derken La’ nın neleri yok ettiğini çok açık bir şekilde öğrenmişlerdir. İslâm, Tevhid inancının ve şirkin hiçbir şekilde aynı ortamda olamayacağını anlatmıştır. Bu şekilde ilk talebeler sağlam bir akide ile eğitilmişlerdir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ İmran Suresi, 3; Hasan, a.g.e., C: I, s. 205; Yılmaz, a.g.m., s. 217; Yıldırım, a.g.e., s. 194.

⁴⁷⁹ Başkurt, a.g.m., s. 92-93.

⁴⁸⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 99.

SONUÇ

İslâm öncelikli olarak bizi yaratanın kim olduğunu anlamamızı ve onu hayata aktarmamızı ön görmüştür. İslâm, doğru yolu bulmamızda bizlere rehber olarak gönderilmiş ve bu rehberin de öğreticisi Hz. Muhammet'tir.

Hız. Muhammed (S.A.V.)'e Peygamberliğin gelişı ile üzerine büyük bir görev verilmiştir. Hız. Muhammed (S.A.V.)'in görevi, cehaletin içinde kaybolmuş nesli Allah'ın kitabı üzerine doğru yolu bulmalarını sağlamak üzerine olmuştur. İlk inen ayet "Oku!" ile çalışmalara başlanacaktır. Okumak ile başlanmıştır çünkü cehaletin içinde beli bükülmüş bir milletin doğrulabilmesi ancak okuyarak gerçekleşecektir. Ancak, bu süreci Hız. Muhammed (S.A.V.) gizli bir şekilde sürdürmüştür. Çünkü cahiliye toplumu bir anda yeni bir dine hazır değildi. Bu yüzden öğretici teşkilatını yavaş yavaş büyüterek ta ki Allah'tan gelen mesaj ile gizli olan davet aleni davete çevrilecektir. Hız. Muhammed (S.A.V.)'in tebliğı ile Mekke'de Müslümanların sayıları günden güne artmaya başlamıştır. Bunun üzerine Cebrail aracılığı ile aleni davetin yapılması uygun görülmüştür.

Hız. Muhammed (S.A.V.), vahiy inmeye başladığı zamandan itibaren Allah'ın mesajlarını kalemle yazmaya büyük özen göstermiştir. Bu yüzden yazma görevini üstlenecek vahiy kâtipleri belirlemiştir. O dönem içerisinde okuma yazma bilenlerin sayısı da oldukça azdır. Ancak çok geçmeden bu ihtiyacı karşılayacak sayıya ulaşmıştır.

Hız. Muhammed (S.A.V.) ilk tebliğ çalışmalarını hane-i saadetlerinde başlatmıştır. Bir süre ailesi ve dostlarına Allah'ın mesajlarını buradan duyurmuş, sonraki safhada evin insanları ağırlamasındaki yetersizliği ve müşrikler tarafından da duyulması üzerine kendilerini daha rahat edebilecek bir yer bulmaya karar verilmiştir. Karar verilen ev Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evidir. Erkam'ın evinin merkezi bir konumda yer alması dışarıdan gelen yabancılara da İslâm'ı anlatabilme imkânını tanımıştır. Erkam'ın evi İslâm tarihinde, ilk eğitim öğretimin yapıldığı yer olarak kabul edilmiştir. Verdiğimiz ilk örnek Erkam'ın evi olmuştur. Hız. Muhammed (S.A.V.)'in Mekke'de çalışmalarını sürdürdüğü bu evde cehaletin içinden çıkmış insanları kısa

bir süre içerisinde eğiterek parlayan bir yıldız haline getirmiştir. Darü'l-Erkam diğer eğitim kurumlarının ortaya çıkışında bir model olmuştur.

Bununla birlikte eğitim öğretimin evlerdeki işleyişinin zorlandığı durumda, eğitim öğretim aksamaması için mescitler ve Küttâb da arka arkaya gelmiştir. Mekke'de müşriklerin baskıları, Müslümanların ibadetlerini ve eğitim öğretim ihtiyaçlarını daha rahat edecekleri yeni yerlerin keşfini doğurmuştur. Müslümanlar Mekke'den sonra yeni bir toplum inşasını Medine'de gerçekleştirmişlerdir. Ancak Medine Mekke'ye nazaran daha elverişli olması, eğitim noktasında Müslümanları daha ileri seviyelere taşımasında kolaylık sağlamıştır. Medine'ye hicret etmeleri ile birlikte eğitim öğretim noktasında inşasına en büyük çalışma Medine'de adeta yatılı bir üniversite temellerinin atıldığı Mescid-i Nebvî'nin içindeki Suffa bölümünde görmektediriz. Mescid-i Nebvî'de ibadet işlerinin görülmesi Suffa'da ise eğitim öğretim hizmeti görülmektedir. Böylelikle anlaşılan o ki Hz. Muhammed (S.A.V.) başlarda aynı hizmetin verildiği bu iki ayrı kurumu ibadet ve eğitim öğretim şeklinde ayırmıştır. Buradan eğitim öğretime verilen değeri bir kez daha anlamış bulunmaktayız.

Allah'ın Hz. Muhammed (S.A.V.)'e vermiş olduğu ilim doğrultusunda ve öğreticilik vasfı ile cahil bir toplumun kötü alışkanlıklarının terk edilmesinde ve güzel olan şeylere beraberinde iyiliğe doğru yönlendirmesinde tebliğ merkezlerinin önemi büyüktür. Çünkü Hz. Muhammed (S.A.V.) bu merkezlerde ilimden tamamen yoksun kalmış bir topluma eğitim ve öğretim ile yeni insan topluluklarının inşasını bu merkezlerde dikmiştir. Tebliğ merkezleri, İslâm'ı en güzel şekilde temsil eden Hz. Muhammed (S.A.V.)'in muallimliği ile topluma ilmin ışığında nasıl ilerlendiğini ve imanların yüreklere nasıl bir nakış gibi işlendiğini dillerden düşürülmeyen ashabı ile göstermiştir. Tebliğ merkezleri zaten günümüze ışık tutması açısından kurulmuştur. Temeli İslâm olan, bu temeli de okuyarak sağlamlaştıran bir sahabe, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in eğitim merkezlerindeki anlayışı olan “kötü olan her şeyden uzak, iyilikten ise şaşılması” durumu ile Allah'a nasıl yaklaşılr onu en bariz bir şekilde göstermiştir.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

1. Ana Kaynaklar

Burhanuddin ez-Zernuci. (t.y.). *Ta'lim'ül-Müteallim (İslâmda Eğitim Öğretim Metodu Metin/Tercüme/Şerh)*. (Çev: Y. V. Yavuz). Bursa: İlim Ve Kültür Yayınları.

Gazali (1993). *İhyâu 'Ulûmi'd-din*, (Ter: Mehmet A. Müftüoğlu). C: I. İstanbul: Tuğra Neşriyat.

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya. (2013). *Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fetihleri)*. (Ter: M. Fayda). İstanbul: Siyer Yayınları.

el-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed İbn İsmail. (1987). *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, (Ter: M. Sofuoğlu), C: II. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Haşimî el-Basrî. (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: M. K. Yılmaz). C: I. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: M. Polat). C: II. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: H. Akdemir, M. V. Şahinalp, A. Bakkal). C: III. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: A. Elmalı, M. Akbaş). C: IV. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: M. V. Şahinalp, H. Akdemir). C: V. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: A. Yıldız, A. Erdoğan, H. Akdemir, M. K. Yılmaz, V. Kasar). C: VI. İstanbul: Siyer Yayınları.

_____ (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*. (Çev: M. Akbaş, Y. Z. Keskin). C: X. İstanbul: Siyer Yayınları.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Fida. (2016). *El-Kâmil Fi't-Tarih*. (Ter: A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, Y. Apaydın, A. Köşe). C: II. İstanbul: Ocak Yayıncılık.

_____ (1991). *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*. (Çev: M. B. Eryarsoy). C: II. İstanbul: Bahar Yayınları.

- İbn Haldun, (2009). *Mukaddime*. (Haz: S. Uludağ). C: II. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbnu Hacer, el- Askalânî Şihabüddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. (2011). *el-İsabe-Seçkin Sahabeler*. (Ter: S. Erdoğan). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik. (1971). *Haz. Muhammed (S.A.V.)'in Hayatı (es- Siretü'n-Nebeviyye)*. (Çev: İ. Hasan, N. Çağatay). C: I. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbnü'l-Kesir, Ebu'l-Fida El-Hafız. (t.y.). *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*. (Çev: M. Keskin). C: II. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- _____ (t.y.). *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*. (Çev: M. Keskin). C: III. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- _____ (t.y.). *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*. (Çev: M. Keskin). C: V. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kahraman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (Hazırlayanlar). (2016). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Malik b. Enes. (2009). *Muvatta Hadisleri*. (Haz: A. Çelik). Konya: Konevi Yayınları.
- Mevlana Şibli. (1977). *Asr-ı Saadet (İslam Tarihi)*. (Ter: Osman Zeki Mollamehmedoğlu), (Mütercim: Ömer Rıza Doğrul). C: I. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Müslim b. el-Haccac, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Neysaburi. (1988). *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, (Ter: M. Sofuoğlu). C: I. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- _____ (1988). *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, (Ter: M. Sofuoğlu). C: II. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Şeyh Abdurrahman Bin Yusuf. (t.y.). *İmadü'l-İslâm (Büyük İslam İlmihali)*. (Sad: Mehmet Rahmi). İstanbul: Sağlam Kitapevi.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. (t.y.). *Tarih-i Taberî*, (Ter: M. F. Gürtunca). C: III. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Varol, M. A. (2006). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Madve Yayınları.

2. Tetkik Eserler

- Akıncı A. C. (1985). *Peygamberler Tarihi*, C: VIII. İstanbul: Sinan Yayınevi.
- Apak, A. (2016). *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1*. İstanbul: Ensar Yayınları.

- Arıkan, H. (t.y.). *Muhtasar İslâm Tarihi Siyer-i Nebi (Peygamber Efendimizin Hayatı)*. (7. Baskı). İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Arnold, T. W. (1971). *İntişar-ı İslâm Tarihi*. (Çev: H. Gündüzler). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Baltacı, C. (2014). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Baktır, M. (1984). *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Bilgin, B. (1988). *Eğitim Bilimi Ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bodley, R. V. C. (t.y.). *Tanrının Elçisi Hazreti Muhammed*. (Çev: S. Yazıcıoğlu). İstanbul: Nebioğlu Basımevi.
- Cenk, K. (2013). *571-1071 İslâm Tarihi*. Ankara: Öztepe Matbaacılık.
- Çağlayan, M. (t.y.). *İslâm'da Eğitim*. Konya: Nur Basımevi.
- Çelebi, A. (1983). *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*. (Ter: A. Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi.
- Çelikkol, Y. (2014). *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Çelik, M. (1991). *Darü'l Erkam Darün Nedve Çarpışması*. İstanbul: Ölçü Yayınları.
- Çelik, A. (2013). *Din Eğitimi Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Derin, İ. (Düz.). (2012). *H. Peygamber Ve Merhamet Eğitimi*. (2. Bsk.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Esad, M. (1965). *İslâm Tarihi*. (Çev: S. Irmak). C: I. y.y.: Tan Matbaası.
- Gözütok, Ş. (2017). *H. Peygamber Döneminde Eğitim Ve Öğretim*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Hasan İ. H. (1991). *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C: I. İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- Hizmetli, S. (1991). *İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İşleyen, A. (2013). *Siyer 1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme.
- Kandehlevî, M. Y. (2016). *Hayâtü's-Sahâbe (Peygamberimiz Ve İlk Müslümanların Hayatı)*. (Ter: H. Okur). C: I. İstanbul: Semerkand Yayınları.

- Kayaoğlu, İ. (1985). *İslâm Kurumları Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Keskinöğlu, O. (1985). *İslâmda Eğitim Ve Öğretim*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Kara, H. & Kara, A. (2017). *Ashab-ı Suffe (Peygamber Okulunun Yıldızları)*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1983). *Ana Hatları İle İslâm Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Köksal, M. A. (1966). *İslâm Tarihi- Hz. Muhammed (S.A.V.) Ve İslâmiyet (Mekke Devri)*. Ankara: Öğretmenler Matbaası.
- _____ (1987). *İslam Tarihi (Hz. Muhammed ve Ataları)*. C: I. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- _____ (2001). *İslâm Tarihi- Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) Aleyhisselam Ve İslâmiyet (Medine Devri)*. C: III. İstanbul: Köksal Yayıncılık.
- Lings, M. (1994). *Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Hayatı*. (Çev: N. Şişman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mantran, R. (1981). *İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*. (Çev: İ. Kayaoğlu). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Mahmud, S. F. (1962). *İslâm Tarihi*. (Çev: A. Kevenoğlu, A. Sümer). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Önkal, A., Apak, A. & Erul, B. (2015). *Hz. Peygamberin İzinde*. (Ed: B. Erul). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Önkal, A. (2016). *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı H. & Demir, M. (Editörler). (2015). *Hadislerle İslâm*. C: I. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- _____ (2015). *Hadislerle İslâm*. C: II. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Rahman, A. (1996). *Siret Ansiklopedisi*. C: I. İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Sırma, İ. S. (t.y.). *İslâm Öncesi Mekke Dönemi Ve Hz. Muhammed (S.A.V.)*. (10. Baskı.) İstanbul: Beyan Yayınları.

- Suruç, S. (2016). *Kâinatın Efendisi Peygamberimiz 'in Hayatı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Şeker, M. (2007). *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ülkü, H. (1977). *İslâm Tarihi (Başlangıçtan Günümüze İslâm Tarihi)*. İstanbul: Çile Yayınları.
- Yazıcıoğlu, A. B. (2015). *Envârü'l-Aşıkîn (Hak Aşıklarının Nurları)*. (Sad: Y. Sevimli). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Yücel, İ. (2006). *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, M. E. (2016). *Nebevi Eğitim Modeli Darü'l-Erkam (Vahyin Nuzül Sürecinde Şahsiyet Eğitimi)*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. (Ed: Kenan Seyithanoğlu). C: I. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Zapsu, A. (2006). *Büyük İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (S.A.V.) Dönemi)*. İstanbul: Risale Yayınları.

2. a. Kitap Bölümü

- Sarıçam, İ. (2015). Türk-İslâm Tarihinde Yükseköğretimin Arka Planı. (Ed: M. Gençer), *Türk İslâm Tarihinde Yükseköğretim* (s. 12). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2015). İlk Müslüman Toplumda Bir Arada Yaşama Tecrübesi. (Der: A. Demircan), *Yeni Bir Toplum İnşası* (s. 30). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2015). Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi. (Ed: M. Köylü, N. Altaş), *Din Eğitimi* (s. 23). İstanbul: Ensar Neşriyat.

2. b. Elektronik Kitaplar

- Sarıçam, İ. (2005). *İlk Dönem İslâm Tarihi*, (Ed: M. Fayda). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını. 20/11/2018 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=WtzaTWk1bzYC&pg=PA70&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.
- Gözütok, Ş. (2014). *Resulullah Döneminde Eğitim Ve Öğretim*. İstanbul: Nesil Yayınları. 25/10/2018 tarihinde https://books.google.com.tr/books/about/Resulullah_Döneminde_Eğitim_ve_Öğret.html adresinden erişilmiştir.

2. c. Yayın Yılı ve Yazarı Belli Olmayan Elektronik Kitap Bölümü

(t.y.) İslâm Medeniyetinde Eğitim Geleneği. (Ed: A. Demircan, M. Akgündüz), *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Siyer Yayınları. 21/11/2018 tarihinde
<https://books.google.com.tr/books?id=kcVVDwAAQBAJ&pg=PT505&lpg=PT505&dq=hz.+muhammedin+evinde+İslâm&source=bl&ots=4w0ZsnQ18c&sig=koaSTNzra460a7Jb2Kv2hA1o0gc&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwirhpLN0bHeAhW0sqQKHdEqA4sQ6AEwEXoECACQAQ#v=onepage&q=hz.%20muhammedin%20evinde%20İslâm&f=false> adresinden erişilmiştir.

B. Makaleler

Atay, H. (1979). İslâm'da Öğretim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, C: XXIII, s. 7.

_____ (1957). İslâm'dan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik Ve Yayılışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, C: VI, s. 80.

Azizova, E. (2012). Vadi'l-Kura. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXXXII, s. 421.

Ağırman, M. (2007). Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 27, C: 0, s. 102.

Boleli, N. (Ocak 2007). Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar Ve Tesbitleri. *Şarkiyat Mecmuası*, S: 11, C: 0, s. 3.

Bozkurt, N. (1993). Dârülhadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: VIII, s. 528.

_____ (2003). Medine. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C: XXVIII, s. 305.

Çağrııcı, M. (2002). Kur'an Kursu. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXVI, s. 423.

_____ (2005). Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXX, s. 444.

Çetin, O. (2016). Kulsüm b. Hidm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: II, s. 103.

Dartman, B. (2009). Yazının Keşfi Konusuna Dini Metin Ve Arkeolojik Bulgular Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sa: 41, C: XVI, s. 2.

Erul, B. (2013). Zeyd b. Hârise, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXXXIV, s. 319.

- Fayda, M. (1992). Bedevî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: V, s. 311-312.
- _____ (1994). Ebû Bekir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: X, s. 102.
- Fırlalı E. R. (1993). Darünnedve. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: VIII, s. 556.
- Gözütok, Ş. (2005). İslâm Ve İlim. *Dini Araştırmalar*, S: 22, C: VIII, s. 78.
- _____ (Ocak 2006). İslâm Eğitim Tarihinde Müessesecilik. *Dini Araştırmalar*, S: 26, C: IX, s. 25.
- _____ (Eylül-Aralık 1998). Resulullah (s.a.v.) Döneminde İlköğretim Kurumları Ve İşlevleri. *Dini Araştırmalar*, S: 2, C: I, s. 1.
- Güner, A. (1994). Dumetü'l-Cendel. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: X, s. 1.
- Hizmetli, S. (1997). İslâm Ve Değişim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, C: XXXVII, s. 90.
- Kayadibi, F. (Ocak 2001). İslâm Dini'nin Eğitim Ve Öğretime Verdiği Önem. *Darulfunun İlahiyat*, S: 4, C: 0, s. 33.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim Ve Din Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, C: XIII, s. 118.
- Kuzgun, Ş. (1997). Hanîf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XVI, s. 34.
- Külekçi, C. (Ocak 2014). Mekke'nin Siyasal Yapısının Oluşum Sürecinde Kusay b. Kilâb. *Şarkiyat Mecmuası*, S: 24, C: 0, s. 107.
- Önkâl, A. (1992). Beytülmidrâs. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: VI, s. 95.
- _____ (1992). Bekir b. Vail. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: V, s. 362.
- _____ (1995). Erkam b. Ebü'l-Erkam. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XI, s. 305.
- Öymen, H. R. (1963). İslâmiyet'te Eğitim Ve Öğretim Hareketleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, C: XI, s. 67.
- Özel, A. (2003). Mâlik b. Enes. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C: XXVII, s. 506.
- Palabıyık, M. H. (2007). Cahiliye Dönemi Ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma Yazma Faaliyetleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 27, C: 0, s. 45.
- Söylemez, M. (Mayıs-Ağustos 2002). İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim Ve Öğretim Faaliyetleri. *Dini Araştırmalar*, S: 13, C: V, s. 58.

- Sezgin, O. (1988). Eğitim’de Psikolojik Terbiyenin Rolü Ve İslâm’da Eğitim. *Journal of Economy Cultere and Society*, S: 22, C: 0, s. 237.
- Tülücü, S. (2013). Züheyr b. Ebu Sülâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: XXXIV, s. 541.
- Yılmaz, Y. (Ocak-Haziran 2012). Hz. Peygamber Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış. *Dini Araştırmalar*, S: 40, C: XV, s. 204.
- Yıldız, H. D. (1991). Arabistan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: III, 254.

1. Elektronik Ortamdan Alınmış Makaleler

- Başkurt, İ. (2002). İslâm Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S: 9, s. 92. 20/11/2018 tarihinde http://isamveri.org/pdfdrg/D01239/2002_9/2002_09_BASKURTI.pdf adresinden erişilmiştir.
- Osmanoğlu, C. (t.y.). İslâm Eğitim Kavramı Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, S: 2, s. 56. 08/11/2018 tarihinde http://dem.org.tr/dem_dergi/3/dem3mak10.pdf adresinden erişilmiştir.

C. Tezler

- Eğilmez, M. (1998). “*Kitâbu İkâzi’l- Gâfil Bi Sireti’l- Meliki’l-Âdil Nureddin Eş-Şehîd*”. Basılmamış Doktora Tezi. Niğde Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bodur, E. (1994). *Dârü’l-Erkam*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaynak, D. (2007). *Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Eğitim Faaliyetleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

D. Sözlükler

- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Sami, Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

E. Görsellerin Alındığı Elektronik Kaynaklar

URL-1, <http://www.globalbilgiler.com/2016/05/darun-nedve-nedir.html>
19.11.2018.

URL-2, <http://www.İslâmveihsan.com/peygamber-efendimizin-devesinin-coktuguyer.html> 19.11.2018.

URL-3, <http://mekkemedineumre.com/mescidi-nebevi/> 19.11.2018.

EKLER

EK 1 HARİTALAR

HARİTA 1 : İSLÂMİYET'TEN EVVEL ARABİSTAN

HARİTA 2: ARABİSTAN YARIMADASI

HARİTA 3: CAHİLİYE DÖNEMİNDE MEŞHUR ARAP PAZARLARI

HARİTA 4: DÂRÜ'L-ERKAM'IN KROKİSİ

HARİTA 5: MESCİD-İ NEBEVİ'NİN MUHTEMEL KROKİSİ

EK 2 RESİMLER

RESİM 1: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN MEKKE'DE YAŞADIĞI EVİN SONRADAN YAPILMIŞ RESMİ

RESİM 2: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN DOĞDUĞU VE YİRMİ BEŞ YAŞINA KADAR YAŞADIĞI SOKAKTAN BİR GÖRÜNTÜ

RESİM 3: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN İNZİVAYA ÇIKTIĞI HİRA MAĞARASINDAN GÖRÜNTÜ

RESİM 4: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'E VAHYİN GERÇEKLEŞTİĞİ HİRA MAĞARASI TEPESİNDEN BİR GÖRÜNTÜ

RESİM 5: DÂRÜ'L-ERKAM'IN GÜNÜMÜZDEKİ HALİ

RESİM 6: DÂRU'N-NEDVE'NİN GÖRÜNTÜSÜ

RESİM 7: AKABE BİATININ YAPILDIĞI YERDEN BİR GÖRÜNTÜ

RESİM 8: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN VE HZ. EBU BEKİR'İN
MEDİNE'YE HİCRETİNDEN ÖNCE GERÇEKLEŞEN
MÜŞRİKLERDEN KORUNMAK İÇİN ÜÇ GECE KALDIKLARI SEVR
MAĞARASINDAN İKİ GÖRÜNTÜ

RESİM 9: KUBÂ MESCİDİNDEN BİR GÖRÜNTÜ

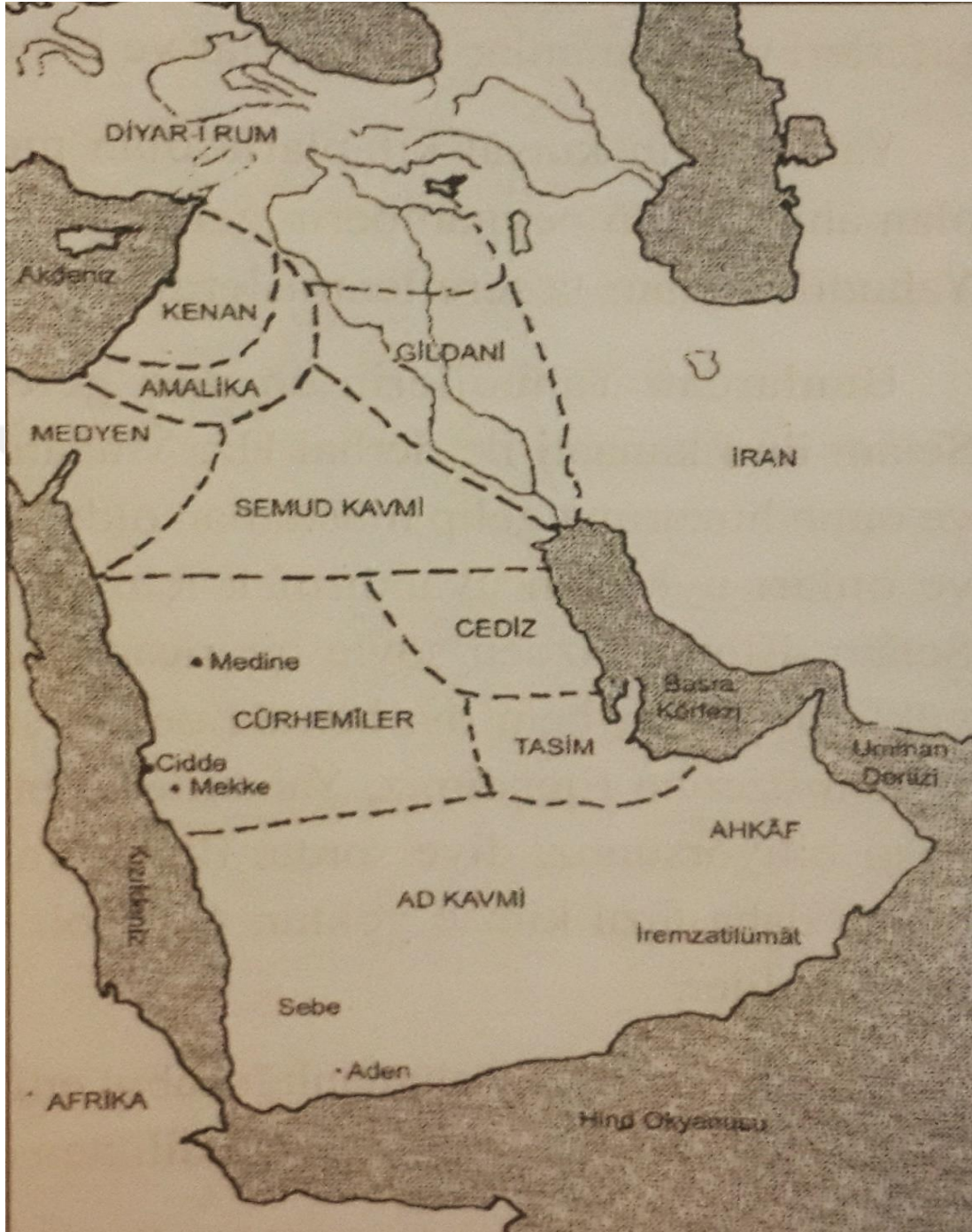
RESİM 10: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN DEVESİNİN ÇÖKTÜĞÜ İLK
YERİN GÖRÜNTÜSÜ

RESİM 11: HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN MEDİNE'YE VARDIĞINDA
MİSAFİR OLARAK KALDIĞI İLK EV

RESİM 12: MESCİD-İ NEBEVİ'YE AİT TASVİR

RESİM 13: MESCİD-İ NEBEVİ'NİN GEÇMİŞTEKİ HALİNİN TASVİRİ
VE ŞİMDİKİ HALİNİN GÖRÜNTÜSÜ

Harita 1: İslâmiyet'ten Evvel Arabistan⁴⁸¹

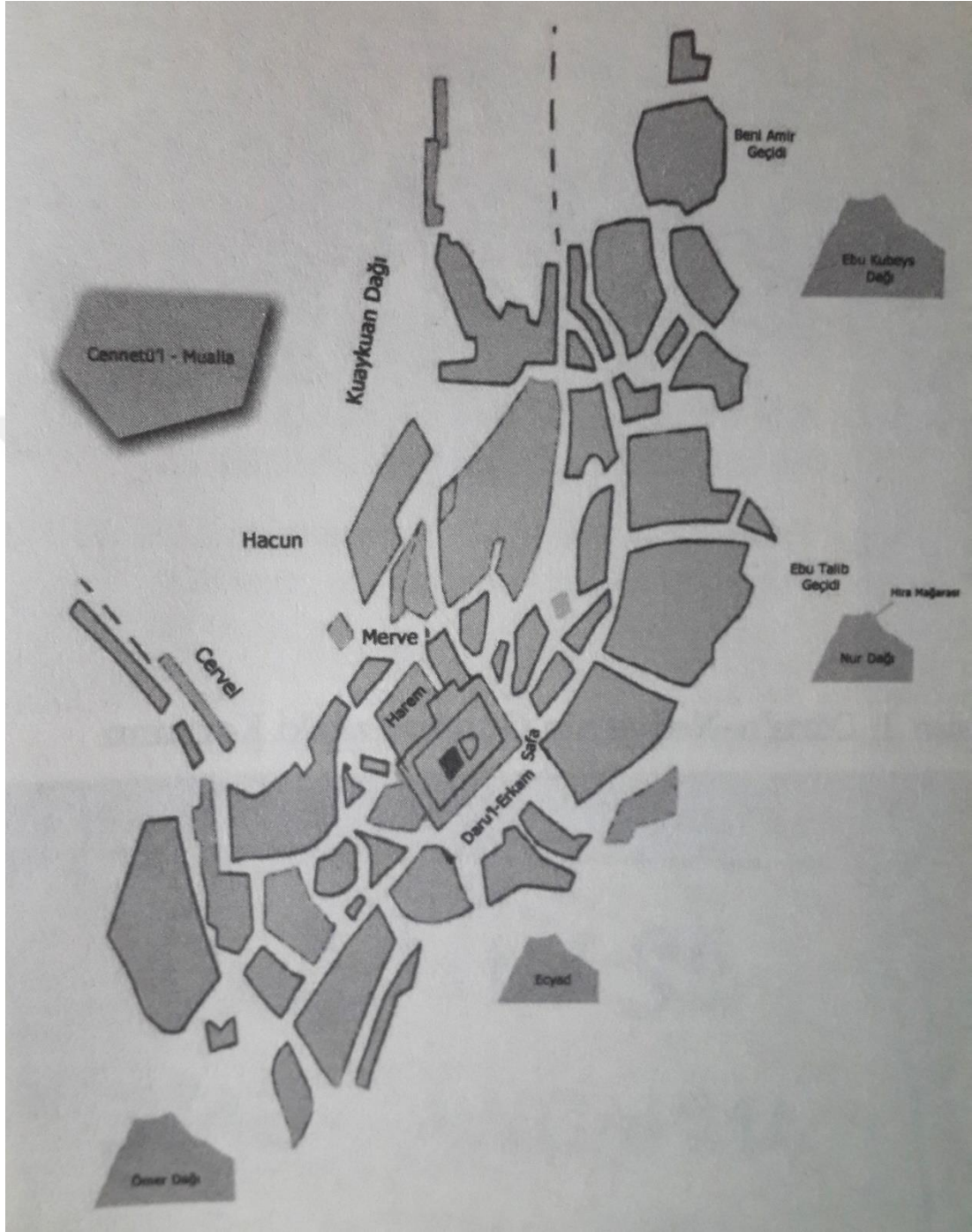

⁴⁸¹ Zapsu, a.g.e., s. 161

Harita 2: Arabistan Yarımadası

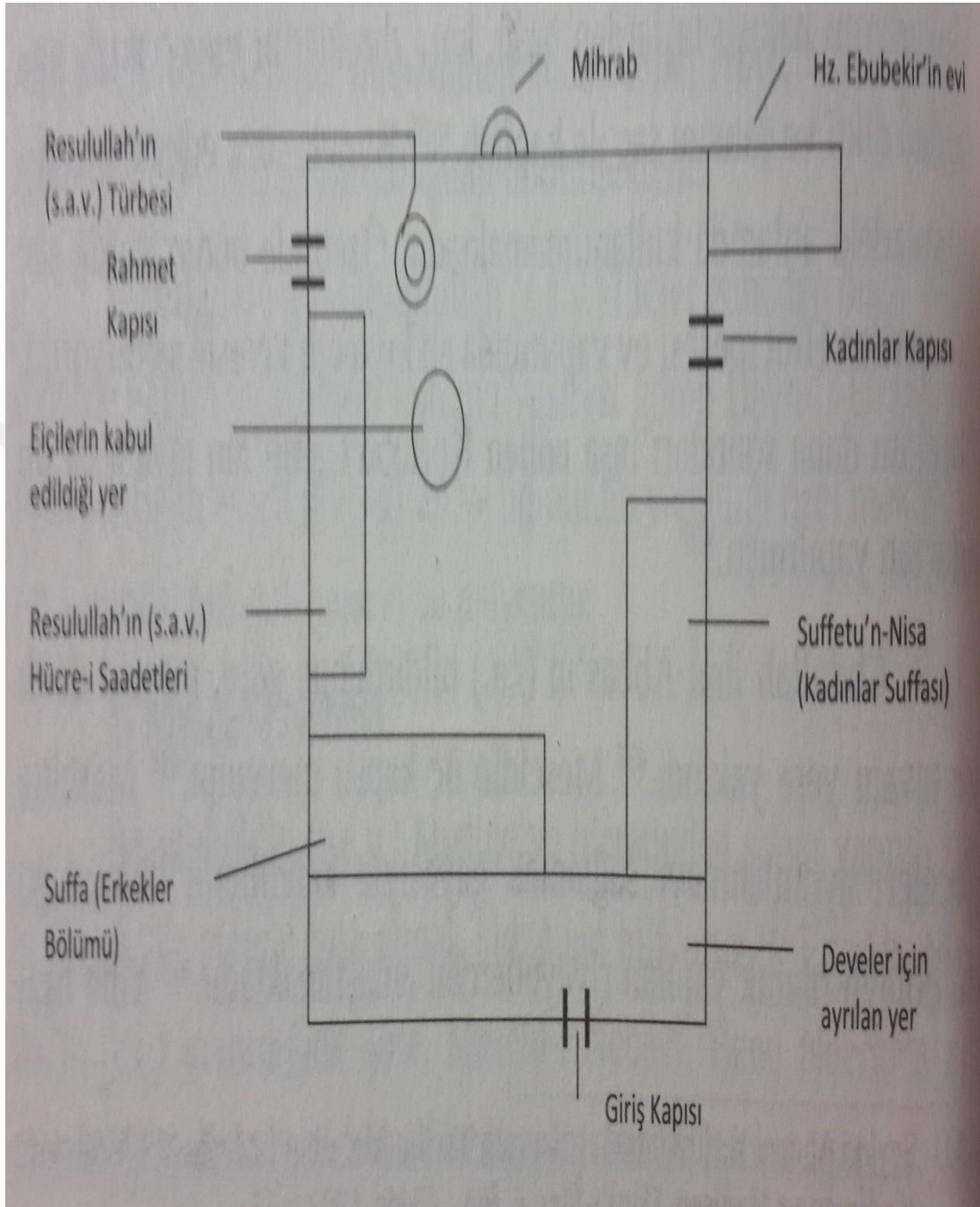

Harita 4: Dârü'l-Erkam'ın Krokisi⁴⁸³

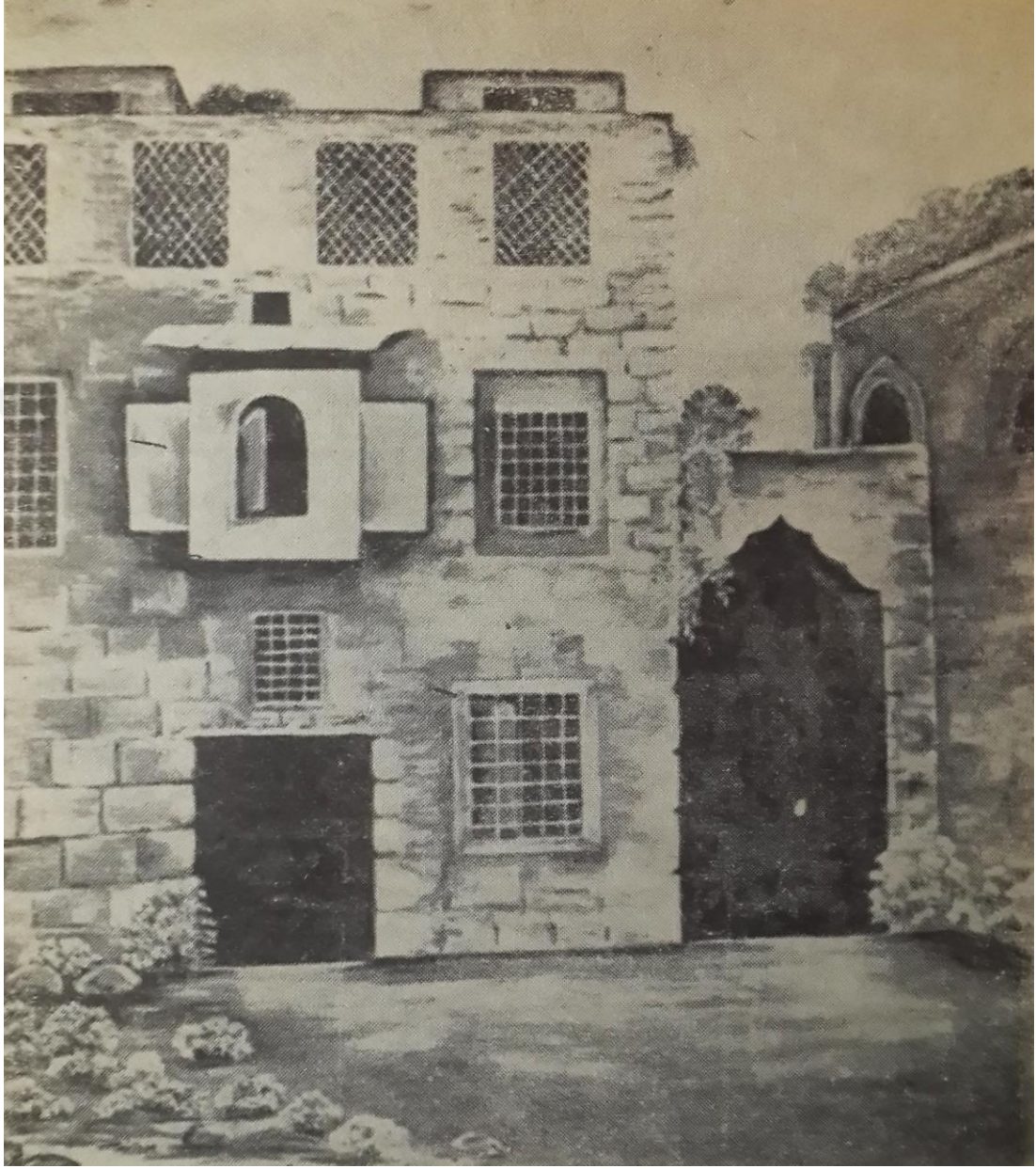
⁴⁸³ Yıldırım, a.g.e., s. 209

Harita 5: Mescid-i Nebevî'nin Muhtemel Krokisi⁴⁸⁴

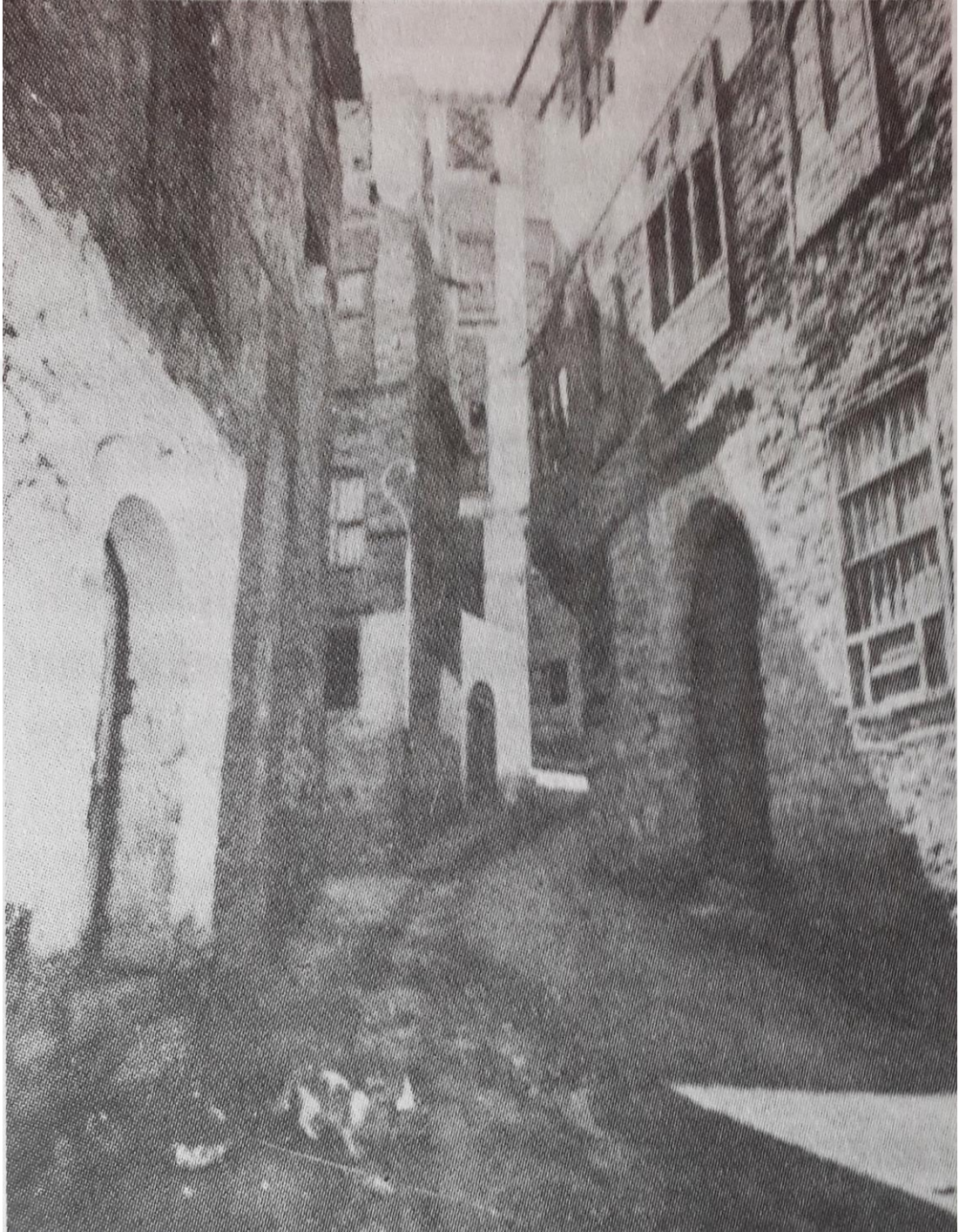
⁴⁸⁴ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde ...**, s. 132.

Resim 1: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mekke'de Yaşadığı Evin Sonradan Yapılmış Resmi⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ Mahmut Esat, a.g.e., C: I, s. 400

Resim 2: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Doğduğu Ve Yirmi Beş Yaşına Kadar Yaşadığı Sokaktan Bir Görüntü⁴⁸⁶

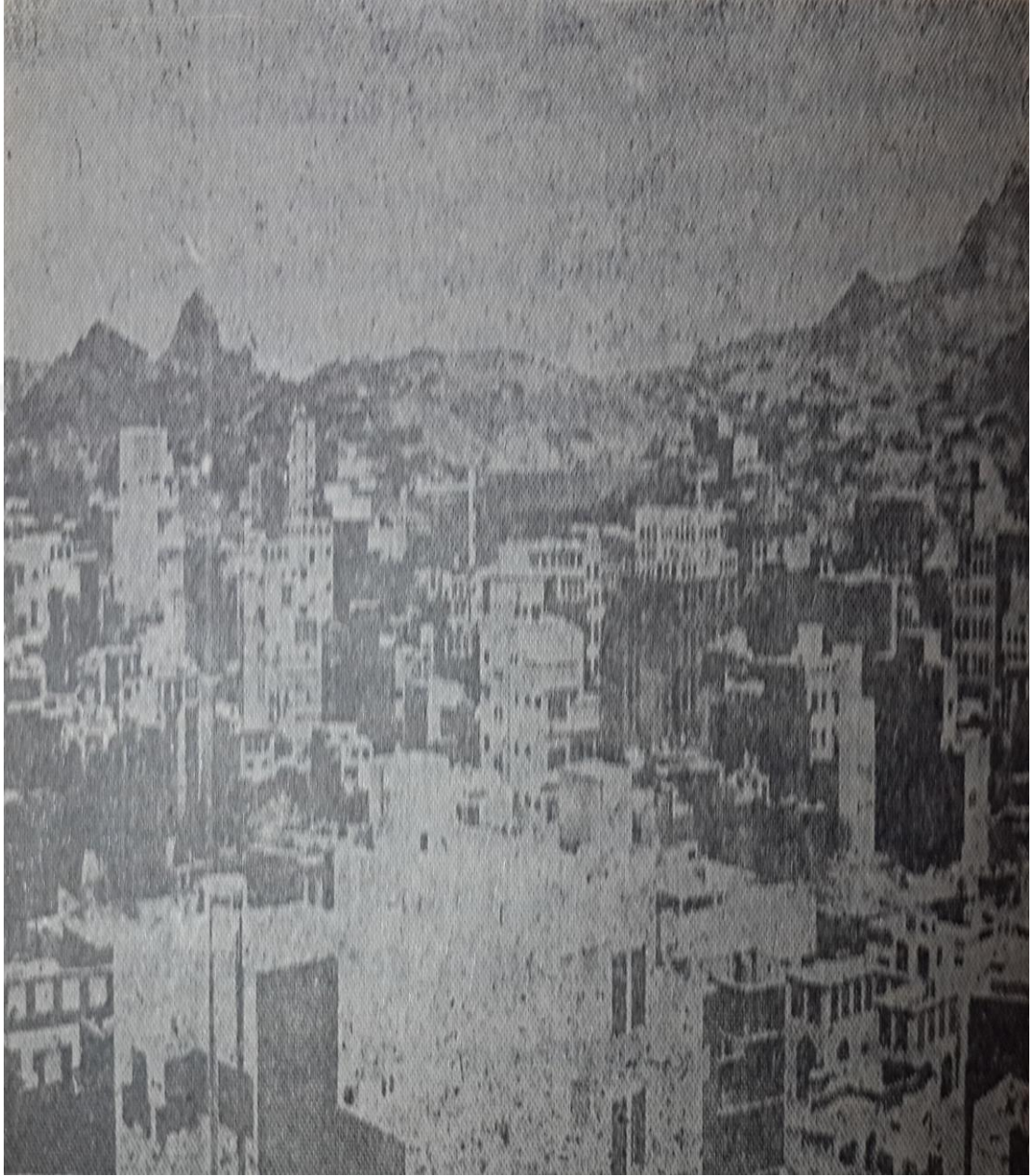
⁴⁸⁶ Rahman, a.g.e., s. 23

Resim 3: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in İnzivaya Çıktığı Hira Mağarası’ndan Görüntü⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Rahman, a.g.e., s. 25

Resim 4: Hz. Muhammed (S.A.V.)’e Vahyin Gerçekleştiği Hira Mağarası Tepesinden Bir Görüntü⁴⁸⁸

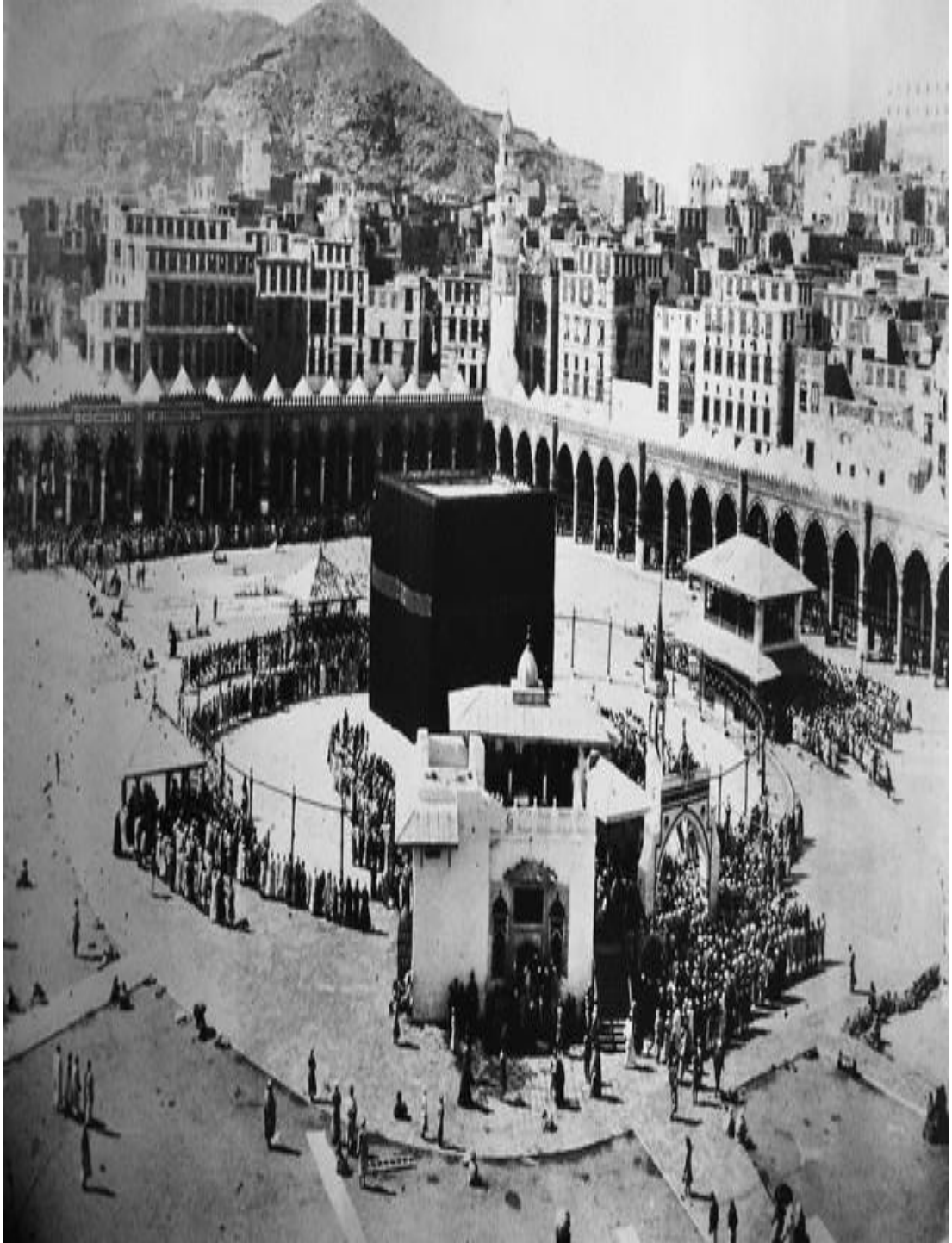
⁴⁸⁸ M. Asım Köksal, **Hz. Muhammed ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 122

Resim 5: Dârü'l-Erkam'ın Günümüzdeki Hali⁴⁸⁹

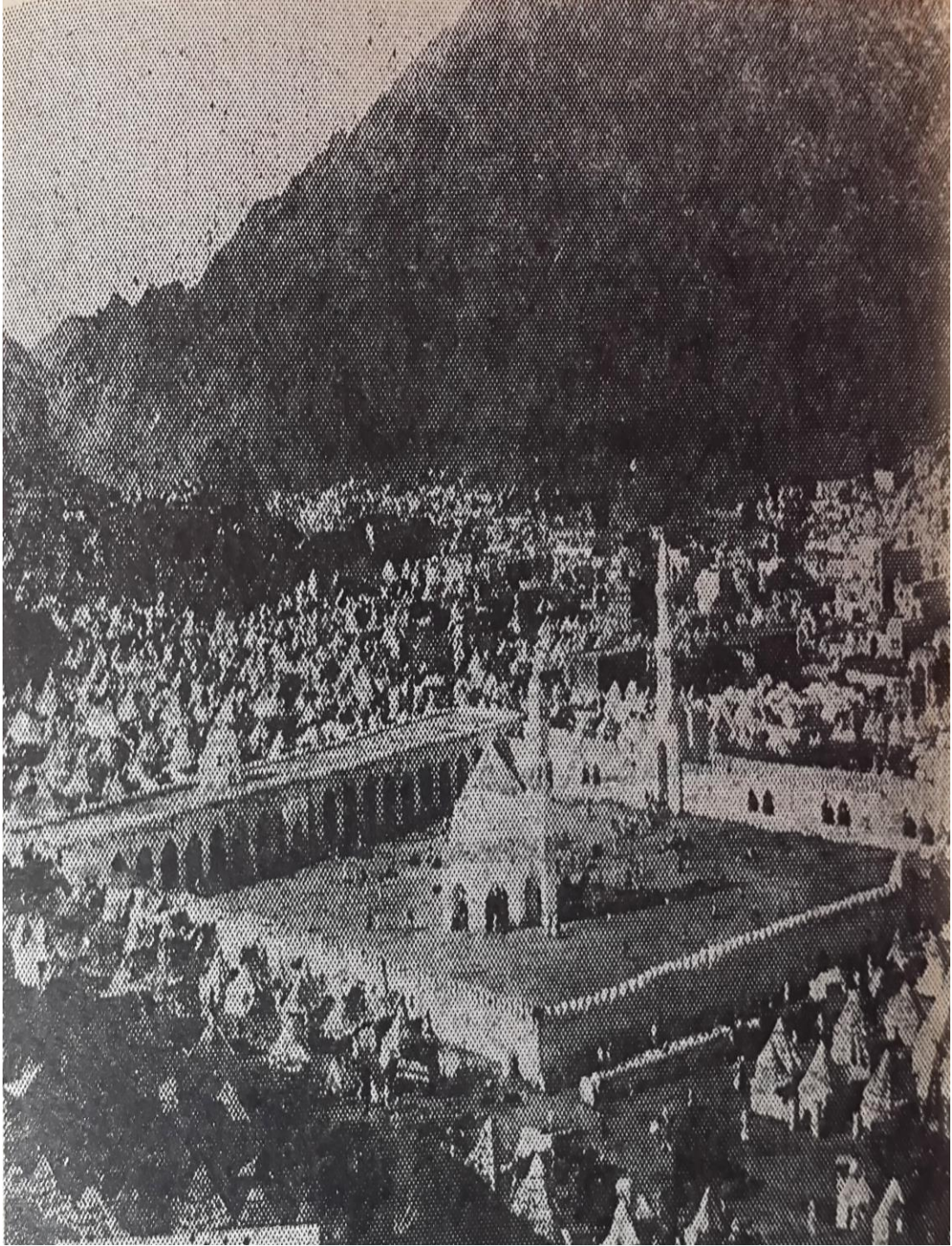
⁴⁸⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 210

Resim 6: Dâru'n-Nedve'nin Görüntüsü⁴⁹⁰

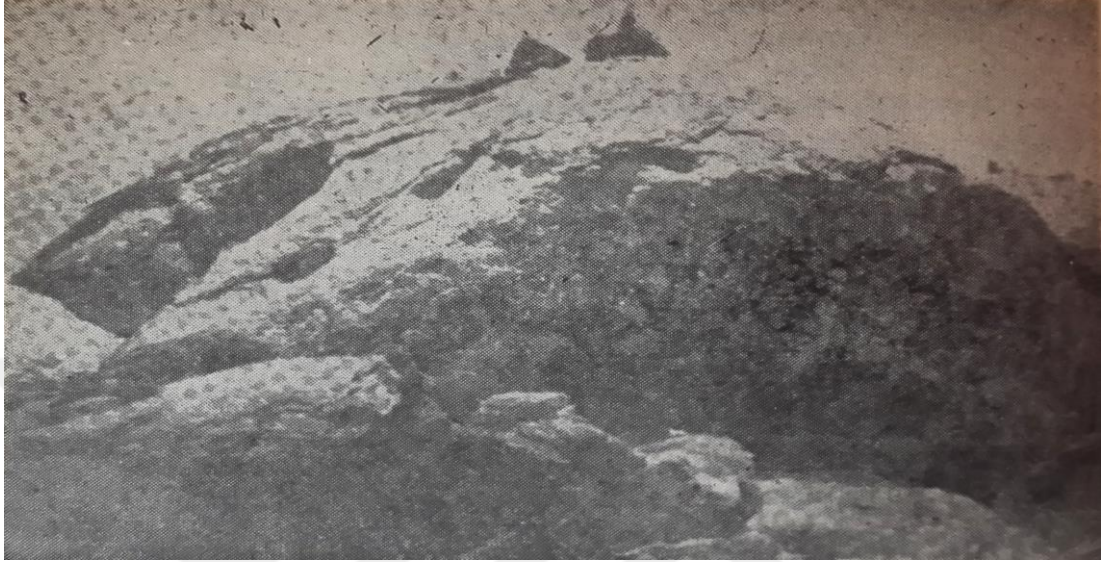
⁴⁹⁰ URL-1 <http://www.globalbilgiler.com/2016/05/darun-nedve-nedir.html> 19.11.2018.

Resim 7: Akabe Biatının Yapıldığı Yerden Bir Görüntü⁴⁹¹

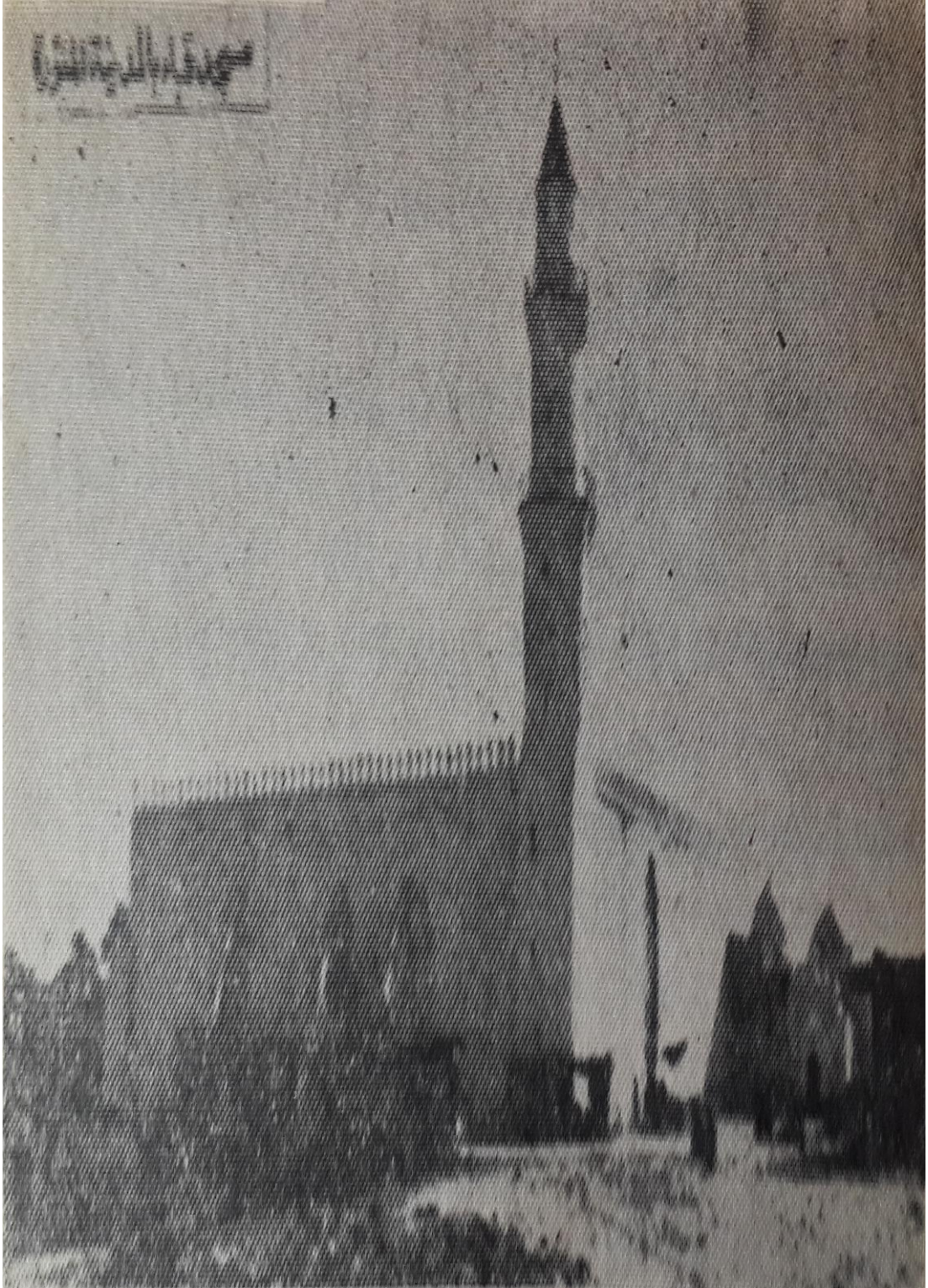
⁴⁹¹ Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet (Mekke Devri), s. 343

Resim 8: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in ve Hz. Hz. Ebû Bekir’in Medine’ye Hicretinden Önce Gerçekleşen Müşriklerden Korunmak İçin Üç Gece Kaldıkları Sevr Mağarasından iki görüntü⁴⁹²

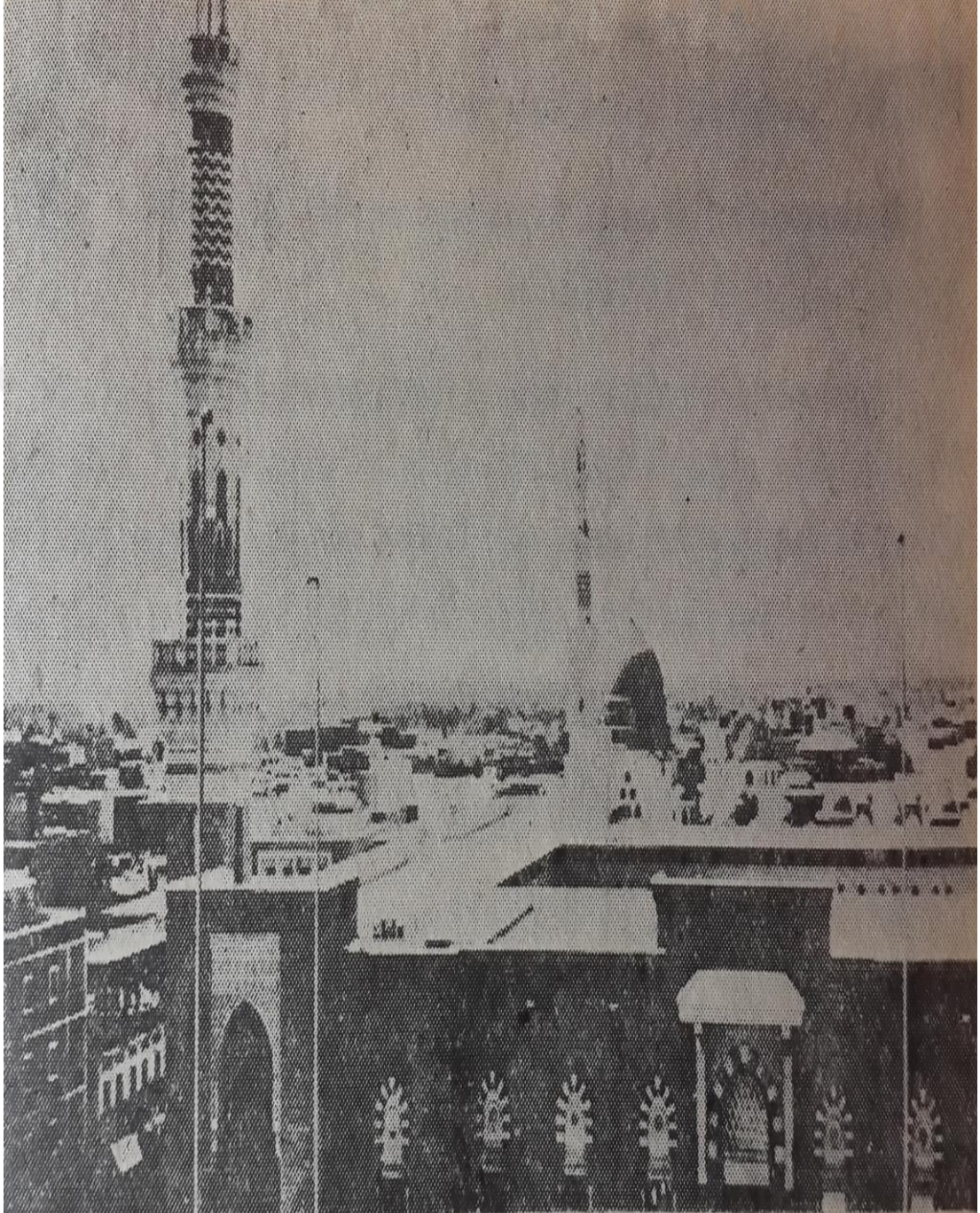
⁴⁹² Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet (Mekke Devri), s. 372.

Resim 9: Kubâ Mescidinden Bir Görüntü⁴⁹³

⁴⁹³ Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet (Mekke Devri), s. 390.

Resim 10: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Devesinin Çöktüğü İlk Yerin Görüntüsü⁴⁹⁴

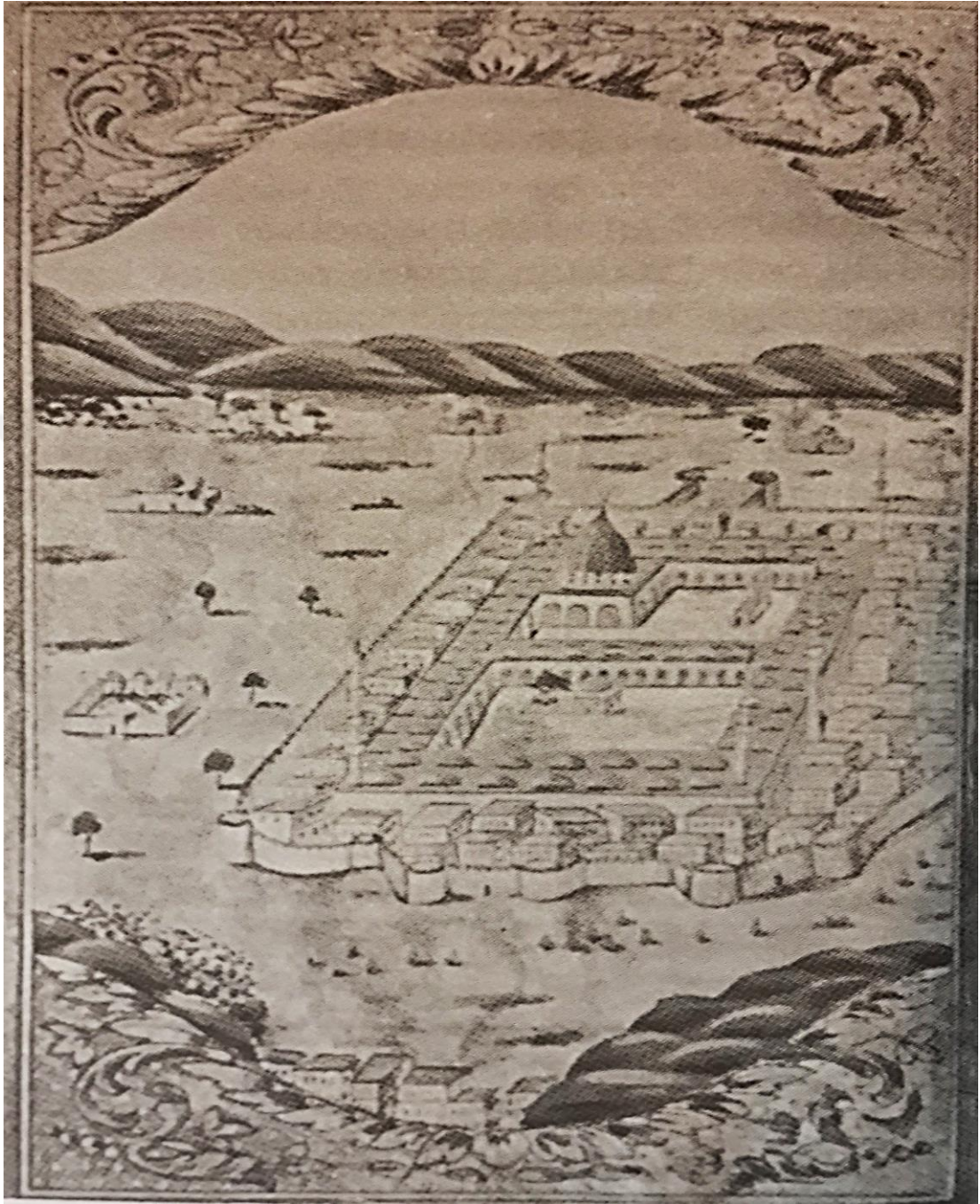
⁴⁹⁴ Köksal, **Hz. Muhammed ve İslâmiyet (Mekke Devri)**, s. 399.

Resim 11: Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Medine’ye Vardığında Misafir Olarak Kaldığı İlk Ev⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ URL-2, <http://www.İslâmveihsan.com/peygamber-efendimizin-devesinin-coktugu-yer.html> 19.11.2018.

Resim 12: Mescid-i Nebevî'ye Ait Tasvir⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Rahman, a.g.e., s. 63.

Resim 13: Mescid-i Nebevî'nin Geçmişteki Halinin Tasviri Ve Şimdiki Halinin Görüntüsü⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ URL-3, <http://mekkemedineumre.com/mescidi-nebevi/> 19.11.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Zübeyda KODAMAN
Doğum Yeri ve Yılı : Zonguldak/1992
Medeni Hali : Bekâr
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : zubeydakodaman@outlook.com

Eğitim Durumu

Lise : Devrek Hamidiye Anadolu Lisesi
Lisans : Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans : Kastamonu Sosyal Bilimler Enstitüsü